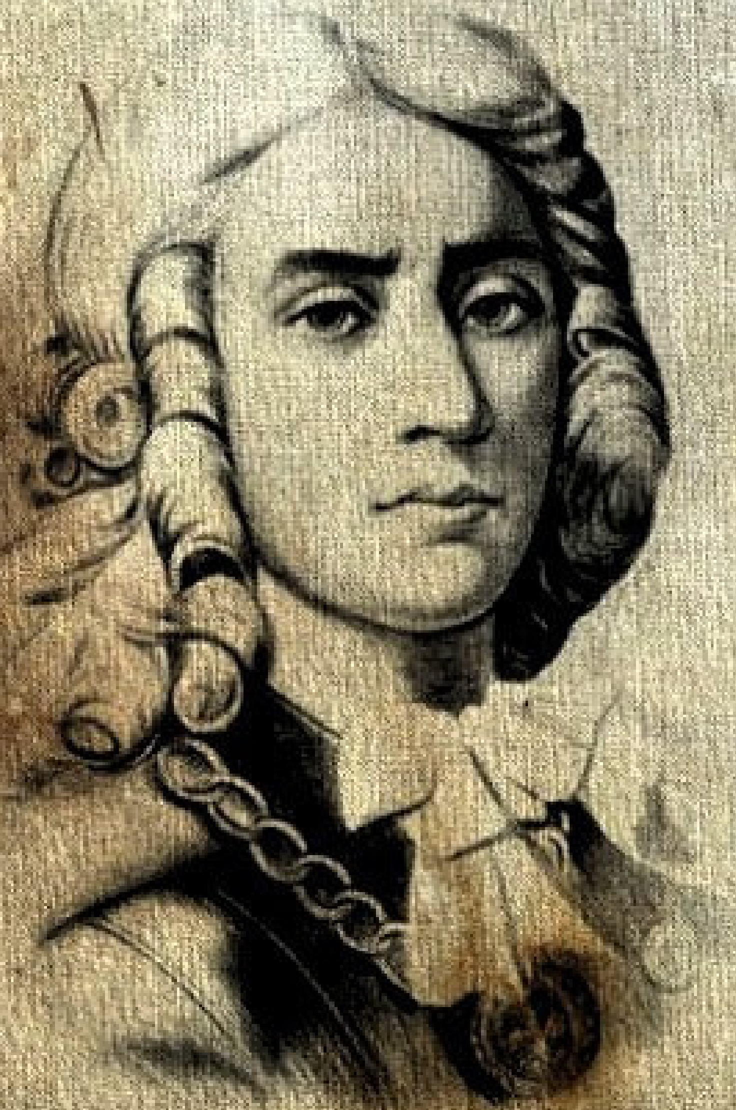
Dimitrie Cantemir

Descrierea Moldovei

DIMITRIE CANTEMIR

DESCRIEREA MOLDOVEI

1716

Avis

Această carte minunată o am scos eu întâiași-dată la lumină de pe o scrisoare Latinească cu mâna, pentru care sfârșit, mi-a lăsat-o Domnul Miler sfetnicul de Colegie. Iară chipul cu care a dat el de dânsa, se poate vedea la Prefața lui. Scrisoarea aceia este Latinească, iară eu am socotit a fi de folos ca să o dau să se tălmăcească în limba nemțească, ca să poată fi de trebuință și acelora carii nu știu limba Latinească. Deci D. Ioan Ludovig Redslov iscusitul Profesor a corpului Cadeților de aice, au săvârșit această tălmăcire și alăturând-o cu amăruntul cu izvodul cel Latinesc, sânt răspunzător pentru adevărul ei.

Bișing. Berlin 1769.

Prefață

Dimitrie Cantemir odinioară Domn sau Gospodariul Moldaviei este îndestul de cunoscut din Istoria care o a făcut el pentru împărățiea turcească și din scrisoarea vieții lui care este adaosă la acea istorie.

Învățătura lui cea mare și știința limbilor celor multe, covârșește pre toate acele ce este de a se cere dela un Beizade carele n'au învățat aiurea nicăiri, decât numai la Țarigrad dela Grecii cei de acolo.

Însă trebue să arătăm că Dimitrie dă cu totul o altă idee despre vredniciile Grecilor acelora, decât obișnuește a se gândi pentru dânșii[1] unul dintr'aceștia, Atanasie (nu Anastasie) Conduida, din ostrovul Corfus, pentru care pomenește Dimitrie la acel loc că ia învățat pre copii săi, mai pe urmă cu adevărat s'au cunoscut în Rusia om foarte învățat; și Petru cel mare l'au făcut întâi Egumen la Mănăstirea Tolscoi nu departe de Iaroslav și mădulariu Sinodului. După aceia s'a făcut Arhimandrit la mănăstirea Spascoi la Iaroslav, apoi Arhiepiscop la Vologda. și pe urmă Arhiepiscop la Suzdal unde a și murit la Octombrie în 10, anul 1737.

Dimitrie după ce și-a scăpat Domnia și a fost dăruit de Împăratul Petru cu moșii bune în Ucraina și prin prejurul Moscovei, și-a petrecut vremea mai mult cu învățătura, isprăvind acolo multe scrieri pe care le-a fost

început la Țarigrad și o scrisoare pentru religia turcească a scris-o din nou, având la aceasta poruncă dela Împăratul, care s'a tipărit în limba Rusească în Petersburg la 1722, cu titlul Sistemul sau starea religiei Turcești, coală în două, în 379 fețe[2]. Vrednică este de a se tălmăci în fieşte care limbă, căci cuprinde în sine atâtea lucruri nouă și necunoscute, în cât nu se găsește aseminea nici un istoric care a scris despre aceasta.

Din scrisoarea vieții sale, aflăm că el a alcătuit o carte morală în dialog sub titlul: Lumea și Sufletul, în limba Moldovenească.

Iară pentru oarecare manuscripte care să se fi pierdut în marea Caspică la sfărămarea corăbiei, poate să fie îndoeală; însă aceasta o vom lăsa nehotărâtă. Între celelalte scrieri care au rămas de dânsul la moartea sa, se vede a nu fi adevărată, acea pentru cântările turcești, pentrucă însuși Dimitrie dă pentru dânsa o nădejde prea cu 'ndoială la viața lui Selim I, Nota 0 din istoria împărăției turcești.

Scrisoarea vieții lui pomenește, c'ar fi fost mădulariu a Academiei învățaților din Berlin, însă la istoria aceștii academii este netrecut. Și fiindcă lexiconul cel de învățătură a lui Jexer îl arată a fi el Director a academiei din Peterburg, zicând c'ar fi multe adăogiri ale lui în izvoadele acestei academii, aceasta este o rătăcire vederată, căci când s'a făcut academia Peterburgului, era mort Domnul Cantimir. Iară aceia ce se găsește de dânsul la izvoadele aceștii academii, se cuprinde numai într'acea scrisoare a lui, pentru zidul cel vestit dela Derbent, care a fost de trebuință răposatului profesor Baer, la descrierea muntelui Caucazul, în cartea cea dintâi a lucrărilor academiei.

Baer ar fi tipărit și istoria împărăției turcești a Domnului Cantimir, dacă nu l'ar fi împedicat ducerea la țara Englezească a lui Antioh fiului celui mai tânăr a lui Dimitrie căci Antioh a luat-o cu sine, ca să o dea în tipar acolo, însă în loc de latinește a tipărit-o englizește, de pe care s'a dat mai la urmă și'n tipar franțez și nemțesc.

Și măcar că 'ntru aceste tălmăciri, nu s'a pomenit nimic de aceia a profesorului Baer, însă tot se văd întru dânsele adăogirile lui pe la margini osebite de celelalte prin stelișoare; și scrisoarea vieții încă se vede mai mult a fi alcătuită de dânsul.

Tălmăcirile acelea pot să fie prea bune, însă tot se poate să fie intrat întru dânsele niscaiva greșale și pentru aceia aș dori ca stăpânitorul ast de acum al scrierii cei vechi latinești, să voiască a o da în tipariu, măcar de o vor socoti cineva a fi de prisos, pentru celelalte tălmăciri ce s'au făcut. Iară cei iubitori de istorii, fără de îndoeală vor fi într'un gând cu mine.

Acum să pomenesc și de scrierea aceia a Domnului Cantemir care ne-a îndemnat spre această prefață, adecă Descrierea Moldovei, un lucru care nu poate lesne să se răsplătească de către geografi, căci ea luminează prea frumos istoria, obiceiurile vechi, împreună și toată închipuirea țării.

Eu cunosc scrierea aceasta aproape de 40 ani, căci Beizade Antioh învăța pe atuncea la Academia împăraților de aicea și Ivan Ilinschii odineoară Logofăt al Domnului Dimitrie, a fost unul din tălmăcitorii ei și mie mi se pare c'am auzit atuncea, cum că izvodul l'ar fi fost alcătuit Dimitrie în limba Moldovinească și apoi acel Ilinschii l'ar fi prefăcut în limba Latinească. Beizade Antioh a luat Descrierea Moldaviei, ca și istoria turcească și o a adus cu sineși la anul 1732 la Englitera și de acolo la Francia.

După ce a murit Beizade Antioh și rămasele sale s'au vândut, aflându-se atuncea la Paris Graf Tomson, un ginere a lui Berhave celui mare, a cumpărat scrierile bătrânului Cantemir, pricinuind prin aceia de a rămas Rusiei. Pentru că după moartea lui le-a dăruit soția sa unchiului ei Avram Raab Berhave, carele a fost odinioară Profesor la Academia învățaților de aici și dela acesta le-a luat prin moștenire domnul Cruze sfetnicul de poliție și medic al Împăratului.

Un om adevărat învățat, este mulțămit să se arate obștei cu slujbă prin o îndeletnicire de acest fel.

Deci cu acest chip și domnul Cruze mi-a dăruit mie Descrierea Moldovei, dându-mi volnicie nehotărâtă, ca să lucrez cu dânsa dupre cum voiu socoti.

Și s'ar fi căzut ca să împodobesc acest lucru și cu oarecare adăogire dela istorici Leșești, Ungurești și Turcești, încă și din istoria cea turcească a Domnului nostru Dimitrie, dar îmi lipsește vremea trebuincioasă la aceasta.

G. F. Miler. Petersburg 1764.

Prescurtare din viața Principelui Dimitrie Cantemir

Prințul Dimitrie Cantemir s'a născut la anul 1673 Octomvrie 26, când tatăl său Constantin era numai Serdar la Orhei. La 1684 numindu-se Constantin Cantemir Domn Moldaviei. si urmând a trimite zălog pre unul din fiii săi la Poarta Otomană (după cum se obișnuia atunci), el a trimis pre Antioh fiul său cel mai mare împreună cu alți șase tineri fii de boeri. După trei ani l'a schimbat fratele său Dimitrie rămâind la Constantinopoli până la 1691 când iarăși l'a schimbat Antioh.

În cursul vremii cât s'a aflat acolo, el s'a ocupat cu limba și mai ales cu muzica turcească pre care a adus-o la o deplinire de care era cu totul lipsită, căci el fu cel dintâi ce a regulat notele turcești.

În anul următor a întovărășit cu tatăl său pre Seraschierul Deldabon în campania dela Soroca.

La 14 Martie 1693, murind tatăl său, boierii care făgăduiseră murindului părinte că vor alege Domn pre Dimitrie, n'a putut izbuti, căci Poarta numi pre un altul, iar Dimitrie fu chemat la Constantinopoli. La 1700, s'a însurat cu Casandra fata lui Șerban Cantacuzin care fusese Domn în țara românească și din căsătoria aceasta i s'a născut o fiică.

Curând mazilindu-se Antioh, s'a înturnat și Dimitrie cu dânsul la Țarigrad, unde s'a făcut părinte a patru feciori și a patru fete.

Aici a rămas până la anul 1710, când Petru I al Rusiei a declarat război Turciei. La asemenea. împrejurare, Poarta găsi de cuviință a numi pre Dimitrie domn Moldaviei, căci domnul ce era Nicolai Mavrocordat, deși om învățat și în favor la Turci, nu avea experiența ce se cere la vreme de războí.

Cantemir primi domnia mai mult prin îndemnul lui Deblet Girei hanul Tătarilor prietenul său, câștigând făgăduința marelui vizir Baltagi-Mohamet că nu i se vor cere dările acele mari ce se obișnuiau la numirea Domnilor. Făgăduința însă nu se ținu, căci abia sosise el în capitala sa cu cea mai mare

grabă, când și primi poruncă să trimită îndată banii pentru domnie și să facă pod peste Dunăre pentru trecerea oștilor turcești.

Acestea îl supărară într'atâta, încât îndată a și intrat în tratație cu un doctor grec numit Policala pre care-l trimisese Petru și au încheiat un tratat care încuviințându-l și întărindu-l acest monarh la Luțc în Polonia în 13 Aprilie 1711, i s'au și trimis cu un înadins.

În urma acestei convenții, Cantemir înștiința pre Petru de toate cele ce se urmau, prelungind pre cât putea facerea podului și îndemnând pre Țarul a veni cât mai curând. Amăgit însă de Brâncoveanul, domnul Valahiei și dușmanul Cantemireștilor, Petru sosi prea târziu, când nu mai putu opri trecerea Turcilor.

Oștile rusești tăbărâră pe Prut, iar împăratul vizită Iașii în luna lui Iunie, unde boierii și tot norodul îl primiră cu considerația și respectul ce se cuvenea unui așa mare monarh. Țarul se zăbovi în Iași două zile și apoi se înturnară în tabăra sa.

Campania dela Prut e prea cunoscută pentru ca să o mai spunem aici, îndestul că Petru cel mare silit a încheia pace, refuză hotărâtor de a da Turcilor, ce-l ceria, pe domnul Moldaviei ce era în lagărul său.

Cantemir împreună cu vreo mie Moldoveni, ce voiră a se deștera pentru dânsul, întovărăși pre Împăratul în Rusia. Petru se arătă recunoscător și generos. Prin un uric cu data din 1 August dela Movilă numi pre Dimitrie și urmașii săi Cnezi Rusești cu titlul de Prea Înălțați și Prea luminați, îi hărăzi o însemnătoare pensie și îl dărui cu mari moșii în Ucraina și cu mari privilegii, căci, lucru nepilduit încă, îi lăsă dreptul de viață și moarte asupra Moldovenilor ce-l urmaseră. În acelaș an, ei se și așezară cu toții în Harcov.

Aici petrecu Cantemir până la 1713, ocupându-se de literatură, când se duse la Moscova, unde bolnăvindu-se soția sa Casandra, se și săvârși din viață la 12 Mai nea vând încă treizeci ani. Ea fu înmormântată într'o mânăstire grecească din Moscova, la care soțul ei contribui mult spre zidirea unei biserici frumoase.

La 1714 chiemat fiind la Petersburg, Țarul primi în gvardiea sa pre Șerban al treilea fiu al lui Cantemir. Aici zăbovi până la 1715 când Petru întreprinse o călătorie în Europa, iar el se înturnă la moșiile sale unde sfârși istoria împărăției Otomane, pre care a fost începută la Țarigrad.

La 1718 întovărășind pre Țarul la Petersburg, se însură de al doilea cu fiica Cneazului Trubețcoi, când își schimbă și portul, luând costumul franțez. La serbarea cununiei lui, au asistat Împăratul, Împărăteasa și toată nobilimea curții și la această ocazie fu numit sfetnic de taină, dăruindu-i Petru și o sabie de mare preț.

În anul următor ș'a dus la Petersburg și copii, afară de fiica sa Smaragda care fiind bolnavă de oftigă, a și murit la 4 Iulie în al șeaptesprezecelea an al vârstei sale. Noua sa soție însă a îndeplinit acea lipsă născând la 8 Noemvrie o altă fată, căriia a fost cumătră Împăratul și Împărăteasa, numind-o tot Smaragda.

La 1720 primi poruncă să întovărășească pre Țarul la Persia, împreună cu Graful Tolstoi și amiralul Apraxin. În campania aceasta, Apraxin avea grija oștilor, iar Cantemir și Tolstoi a trebilor politice, alcătuindu-se din acești trei sfatul de taină al Împăratului.

Mergând cu Împăratul până la Colomna ce este la gura apei Moscova unde se varsă în Oca, de acolo au intrat în corabie și au mers la Astrahan unde au sosit la 4 Iulie 1721. Dela Colomna însă a început a simți o durere la rărunchi împreună cu niște friguri ascunse care-l aducea uneori într'atâta slăbiciune, încât era silit să nu se scoale din pat câte trei, patru zile. La August simțindu se mai bine s'a dus dela Astrahan după Țarul la Persia într'o fregată cu douăzeci tunuri; și toată oastea trecând peste apă cu Împăratul, au ajuns în puține zile la locul unde s'a zidit apoi cetatea St. Cruci. Cantemir mergând de acolo cu Petru pe uscat până la Derbent, ș-au trimis fregata înainte cu oamenii și lucrurile sale.

O grozavă furtună însă aruncă corabia într'un scruntar unde, afară de oameni, se perdură toate alte lucruri, între care și multe scrieri ale sale. Slăbiciunea sa însă mergea sporind și boala sa se văzu că era o curgere de ud, la care nu puteau medicii, să-i facă nici o ușurință. Atunci el își făcu testamentul și îl încredință Împăratului, pre care îl numi Epitrop copiilor săi.

Înturnându-se la Astrahan și simțindu-se ceva mai în putere, își ceru voe dela Țarul ca să se ducă la moșiile sale, unde ajungând în luna lui Martie, își petrecea vremea cu trebile casnice și cu zidirea unei biserici pre care a închinat-o St. Dimitrie, dar reapucându-l boala se săvârși din viață în 21 August 1723, fiind în vârstă de 40 ani, 7 luni și 5 zile.

El avu cu soția dintâi șease feciori și două fete, iar cu cea a doua, numai o fată. Una din fete și doi feciori muriră, încă trăind el; și așa-i rămaseră două fete Maria și Smaragda și patru feciori Matei, Constantin, Șerban și Antioh. Acest din urmă fiind trimis ambasador al Împărătesei Elisabetei lângă regele George, a luat cu dânsul și istoria Latină a tatălui său despre Împărăția Otomană, care s'a tradus și s'a tipărit mai întâi Englezește și apoi franțuzește și nemțește.

Dimitrie era la stat de mijloc, mai mult slab decât gras; pururea vesel, vorba sa era foarte blândă și plăcută. Se scula dimineața și se ocupa de literatură până la amiazăzi când prânzia; pe urmă după obiceiul meridional dormia puțin după masă și apoi iar se apuca de cetit și scris. A trebuit însă să-și mai schimbe felul traiului după ce s'a făcut sfetnicul lui Petru cel mare și ș-a luat o soție tânără. Grăia turcește, persienește, arabește, grecește, latinește, italienește, rusește și românește; și înțelegea foarte bine limba elenică, slavonă și franțeză. Se îndeletnicia mai mult de istorie deși iubia filosofia și matematicile. Arhitectura îi plăcea mult și bisericile făcute în trei sate ale sale dovedesc gustul său în această artă, căci ele fiind de croiala sa sunt de un stil grațios și original. Cele mai multe din scrierile sale sunt cunoscute și prețuite în lumea învățată; și fără nici o îndoială, el poate lua loc între cei întâi lirați ce au existat pe la sfârșitul secolului XVII și începutul celui al XVIII. Pentru Moldavi însă el trebui să fie îndoit scump și ca domnitor și ca istoric. Deși domnia lui fu scurtă și viforoasă, totuș a arătat îndestulă înțelepciune și chibzuire în cârmuirea trebilor țării. Ca autor el fu cel întâi ce a dat idei lămurite istorice și statistice asupra Moldaviei.

Chiar când sosi vestea morții lui la Petersburg, rezidentul Împăratului Nemțesc de acolo primise diploma prin care Cantemir se numia Prinț de Imperia Romană.

C. Negruzzi. 1851 Ianuarie 1.

Partea geografică

CAP. I. Despre numirile vechi și cea de astăzi a Moldovei

Toată țara pe care o numim astăzi Moldova, împreună cu ținuturile învecinate de către apus, au fost dintr'un început stăpânite de cuceritorii celor trei părți ale lumei, Sciții, dar fără să aibe locuințe statornice, ci strămutându-se, după datina lor, dintr'un loc într'altul. După mai multe numiri ce deteră acestor țări, hoardele lor care urmau unele după altele, Grecii chiemară pe locuitorii țării, când Geți, când Daci; în fine, sub stăpânirea Romanilor, le ziseră Daci peste tot. Iar după ce Decebal regele acestora, fu învins prin vitejia lui Nerva Traian, Dacii fiind toți, parte stinși, parte răspândiți în toate părțile, toată țara lor fu prefăcută în provincie romană, dată cetățenilor romani și împărțită în trei părți, numite: Ripense, Mediterana și Alpestre. Decea dintâi ținea o parte a țărei unguresti și țărei românești, Transilvania se numea Mediterana și în fine, partea cea mai mare a Moldovei noastre dintre Dunăre și Prut, împreună cu marginile învecinate țării românești, Alpestre. Iar după ce mai la urmă începu să scadă domnia Romanilor, Moldova fu adesea călcată de barbari, de Sarmați, Huni și Goți și coloniile romane se văzură nevoite a se trage la munți și a-și căuta scăparea în contra furiei barbarilor în partea muntoasă, în Maramureș. Apărați aci prin greutatea locurilor în curs de câteva secole, trăind sub legile și domnii lor, în fine, văzând cât crescuse numărul locuitorilor, Dragoș, fiul lui Bogdan, își propuse să treacă munții spre răsărit sub chip de vânătoare, însoțit de vreo 300 oameni. În această călătorie dete din întâmplare peste un bou sălbatic, căruia Moldovenii îi zic bour, și luându-l la goană, descinse la poalele munților. Iar o tânără cățea de vânat ce avea, pe care o iubea foarte mult și-i zicea Molda repezindu-se asupra fiarei, aceasta se aruncă în valurile unei ape curgătoare, unde vânătorii o uciseră cu săgețile lor, iar cățeaua ce o urmărea cu fuga și 'n apă, se 'necă în repedele ei unde. În memoria acestei întâmplări, Dragoș numi râul Moldova; locul unde se întâmplase aceasta, dete numele gintei sale Roman; iar capul bourului voi să rămână semn al noului său principat.

Cercetând apoi locurile cele mai apropiate și descoperind acolo câmpuri mănoase, cu râuri adăpate, orașe, cetăți întărite, dar lipsite de

locuitori, spune toate acestea compatrioților săi și-i invită să ocupe un pământ atât de fertil.

Nu fără multă voie bună urmează tinerimea română pe Domnul său, trece munții în cete numeroase, se așează în aceste locuri aflate cu acest chip minunat și se 'nchină lui Dragoș aflătorul lor, ca celui dintâi Domn al acestor locuri.

Astfel, această țară intrând iarăși în stăpânirea vechilor ei posesori, pierzând domnia Romei, perdu și numele roman și dacic și dela râul Moldova se numi Moldova, atât de străini cât și de indigeni. Dar numirea aceasta încă nu rămase pretutindeni. Căci Turcii, intrând adeseaori în Moldova pentru țările vecine ce ocupară în Europa, pe Moldoveni îi numiră la început Ak Ulach[3].

Iar după ce Bogdan, închină țara conform ultimei voinți a părintelui său, Ștefan-cel-Mare, Otomanii, după datina ce au de a da țărilor numele domnitorilor săi, numiră pe Moldoveni Bogdanli, iar vechea numire rămase până azi în limba Tătarilor. De altă parte, vecinii Poloni și Ruși numesc pe Moldoveni Valachi, adică Italieni, iar pe Români, Munteni, adică oameni de peste munte.

CAP. II. Despre situațiunea Moldovei, marginele ei cele vechi și cele de astăzi și despre clima ei

Moldova se 'ntinde în lat dela gradul 44°, 54', până la 48° și 51'.

Lungimea ei nu este determinată, dar cei mai mulți partea ei occidentală care atinge Transilvania, o așează la 45°, 39', iar cealaltă extremitate, care formează. un unghiu ascuțit lângă Alba Iulia sau Cetatea Albă, cum o numesc locuitorii, la 53°, 22', precum se poate vedea din chartă. Dealtmintrea, fiindcă o parte a țărei, cea despre Transilvania, e muntoasă, iar ceeace se întinde spre Ucraina Poloniei, spre Basarabia și spre Dunăre, e șes, clima nu pretutindeni este aceeași. În partea muntelui suflă vântul mai rece, dar și mai sănătos, iar în partea câmpului, mai cald, dar mai puțin princios sănătății. Cu toate acestea însă Moldova nu cunoaște multe boale, zic aceasta în asemănare cu alte țări mai călduroase; câte odată, dar

rar, e cercetată de pestă și de friguri rele. Experiența a arătat că pesta nu se naște din vițierea aerului, ci observăm că ea pătrunde 'n țările noastre, uneori din Polonia, unde mai aspru domnește, alte ori prin rasele egiptene și constantinopolitane care debarcă în portul Galaţi. Frigurile rele d'aici sunt de altă natură ca în celelalte părţi ale Europei. În genere sunt foarte tari și aproape pestilențiale, așa încât cei prinși de friguri mai toți mor a treia zi, rari care o duc șeapte zile și prea puțini se reînsănătoșesc. Și atât este de lipicioasă această boală, încât locuitorii mai mult se tem de dânsa decât de ciumă și se feresc și de amicii cei mai intimi prinși de această boală. Dacă locuitorii nu ajung adânci bătrânețe, cauza nu poate fi alta, decât ori repezile schimbări ale temperaturii ori traiul vieții, ori vreo slăbiciune firească a puterilor. Prea rare ori vei găsi om de șeaptezeci de ani, d'abia vreunul de optzeci. Dar viața și-o petrec mai mult cu sănătate, și astfel scurtimea vieței le este compensată că, atât cât au de trăit, trăesc mulțumiți și nesupărați de boalele care răpesc cea mai mare parte a fericirii omenești. Afară de aceasta, țăranii ajung la o etate mai înaintată, decât nobilii și cei crescuți în desfătări și 'n moliciune.

Cutremurile de pământ, care turbură plăcerile mai tutulor țărilor călduroase, se simt arare ori, și nici că s'a auzit vreodată, ca vreun oraș sau munte să se fi risipit sau cufundat din cauza cutremurului.

Moldova n'a avut totdeauna aceleași margini, ci când mai întinse, când mai strimte, după cum și țara creștea sau scădea. În fine, ȘtefanVodă numit cel Mare, a pus țării marginile pe care le păstrează până astăzi. Spre miazăzi totdeauna s'a 'ntins până la Dunăre, cea mai mare apă a Europei și mai departe până la gura ei, aproape de Chilia se varsă în Marea Neagră. Spre răsărit, marginea cea veche a țărei era marea Neagră, dar în timpii din urmă după ce Turcii luară cu armele Basarabia și Benderul, țara fu împuținată de această parte. Astăzi marginea Moldovei o formează Prutul dela gura sa până la satul lui Traian, iar de aci, valul lui Traian, care e dus prin apa

Botnei și 'n linie dreaptă până la gura Bâcului, unde se varsă în Nistru, precum se vede clar în chartă. Spre miază-noapte și răsărit, râul Nistru (Tyras), căruia Turcii îi zic Turla, desparte Moldova de Polonia și de Tătarii de Ociacov. Mai înainte țărmul Nistrului numai până la Hotin era al Moldovenilor și de acolo o linie dreaptă trasă prin râurile: Prut și Cirimișu forma marginea țărei în acea parte; dar în urmă provincia ce zace despre Podolia până la gurile râului Serafinești, fu supusă Moldovei prin bărbăția lui Ștefan-cel-Mare și astfel aceste ape unite între sine, adică Nistrul, Serafinești, Colacinul și Cirimușul închid Moldova despre miază-noapte, unde este Câmpulung rutean[4]. Despre apus Moldova astăzi e cu mult mai întinsă decât era odinioară. Pentru că înainte de timpurile lui Ștefan-cel-Mare, toți munții de care e încinsă, erau ai Transilvaniei și țara era îngustă despre această parte. Dar prin puterea acestui Domn, care bătuse în câteva rânduri pe regele Matiaș al Ungariei, Transilvanii respinși se văzură nevoiți a-și căuta prin învoeli scăparea de loviri mai grele. După aceste învoeli tot șirul munților cari despart aceste două țări s'au dat sub puterea Moldovei, adică toată partea de loc care zace între văile apelor care curg în Moldova.

Se trase deci o linie dela sorgintea apei Cirimușului prin sorgintea râurilor Suceavei, Bistriței și a Trotoșului până la râul Milcov și această linie s'a decis a fi marginea despărțitoare a acestor două țări.

Mai înainte Siretul și Trotușul despărțea Moldova de țara românească, dar apoi prin bărbăția lui Ștefan-cel-Mare, județul Putnei se aduase Moldovei, așa încât astăzi râulețul Milcov și Siret despart aceste două țări.

La partea despre miazăzi sta margine Dunărea.

Înăuntrul acestor margini Moldova coprinde cale de 237 ore sau 711 milliarie italiene, calcul ce oricine ușor poate face consultând alăturata chartă geografică. Iar mai înainte, până a nu fi Basarabia ocupată de oștire turcească și tătărască, coprinderea Moldovei era de 247 ore și 822 mil.

Moldova se 'nvecinește la apus cu Transilvanii și cu Românii, la miază-noapte cu Polonii, la miazăzi cu Turcii.

Cu toți aceștia aveau a se lupta ager Moldovenii, pe când își apărau încă libertatea. Despre aceste lupte iată cum vorbește un scriitor polon

demn de credință: „Acești Moldoveni prin natura, datinele și limba lor nu diferă mult de Italieni, sunt oameni feroci, dar de o mare virtute, nici este vr'un alt neam, care având o țară așa de mică, să se lupte pentru gloria resbelului cu atâta bărbăție, cu atâți inimici deodată, ori că aceștia îi fac resbel, ori că se apără contra lor”. Mai adaogă apoi zicând: „Ei sunt așa de viteji, în cât cu toate aceste neamuri cu care se mărginesc, în același timp făcu resbel neîncetat și eșiră învingători, pentrucă Ștefan care pe timpul părinților noștri domnia în Dacia, bătu și învinse într'un mare resbel, mai în aceiași vară, pe Baiazet Turcul, pe Matia Ungurul și pe Ion Albert Polonul”. (Ovichoviu, annol 5 an. 1552).

Dar mai în urmă după ce țara Moldovei căzu sub puterea Turcilor, nu mai fu cercată de alte rezbele, afară de acelea îndreptate in contra Turcilor, având cu aceștia aceiași amici și aceiași inimici. Numai Tătarii Nogai, cărora Turcii le dedeseră Basarabia spre locuire, devastară Moldova prin desele lor incursiuni și'n mijlocul păcei, aducând-o în mizeria în care se află și astăzi.

CAP. III. Despre apele Moldovei

De abia vei găsi în vreo altă țară atât de mărginită, precum este Moldova, atâtea ape împodobite cu atâtea jocuri ale naturei ca acestea.

Moldova numără patru ape mai mari și navigabile: Dunărea, Nistrul, Prutul și Siretul.

Dunărea deși spală numai o mică parte a țării supusă astăzi domnului Moldovei, dar tot aduce țării cele mai mare foloase. Căci afară de aceea că vasele negușătorești a mai multor neamuri pot să vină pe Dunăre și să debarce la Galați aduce Moldovenilor îndemânarea de a-și trimete marfa[5] pe Prut la Constantinopol și la alte cetăți de pe lângă Marea Neagră, de unde nu scot puțin profit. Despre undele și bunurile ei cele ascunse, trecem într'adins, fiindcă au vorbit pe larg despre acestea aceia ce au descris Germania și Ungaria mai nainte de noi.

În Dunăre se varsă Prutul, odinioară Hierasus[6], el vine din munții Transilvaniei, Carpații celor vechi, cari despart această țară de Polonia și

taie toată Moldova prin mijlocul ei. Apa Prutului este cea mai sănătoasă din câte cunoaştem, însă cam turbure din cauza mâlului ce poartă cu sine; iar puind-o într'un vas de sticlă, mâlul se aşează la fund şi apa rămâne limpede şi curată. Când eram în Moldova, am făcut însumi încercare şi am aflat că o măsură de 100 drame apă de aceasta, este cu 30 drame mai uşoară decât o cantitate egală de apă luată din alte râuri.

Siretul, râul propriu al Moldovei, se naşte din cele mai depărtate margini ale ţărei despre Polonia, curgând spre miazăzi, se varsă în Dunăre prin două guri. Râu destul de lat şi profund, dar fiind pretutindenea înconjurat de păduri şi de munţi, iar în unele locuri împedicat de vaduri, încă nu e pretutindeni navigabil.

Spre miazăzi mare parte a Moldovei este adăpată de Nistru[7] râu aşa de cunoscut, încât găsesc de prisos a mai vorbi de dânsul. Caută însă a se aduce aminte că Turcii pe acest râu transportă toată proviziunea şi cele pentru resbel din Constantinopol prin Marea Neagră la Bender, odinioară şi la Cameniţia, astăzi la Hotin. Apa Nistrului e limpede, dar grea şi sănătăţei foarte vătămătoare. La Cetatea Albă se varsă în Marea Neagră.

Pe lângă acestea mai sunt şi alte ape mai mici care adapă Moldova: Bârladul care curge în ţinutul Tecucilor, despre răsărit spre apus şi se uneşte cu Siretul la satul Şerbăneşti. N'am putut afla vechiul nume al acestui rău. Suceava care dete nume Suceavei, odinioară capitală a ţărei. Moldova, al cărui nume l-am arătat de unde vine. Bistriţa curge din Alpii Transilvaniei şi este atât de repede, încât cele mai mari pietre le surpă din munte şi le duce cu sine. Trotoşul, cu apa tot atât de repede; sorgintea lui nu e departe de a Bistriţei. În Prut se varsă Cirimuşul, care formează marginea între Moldova şi Polonia. Mai jos de acesta se varsă Jijia. Iar în Nistru se varsă râul Reutul, care lângă Orchei formează o prea frumoasă insulă, şi Botna, care pe jumătate este a tătarilor de Budjac.

Pâraie Moldova are nenumărate. Vom însemna aci numai cele mai însemnate, al căror nume l-am putut afla.

Se varsă în Siret, Bănila, Molniţa, Somuşiul cel mare şi cel mic, Valea neagră, Faraon, Răcătău, Gerul Sahului, Milcovul şi Putna, cari aceste două din urmă unindu-se poartă numele de Sireţelul.

Pe Suceava o măresc Sucevița, Solca și Solonețu.

În Moldova se varsă: Homorul, Slatina, Risca, Neamțul, Topologul, Valea albă și altele.

Cu Bistrița se unește Crăcăul.

În Trotoș se varsă Tăslăul sărat și celalt Tăslău, Oituzul, Cașinul, Valea seacă și Valea rea.

Bârladul se adaugă cu Bârlădețul, Sacovețiul, Vilna, Rebricea, Vasluiul, Vasluiețul, Racova, Crasna, Lohanul, Docolina, Hobalna, Horiata, Smila, Tutova, Berheciu, Zeletinul, Oorodul.

Cirimușul se naște din Cirimușul alb și negru și din Putila.

În Jijia se varsă Siubana, Sitna, Miletinul, Bahluiul, Bahluiețul, Sârca.

Prutul duce cu sine, Colacinul, Cosmanul, Cuciurul, Ciuhurul, Basieul, Corovia, Caminca, Căldărușa, Jijia, Gârla mare, Dele, Valea mare, Valea Bratuleni, Mojna, Nirnova, Călmățui, Lăpușna, Strâmba, Sărata de răsărit și cea de apus, Chighieciu, Larga și Slanul.

În Nistru se varsă Serafinetul, a cărui gură formează cel din urmă unghiu al Moldovei spre miazăzi, Ciorna Ichielul, Băcovețiul, Isnovețiul și Bâcul.

În Răut se varsă, Solonețiul, Ciulucul cel mare și mic, Dobruja, Cula și Cogălnicul.

Acestea în Moldova.

În Basarabia, Cahulul, Saicea și Ialpuchul măresc Dunărea, Cogalnicul, Nistru.

Din acestea numai Ialpuchul curge necontenit, iar celelalte două sunt ape mai mult stătătoare decât curgătoare; de asemenea și Cogalnicul nu are sorginți, ci numai atunci se poate numi pârâu când se umple de ploile de

toamnă, iar peste vară este sec și uscat și ca un șanț la vedere, pentru aceia vitele tătarilor din Budjac adesea pier din cauza lipsei de apă.

Precum râuri, de asemenea nu lipsesc lacuri (bălți) în Moldova.

Dintre mai multe lacuri parte naturale, parte artificiale, merită a fi însemnate mai cu seamă următoarele cinci.

Lacul Brateșu[8], între Prut și Siret, lângă Galați; lățimea lui este de un milliariu și jumătate italian, lungimea de două milliarie. Nu are sorginți, ci numai o gârlă mică și nu prea adâncă, numită Prutețu, care atunci când Prutu crește prin ploi, se adapă dintr'însul. Altădată gârla rămâne uscată și aduce lacului putrejune. Iar primăvara când Dunărea crește prin topirea omătului, nu numai împinge Prutul înapoi, ci umple și lacul cu apă proaspătă și cu pește, pe care locuitorii îi prind fără osteneală, după ce apa scade.

Lacul Orcheiului, lângă orașul Orcheiu, se formează din apele Răutu și Cula, șease milliarie de lung și două de lat. Lungimea și lățimea lui o mărește un iez, făcut de Vasile voevod Albanit cu scop de a opri ape și a face mori, cari aduc mari venituri. În mijlocul lacului este o insulă, nu prea mare, dar care odinioară era împodobită cu vii frumoase și alte deosebite fructe.

Lacul Dorohoiului, numit astfel dela urbea vecină cu acel aș nume, nu departe de sorgintea Jijiei, demn de memorat pentru mulțimea peștilor ce are.

Lacul Colacinul, la marginea Poloniei, demn de a fi însemnat mai cu seamă pentru aceea, că din laturea lui boreală și cea australă curg două râuri, Colacinul și Serafinețiul, care formează marginele Moldovei și Poloniei între Nistru și între Prut.

Cel din urmă și cel mai celebru este lacul lui Ovidiu, numit de locuitori Lacul Ovidiului[9] aproape de Acherman, odinioară Alba Iulia, în Basarabia, ilustrat cu acest nume, pentrucă în apropierea lui se zice a ti fost exilat cunoscutul poet roman Ovidiu[10].

El se varsă în Nistru, nu departe de gura acestuia, pe o gârlă strâmtă, dar împresurată de atâtea și atât de întinse mlaștini, în cât peste două milliarie italiene în lat nu poți trece cu piciorul. Are un pod peste dânsa, de o construcție foarte veche, precum arată îndestul atât tăria lucrului, cât și mărimea pietrelor din care e făcut.

Toate aceste până aci descrise ape curgătoare și stătătoare sunt pline de pești frumoși și mai ales pâraiele ce curg din munți, au păstrăvii cei mai cu gust, lostoatie și lipeni. Acest pește la zilele de post se aduce totd auna viu pe cai, pentru masa domnească.

Băi, ape acide si minerale, Moldova n'are, ori nu le-a descoperit încă, poate pentru că crede că apa Prutului este destulă doftorie contra tutulor boalelor.

CAP. IV. Despre ținuturile și târgurile cele de acum ale Moldovei

Odinioară Moldova se împărțea în trei părți: în țara de jos, țara de sus și Basarabia, în care se numărau peste tot 23 ținuturi mai mici. Iar după ce a căzut Basarabia prin trădarea lui Aron Vodă, au rămas Domnilor Moldovei numai 19 ținuturi și nici acestea întregi.

Țara de jos cuprinde 12 ținuturi mai mici.

În mijloc este:

1. Ținutul Iașilor. Aici este urbea Iași, lângă apa Bahluiul, cu patru milliarie mai sus de vărsarea lui în Prut. Aici e scaunul țării pe care l'a mutat Ștefan Voevod din Suceava, pentru ca să poată apăra țara mai bine din mijlocul ei contra năvălirii Turcilor și Tătarilor, observând că-i venea mai cu greu a face aceasta din Suceava, atât de departe de marginele barbarilor. Mai nainte de aceasta era un sat prost, în care abia se așezaseră vre-o trei sau patru țărani; avea și o moară, în care era un morar bătrân, numit Ion, căruia îi zicea și Iassi. Numele acestui om a voit Domnul alt păstreze urbea ce a făcut dânsul, în care a zidit mai întâi o biserică care astăzi e catedrală, închinată Sfântului Nicolae și după aceia și alte palate pentru sine și, pentru boerii săi. Iar Radu Vodă a înconjurat Iașii cu ziduri, alții l-au înfrumusețat

cu alte ornamente și edificii publice, așa în cât și astăzi numără mai mult de, 40 de biserici, atât de peatră cât și de lemn, cea mai mare parte prea frumos lucrate. Mai nainte cu 50 de ani numărându-se, s'au găsit 12 mii case private, iar apoi, arzând de mai multe ori și pustiindu-se prin năvălirile Tătarilor și Polonilor, de abia a rămas a treia parte nemistuit. Osebit de curtea, domnească, care trage la sine veniturile din toată țara, șade acolo și mitropolitul țării, măcar că nu are numele de mitropolit, al Iașilor, ci al, Sucevei, vechiul scaun al țării, iar în Iași nu e în adevăr decât protopopia, precum mai jos se va arăta mai pre larg.

Cu acest ținut se mărginește la miazăzi.

2. Ținutul Cârligăturei, în care nu e nimic de însemnat, afară de Târgul-Frumos, opt ore dela Iași spre Suceava, tot lângă apa Bahluiului. În acest târg se află o casă domnească, peste care e pus un pârcălab.

Mai încolo spre apus se întinde:

3. Ținutul Romanului, cel dintâi în care s'au așezat cetele Romanilor carii s'au întors din Transilvania în urma năvălirilor lui Bathie, dându-i numele lor cel vechiu. Aci e Romanul, Bonfiniu îl numește Forum Romanorum, târg și scaun archiepiscopal, la confluența Moldovei și Siretului. Doi pârcălabi se rânduesc dela domnie asupra acestui târg. Mulți susțin că aici s'au așezat mai întâi pământenii noștri reîntorși. Dar nu toți sunt de această părere, pentru că nu departe de acolo se vede alt loc, pe malul răsăritean al Siretului, numit de locuitori Smedorova, și aci cred unii c'ar fi fost întemeiată cea dintâi și mai mare urbe. Adevărul este, că aceasta a fost înoită mai târziu de Ștefan cel Mare și pusă iarăși în vechea ei splendoare, dar după câteva decenii de ani Petru Vodă Rareș, nu se știe din ce cauză, a risipit-o iarăși și pe locuitori i-a strămutat la Roman.

Cu aceasta se mărginește spre răsărit sub ținutul Iașilor și al Cârligăturei.

4. Ținutul Vasluiului. În acest ținut este Vasluiul, 12 ore dela Iași, pe drumul Dunărei, la gura apei Vasluiu, unde se varsă în Bârlad; era câte odată scaun domnesc, unde și acum sunt casele de față. După ce domnia s'a așezat la Iași, la Vaslui se rândui un pârcălab.

Spre miazăzi se întinde de-a lungul:

5. Ținutul Tutovei, numit așa dela apa Tutova, care curge prin mijlocul lui. Scaunul ținutului este Bârladul lângă apa cu acelaș nume. Bârladul era odată mare iar acum e căzut și lipsit de toate frumusețile. Acesta este scaunul vornicului țării de jos, dar fiind el pururea pe lângă curte, se rânduesc în locu-i doi alți vornici mai mici.

Un milliariu de loc mai jos la același mal se văd rămășițele unei cetăți foarte vechi, ce se zice astăzi Cetate de pământ. Dar nu s'a aflat nici o temelie de casă, nici vre un alt monument, din care să se poată cunoaște bine de cine să fi fost zidită, că nu este alta decât un zid de pământ, de unde poate nu fără cuvânt credem, c'acele zidiri vor fi fost făcute în timpurile vechi de către locuitorii țării, spre a respinge invaziunile Tătarilor.

6. Ținutul Tecuciului, se mărginește despre apus cu Bârladul; ținut mare, dar n'are alt nimic însemnat, decât micul târg Tecuciu, lângă apa Bârladului, opt ore dela Bârlad pe drumul Galaților. Nu are ziduri; aici șed doi pârcălabi.

În malul Siretului spre apus este:

7. Ținutul Putnei, se vede că-și are numele dela apa Putnei[11]. Aici este Focșanii, târgușor lângă râul Milcov la marginile țării românești. Starostele de aici administra ținutul. Adjudul, târgușor puțin însemnat pe Siret în sus. La piciorul muntelui Vrancei, nu departe de Mira, mănăstire întemeiată de principele Constantin Cantemir, se văd ruinele unei cetăți foarte vechi, dar nu s'a putut afla vre-o urmă, nici de timpul zidirei nici al ziditorului. Locul se chiamă astăzi Crăciuna. La celălalt mal al Siretului, la mijloc între Siret, Dunăre și Prut, este:

8. Ținutul Covurluiului, care se chiamă așa dela șanțul Covurluiu, care deși se 'ntinde pe un spațiu de opt ore, e mai mult uscat decât cu apă. Aci merită atențiune târgul Galați, care deși e de o structură și mărime puțin însemnată, dar e piața cea mai celebră pe toată Dunărea. Aci debarcă de două și de trei ori pe fiecare an, vase, nu numai din locurile vecine ale Mărei Negre, din Crimeea, Trapezunt, Sinope, Constantinopole, dar și din Egipt și din însuși Barbaria și se 'ntorc încărcate cu lemne din Moldova,

stejar, corn, brad, cum și cu miere, ceară, unt și bucate, din care nu puțin folos scot toți locuitorii Moldovei. Nu departe de Galați, la gura Siretului despre răsărit se vede ruinele unei cetăți vechi, care astăzi locuitorii o numesc Ghierghina. Cum c'această cetate a fost întemeiată pe timpul lui Traian, ne încredințează monetele descoperite acolo în timpul nostru dar și o marmură c'următoare inscripțiune:

IMP. CAESARI. DIV. FILIO. NERVAE. TRAIANO. AUGUSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. B. DICT. XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CALPURNIO. PUBLIO. MARCO. C. AURELIO. RUFO.[12]

Deasupra acestuia pe Prut este:

9. Ținutul Fălciului în care e Fălciu, târg frumos lângă Prut. Cum că aici a șezut odinioară Taifalii, mă încredințează urmele unei cetăți vechi, ce am descoperit eu însumi nu departe d'acolo; căci cetind eu odată într'o scrisoare cu mâna din istoria lui Erodot, cum că neamul acel războinic al Taifalilor ar fi locuit pe Prut cale de trei zile dela Dunăre, și ar fi zidit și o cetate foarte mare; și neputând eu a găsi nici într'un ținut rămășițele ei, am trimis vreo câțiva oameni cari știa bine părțile locurilor, ca să caute în pădurile cele de pe lângă Prut, doar vor putea afla niscaiva semne din care să se poată vedea luminat, pentru starea cea mai adevărată a cetăței aceia. Și viind ei înapoi au povestit, că în pădurile cele mai dese despre apus în cuprinsul de cinci mile italienești dealungul apei, ar fi găsit temelii de ziduri și turnuri zidite cu pietre arse, care măcar că pe câmpul acel dinprejur de acolo nu se mai găsesc alte rămășițe, dar tot au semn de vreo ocolire mare. Osebit de aceasta se mai întărește chibzuirea mea și cu numirea aceasta de acum a ținutului acestuia, căci asemănarea adeveream să se fi izvodit Falciei din Taifalica.

Mai sus înăuntrul ținutului este Hușu, un târgușor mic, dar scaun episcopal, însemnat numai prin resbelul în care Petru cel mare, autocratul Rusiei, cu o mică oștire a susținut și respins cu tărie patru zile dearândul, mai ades repețitele atacuri ale Turcilor, în anul 1711. Nu departe de acest loc se vede o movilă mare făcută de mână de om, care o numesc Tătarii Chan Tepesi, iar locuitorii movila Rabâii. Încât pentru origina ei sunt deosebite păreri. Unii zic că Moldovenii ar fi ucis aci pe un oarecare Chan

al Tătarilor cu toată oștirea sa și că întru aducerea aminte s'ar fi ridicat această movilă; alții spun că o regină a Sciților, anume Rabâia, sculându-se contra Sciților ce locuiau atunci în Moldova și ajungând cu oastea până aci, ar fi perit, și aci ar fi îngropat-o ai săi. Care este adevărul, nu pot spune într'o istorie atât de întunecată.

Cu acest ținut se mărginește la miazănoapte.

10. Ținutul Lăpușnei. De acesta se ținea odinioară Tighina, Turcii îi zic Benderu, care mai înainte încă era foarte întărită, iar Turcii o întăria acum și mai mult la Nistru; în timpurile noastre a fost loc de scăpare al regelui Suediei în fuga sa după bătălia dela Pultava. Turcii până a nu li se supune, adesea dar în deșert bătură această cetate, dar ceeace nu putură cu forța câștigară în urmă prin frauda și perfidia lui Aron Vodă, căruia Moldovenii, îi ziseră și tiranul, pentru că fiind scos din țară pentru cruzimea și tirania cu care se purta, a fugit la împăratul turcesc și-i promise că de-l va readuce în domnie, îi va da Tighina cea de atâtea ori cerută împreună cu 12 sate și i-o va da pentru totdeauna. Plăcând sultanului acest dar, pe Aron îl puse iarăși în domnie, iar pentru prețul ostenelei sale luă cea dintâi cetate a țării și mai mare întăritură a ei contra Polonilor și a Tătarilor.

Astfel astăzi Lăpușna este locul cel mai de frunte al ținutului, la râul cu acelaș nume. Doi pârcălabi rânduiți de domn îngrijesc de trebile ținutului. Apoi Chișineul, lângă apa Bâcu, târguleț de puțină importanță. Nu departe de aci se vede un șir de petre foarte mari, așezate în linie dreaptă, ca și cum ar fi puse într'adins de mână de om. Însă atât mărimea pietrelor, cât și lungimea șirului, nu ne lasă a crede aceasta. Pentrucă unele dintr'ânsele sunt în patru colțuri de câte trei și patru coți de mari și șirul lor se întinde peste Nistru până în Crimeea. În limba țării se cheamă Chieile Bâcului și prostimea crede că este o lucrare a celor necurați, cari i-ar fi conjurați să astupe apa Bâcului. Cu adevărat este că, mai mulți domni au cercat să astupe albia acestei ape, care curge o bună bucată printre munți, vrând a preface în baltă locurile de acolo, cari nu sunt bune decât pentru fânețe, dar acest lucru niciodată nu s'a putut împlini.

Din sus de acesta pe Nistru zace:

11. Tinutul Orcheiului. Poartă acest nume dela târgul Orchei, lângă apa Răutul, târg nu mare, dar frumos și având cu îndestulare toate cele necesare vieței omenești. Nutriment deajuns îi da lacul Orcheiului, nu departe de târg spre răsărit și frumoasa insulă ce a format într'însul și despre care vorbirăm mai pe larg mai sus la Cap. III[13].

Ținutul cel mai de pe urmă ce este pe canalul Nistrului, o bucată bună de cale, e:

12. Ținutul Sorocei. Scaunul lui este Soroca, odinioară Alchionia, lângă Nistru, sub deal pe un șes. Soroca e mică, dar după timpul în care a fost zidită, foarte tare. Are un zid cu patru unghiuri, foarte tare și apărat de turnuri foarte înalte, zidit cu bicasie, de cari sunt pline dealurile dimprejur. Partea de sus a acestui ținut nu se poate cultiva pentru lipsa de lemne și apă și acesta este unicul, dar nu atât de mare deșert al Moldovei. În chartele geografice cele bune e și însemnată această parte de loc ca deșert. După perderea Tighinei, această cetate nefiind de puțină importanță în contra Polonilor, domnul așeză acolo doi prefecți militari.

Țara de sus coprinde șeapte ținuturi mai mici:

1. Ținutul Hotinului, care se întinde pe din sus de al Sorocei, pe lângă Nistru, spre miazănoapte. Aici este Hotinul, cetate pe Nistru de către Cameniția, ce se numără între cele mai mari cetăți ale Moldovei. Aceasta era mai 'nainte întărită despre apus cu ziduri înalte și șanțuri adânci, iar despre răsărit natura însăși o întărise prin râpa cea repede a Nistrului și prin stâncile ei, dar în cel din urmă resbel ce avură Rușii cu Turcii, luând aceștia cetatea la 1712, dărâmară zidurilor de partea dincoace, iar de cealaltă parte atât o întăriră cu noui lucrări după datina de acum, lărgindu-o mai mult de jumătate, încât astăzi merită a se numi cea mai frumoasă și mai tare între cetățile Moldovei. Când era sub ascultarea domnilor Moldovei, paza ei era încredințată unui comandant deosebit, iar de când au luat-o Turcii, o guverna un pașe turcesc contra încredințărilor de pace ce legaseră cu Polonii, că niciodată să nu se așeze în cetățile Moldovei oștire turcească.

Spre apus urmează:

2. Ținutul Dorohoiului, în care este Dorohoiul, târg puțin însemnat, nu departe de sorgințile Jijiei. Aici e scaunul Vornicului din țara de sus, care fiind pururea ocupat la curte, e înlocuit prin doi Vornici mai mici.

Ștefănești, târgușor lângă Prut, în care Turcii, curățind râul, se zice că ar fi făcut un stabiliment naval și o magazie pentru oștirea din Hotin.

Mai în jos:

3. Ținutul Hârlăului. Aici e Hârlăul, târgușor mic, pe care îl administra un deosebit pârcălab. Târgul Cotnarii este renumit pentru viile sale care întrec pe celelalte toate. Administrațiunea lui e încredințată marelui paharnic. Locuitorii catolici au aici o biserică de peatră prea frumos zidită.

Târgul Botoșani, ale cărui venituri și ale părților lui dimprejur le trăgea doamna, iar pentru strângerea lor e rânduit un deosebit cămăraș.

Aceste ținuturi le încinge ca o coroană:

4. Ținutul Cernăuților, care se întinde dealungul marginelor Poloniei. Târgul cel mai însemnat e Cernăuți, pe malul de miazănoapte al Prutului, administrațiunea lui e încredințată marelui spătar. Aproape de satul Cozmin, lângă apa Cuciurul, nu departe de vărsarea ei în Prut, se văd ruinele unei cetăți foarte vechi, dar cu toate cercetările ce am făcut, n'am putut afla vreo urmă de întemeietorii ei.

Pe malul Siretului spre apus urmează:

5. Ținutul Suceavei, în care însemnat este Suceava, odinioară capitala Moldovei, scaunul domniei și al mitropolitului, iar astăzi mai toată zace în ruine. Ea e situată lângă apa Suceava, dela care și orașul s'a numit așa, pe un deal neted, împresurată cu ziduri înalte și șanțuri[14]. Suceava avea pe valea dealului o suburbie foarte întinsă. Afară de curtea domnească și casele boierilor, se numărau aici patruzeci de biserici de piatră, mai multe de lemn, 14 mii case private, cari toate au căzut după strămutarea scaunului domnesc. Astăzi stă sub îngrijirea Hatmanului.

Nu departe de Suceava, lângă apele Suceava și Siretul, în cotul Siretului, unde acesta se întoarce spre miazăzi, este Rădăuții, târg și scaun episcopesc.

Aproape din jos este:

6. Ținutul Neamțului, care se întinde o bucată bună între apele Moldova și Bistrița. Aci este Neamțul, cetate pe un deal înalt lângă apa cu acest nume, care din fire este așa de tare, încât poate să înfrunte cu mândrie orice atac ostil. Ea a fost împresurată de mai multe ori, dar luată numai de două ori, odată de Turci sub imperiul lui Suleiman și odată în timpurile noastre de Ioan Sobiesky, regele Poloniei și nici atunci n'ar fi luat-o dacă puținii Moldoveni ce erau într'însa, după o împresurare de mai multe zile n'ar fi fost siliți să se închine Polonilor. Mai nainte era împrejurată cu două ziduri și avea numai o poartă, iar după aceia Turcii stricând zidul cel pe din afară, a rămas acum Moldovenilor numai cel din năuntru. Până a nu fi Moldova supusă Turcilor, la vreo întâmplare de resbel, Domnii își trimtea copii și visteria acolo ca într'o cetate nebiruită. Încă și acum este pentru locuitori la ori și ce timp de resmeriță un loc foarte sigur de scăpare. Pentru aceia și Domnii mai nainte au zidit într'însa case mari, cari și acum se pot vedea, dar nu au purtarea de grije ce li se cade. Drept dincolo de apa Bistriței este târgul Piatra.

În fine:

7. Ținutul Bacăului, peste care este un vornic, cu scaunul la Bacău, târg situat într'o insulă a râului Bistrița, vestit pentru abondența merelor și altor fructe. Are și un episcop catolic, care se numește de Bacău, pentrucă în ținuturile de pe lângă munte sunt mulți supuși Moldoveni, numiți catolici după naționalitatea și religiunea lor, pe cari i-a așezat acolo Ștefan Vodă, după ce a biruit pe Matiaș regele unguresc și i-a împărțit pe la boierii săi. Este de însemnat satul Cantemireștii din ținutul Roman, numit Faraoni, ai cărui locuitori mai bine de 200 familii sunt toți catolici și au o biserică de piatră foarte veche. Ocna și Trotoșul lângă apa Trotoșiu târguri renumite pentru salinele excelente ce se găsesc împrejurul lor. Pe aici e intrarea cea mai largă din Moldova în Transilvania.

Basarabia. Basarabia era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este șes, n'are dealuri, nici codri, se adapă numai cu Ialpugul, care curge necontenit; neavând râuri nici fântâni, ca să scape de lipsa de apă, locuitorii sunt nevoiți a săpa puțuri foarte adânci și în loc de lemne se folosesc cu balega vitelor, cu aceasta dupăce o usucă la soare își încălzesc colibele. Această parte de țară fu subjugată de Turci înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre până în ziua de astăzi sunt pline de Moldoveni care urmează legea creștină și rabdă tirania Turcilor și Tătarilor. Ceilalți locuitori sunt parte Tătari, parte Turci, supuși ascultărei Serascherului. Basarabia se împarte astăzi în patru ținuturi: al Budjacului, Achermanului, al Chiliei și Ismailului.

În mijlocul acestei părți de pământ este:

1. Budjacul[15] care s'a dat spre locuință Tătarilor de Nogaia, carii se zic unii de Budjac, alții de Belgrad, pentru ca pe la anul 1568 dela nașterea Domnului, chanul Crimeei cercând, din ordinul lui Selim II, să împreuneze Donul cu Volga, mai bine de treizeci de mii familii de Tătari Nogai, din cei ce erau supuși imperiului rusesc, se desfăcură de Ruși și se retraseră în Crimeea. Dar fiindcă în această peninsulă nu încăpeau, li se dete alt loc de așezare în ținutul Budjacului. În curgerea timpului, mai venind apoi și alte mai multe familii din Nogaia, așa se înmulțiră acești Tătari, încât astăzi mai că nu sunt mai puțini la număr decât celealte oarde scitice. Se împart în două: Orak-ugli și Orumbet-ugli și-și păstrează geneologiile cu îngrijire. După datina lor părintească, viața și-o petrece pe câmpu liber: târguri n'au, afară de Causiani lângă râul Botna, care atinge prea puțin acest pământ. Dar cum că această provincie se bucura odinioară de orașe destul de frumoase, se vede lămurit din ruinele vechilor zidiri ce se găsesc pe ici și pe colea, între alte ruinele unei prea vechi cetăți la malul Nistrului, care se chiamă astăzi Tartarpunar, adică ținutul Tătarilor. Aceste ruine se află deasupra pe o stâncă foarte înaltă, din al cărui picior curge o sorginte foarte limpede. Dar nici o inscripțiune nici altă urmă de cine ar fi înterneiată nu s'a putut descoperi. Nu departe de gura Ialpugului însă se găsesc urme unei cetăți mai vechi, care de comun se chiamă Tint. Ștefan cel Mare o ridicase din ruine, iar după aceia Turcii o asemănară pământului, încât astăzi de abia i se poate arăta locul unde a fost. Din ruinele ei se ridică un alt târg în dreptul

celui vechi, care înflorește și astăzi și se chiamă Tobacu, lângă Marea Neagră, poate în locul unde era vechiul Aepoliu.

2. Ținutul Achermanului. Aici e Achermanul, locuitorii îi zic Cetatea Albă, Romanii îi zicea Alba-Iulia, Grecii Moncastron, Polonii Bielograd, pe țărmul Mărei Negre, cetate destul de mare și foarte întărită. Când ținea de Moldova, o guverna marele logofăt, astăzi o guvernă un Aga de ianiceri. În timpul din urmă s'a renumit prin Sfântul Ion cel nou, care a suferit moarte și martiru sub tirania turcească. Rămășițele acestuia făcătoare de minuni împreună cu alte odoare dăruite din îndurarea Domnilor, le-a luat și le-a dus în Moldova Ioan Sobiesky, regele Poloniei, pe când se lăuda că el se oștia pentru biserică și pentru Crist, dându-i ajutoare bănești papa dela Roma.

Mai jos pe țărmul Dunărei se întinde:

3. Ținutul Chiliei. Aici e cetatea cea de frunte Chilia[16], odinioară Lycostomon, la gura septentrională a Dunărei, numită tot astfel de corăbieri greci, pentru cât se pare că-și varsă apa ca dintr'o gură de lup. Ea nu este așa de mare, dar e o piață celebră, cercetată nu numai de vasele cetăților maritime de prin prejur, dar și de altele mai depărtate, dela Egipt, Veneția și Ragusa cari se încărca de aci cu ceară și cu pei crude de boi.

Locuitorii sunt nu numai Turci, ci și Evrei, Creștini, Armeni și alții de alte națiuni pe cari toți îi administra un Nasir. Pe timpul împărăției lui Suleiman Moldovenii o au prefăcut în cenușe și de atunci n'a mai putut ajunge la strălucirea ei de mai nainte.

Pe țărmu Dunărei din lăuntru este:

4. Ținutul Ismailului. Aci merită a însemna:

Ismailul, căruia Moldovenii îi zicea odinioară Smilu, cetate care nu e de desprețuit, cu oaste turcească comandată de un Mutecveli.

Cartalu, la Dunăre, unde se varsă Ialpugul, în dreptul Isaccei, întăritură nu prea însemnată. La 1711, când avură Turcii rezbel cu Rușii, aci făcură un pod peste Dunăre spre a trece oștirea în Moldova. Pentru paza cetății e rânduit un comandant numit Dijdar.

Reni, cum îi zicea Moldovenii, iar Turcii îi zic Timarova, cetate de aceiași ordine, nu departe de gura Prutului în Dunăre. Deși sta sub puterea turcească, nu se afla aci nici un turc; ostașii toți sunt creștini, toți Moldoveni, prefectul lor, tot creștin, numit Besliagasi, sta sub pașa dela Silistra, care totd'auna e seraschieriu.

Acestea erau mai toate cetățile și orașele Moldaviei, care înfloria pe când erau libere și apoi au căzut prin tirania cea nedreaptă și inimica înflorirei lucrului public. Despre întemeietorii lor, tac istoricii vechi și noi, inscripțiuni și monumente însă nu se descopere. Nici o urmă din care să se poată vedea timpul sau poporul ce le-au întemeiat, nici o inscripțiune pe ziduri, afară numai când vre-un principe le-a restaurat. Numai Suceava are în zidurile ei o peatră mare, în care sunt săpate șapte turnuri, acoperite c'o coroană imperială, pe care o țin doi lei. Afară de aceasta, se mai vede în temelia turnurilor o peatră, în care stau doi pești solzoși, cu capetele în jos și cu coadele în sus, și sub dânșii, capul unui bour, iar în coarnele acestuia o stea cu șease raze. Fiind însă că capul de bour s'a așezat ca stemă a țării numai după a doua venire a Romanilor în Moldavia, precum arătarăm la Cap. I, se înțelege că acea peatră încă arată mai mult înnoirea zidurilor, decât întemeiarea lor. Apoi toți istoricii noștri sunt într'un cuvânt, cum că Moldovenii, când se întoarseră din Maramureș în vechia lor patrie, au găsit orașe și cetăți deșarte de locuitori, de unde se vede că întemeierea datează din timpuri mai depărtate. Aceasta se mai probează și prin modul structurii zidurilor în cele mai multe cetăți, cari nu seamănă decât a architectum romană, afară de prea puține de care arătarăm mai sus că sunt făcute mai în urmă spre apărare în contra incursiunilor tătare. Dar partea cea mai de frunte sunt mărturiile celor mai buni istorici romani din cari se vede că, împăratul Traian a adus în Dacia mari colonii romane și următorul său Adrian, cedând barbarilor mai multe provincii orientale, a fost oprit de-a părăsi Dacia numai de frică să nu fie nimicite de barbari acele colonii. Adauge apoi monumentul sempitern al acestui lucru adică Valul împăratului Traian, care până 'n ziua de astăzi păstrează numele întemeietorului său, despre care mă mir cum de nu memorează nici unul din vechii sau marii istorici. Aceasta, după cum l'am văzut eu însumi, începe cu două șanțuri dela Petrovaradinu în Ungaria și de aci până la munții Demarcapu, adică până la Poarta de fer, se întinde apoi ca un simplu șanț prin toată România și Moldova, tăia prin Prut la satul lui Traian, prin Botna la târgul Causiani și

trecând prin toată Tataria se termina la apa Donului. Până astăzi are o adâncime de 12 coți, de unde nu fără cuvânt putem culege, că spațiul valului când s'a făcut, va fi fost încă pe atât de lat și profund. Care așa fiind, nu se poate admite de loc aceia ce voim unii să afirme[17], că orașele Moldovei ar fi fost întemeiate de Genuesi. Pentru că oștirea romană care de-a pururea se afla acolo asediată în mare număr, n'ar fi putut sta fără orașe și fără acoperământ și nici se poate crede că Genuesii, cari numai pentru negoț venia de se așeza la mare, ar fi pătruns în interiorul Moldovei și că ar fi întemeiat orașe în locuri ce servesc mai mult pentru agricultură decât pentru comerț. Iar dacă ar susține cineva că ele ar fi întemeiate de Dacii cei vechi, pe când lucrurile lor înfloriau pe timpul domniei lui Decebal și că după aceea le-au ocupat Romanii și au așezat într'însele colonii, noi unii n'am cuteza să contrazicem.

CAP. V. Despre munții și minerele Moldovei

Despre apus, unde Transilvania se mărginește cu România, Moldova mai peste tot e împresurată cu munți înalți, de unde Romanii o numia și Dacia muntoasă; iar cealaltă parte a ei despre răsărit, are câmpii foarte producătoare. Munții sunt învescuți din fire cu arbori fructiferi și pomi, care pe aiurea caută a-i produce prin artă. Printre munți curg pâraele cele mai limpezi, care se varsă din sus cu sunet desfătat și aseamănă aceste părți de loc cu cele mai frumoase grădini. Câmpiile dau cu îndestulare semănături pe care aerul rece al muntelui nu le lasă a crește.

Muntele cel mai înalt este Ciahlăul, care de era cunoscut celor vechi, nu era să fie mai puțin celebru în fabulele lor, decât Olimpul, Pindul sau Pelia. El se află în ținutul Neamțului, nu departe de sorgintea Tăslăului; mijlocul lui totd'auna e acoperit de zăpadă, iar vârful lui nici odată, pentrucă pare a fi mai înalt decât norii cei de zăpadă.

Din piscul lui, care se înălța foarte în foma unui turn, se vărsa un pârâu foarte limpede și cu mare sunet se repede peste stânci în Tăslău. În mijlocul muntelui se vede o statuă de peatră, foarte veche, de cinci coți înnaltă, care reprezintă o babă înconjurată de 20 oi; dintru a căreia parte firească curge necontenit un izvor de apă și cu greu poate cineva să 'nțeleagă, dacă natura și-a arătat în acest monument jocurile sale, sau dacă s'a lucrat astfel prin mâna vreunui maestru iscusit. Pentrucă această statuă n'are o bază pe care să fie așezată, ci e 'mpreună crescută cu restul stâncei, iar pântecele și spatele îi sunt libere, și măcar de s'ar admite că crăpăturile s'ar fi uns cu oarecare var artificios, precum înșine nu negăm că asemeni descoperiri ale celor vechi se vor fi perdut în cursul timpului, dar totul nu poate lesne să se înțeleagă, în ce chip acel canal s'a adus prin picior în partea naturei, pentrucă prinprejur nicăeri nu se văd urme de fântână sau vre-o albie de apă. Se poate cu adevărat să fi servit păgânilor pentru cultul idolilor, ai cărui închinători erau obișnuiți ori prin mijloace firești, ori prin farmece a face lucruri care să aducă minuni și cugetări de dumnezeire pentru prostimea cea lesne credincioasă.

Înnălțimea cea mare a muntelui se poate cunoaște din aceea, că el tocmai dela Acherman, care cetate este de 60 de ceasuri depărtate de dânsul la vreme limpede. la apunerea soarelui, se poate vedea tot și așa de curat ca când ar fi aproape, care lucru cu greu se poate zice pentru alți munți, până și pentru cele mai vestite piscuri, după cum socotesc eu.

Pre dealurile de prinprejur, se găsesc prăbușite în petre, urme de cai, de câini și de paseri, asemenea ca când ar fi trecut pe acolo vreodată o călărime mare. Locuitorii povestesc pentru acest lucru multe basme, însă cercătorii naturii cei poftitori de știință, să ispitească adevărul acestui lucru.

Mai este încă și altă întinsoare de munte, ce se numește de locuitori Ercul, spre miazănoapte la apa Cirimușul, în cotul unde se împreună hotarul Moldovei cu al țării Leșești și al Ardealului, carele pentru înnălțime nu este de a se asemăna cu celălalt. Iară pentru alt osebit fenomen firesc, care pre aiurea nu s'a mai văzut, este iarăși de a se socoti.

Adecă: locuitorii culeg roua care cade pre frunzele buruenilor, mai nainte de a răsări soarele și puind-o într'un vas, găsesc pe deasupra apei plutind cel mai frumos unt, care nici la miros, nici la floare, nici la gust, nu are osebire de untul celălalt, dar nu este preste tot anul, ci numai trei luni, Martie, Aprilie și Mai. Untul acesta are în sine atâta putere de hrană, în cât când suie oile la munte, întru acea vreme se 'nădușe de multa grăsime. Pentru aceia păstorii cari știu, își opresc turmele lor în lunile acelea, numai la poalele muntelui.

Munții noștri nu au lipsă nici de acele daruri, care aduc munții, adecă metaluri. Însă mai înainte n'au îngăduit săparea lor, atâta îndestularea domnilor, cât și lipsa de băeași. Iară spre vremile noastre, au împedicat-o știuta lăcomie a Turcilor, și frica, că de vor umbla săpând vor perde împreună cu țara încă osteneala, și rodul ei. Dar cum că munții nu sunt săraci de acest fel de comori, ne adeverează pâraele care curg din trânșii. Pentrucă acelea fiind înguste și umplându-se de multe ori cu apă de ploae, sau cu topirea omătului, se varsă din gârla lor și după ce scad iarăși, remâne apoi pre locul acela unde au vărsat, niște nisip, în care se găsesc mulțime de grăunțe de cel mai curat aur. Pre care le strâng țiganii și curățindu-le, scot atâta aur dintr'însele, încât pot să aducă Domniei în tot anul în loc de bir, câte 1600 dramuri. Pe malul Nistrului în ținutul Hotinului, nu departe de

cetate, se găsesc gurile de fier însuși din fire făcute, care sunt așa de rotunde, încât fără de a le mai lucra poate cineva să împuște cu dânsele. Însă materia lor este atâta de proastă, încât la nimic nu poate să slujească, până a nu se topi în foc; și mai înainte până a nu se lua Hotinul, le căra cu grămădire la Camenița. Iară în vremea de acum gândesc că cu greu vor lăsa Turcii, ca spre stricăciunea lor să le strângă Leșii și să le aibă cu îndestulare la război.

În ținutul Bacăului nu departe de târgul Trotușul, sunt ocne foarte bogate de sare, care n'au trebuință de nici un meșteșug pentru curățit, căci săpând pământul de un cot sau doi de adânc, se găsește sare prea curată, care se prevede ca cristalul și nu este amestecată cu pământ nici cât de puțin; și aceste ocne nici odinioară, nu i-au sfârșit, măcar deși lucrează într'ânsele multe sute de oameni, pentrucă în tot locul unde se tae drobii cei de sare, lasă într'un loc și într'altul, stâlpii de acest cristal de sare, ca să sprijinească pământul boltiturilor și să aibă loc de a se lăți vinele acele noui; și așa apoi boltele acestea, atâta se umplu de sare până în douăzeci de ani; încât nici se cunosc că au fost deșertate vre odată; și se găsesc într'însele uneori pești împreună crescuți, cari n'au deosebire de peștii cei firești cari se află prin pâraele de prin prejur.

Și într'alte locuri se mai găsesc multe ocne de acestea, însă domnii au oprit să nu se destupe, pentrucă nu fiind prea multă sare să-i scază prețul, fiindcă acele ce se lucrează ajung în destul pentru trebuință.

Încă și dealuri întregi sunt în Moldova, care se văd a fi pline de sare, luându-se fața pământului deasupra lor.

Dela această sare nu numai Domniea, ci și toata țara are mare folos; osebit de locuitori, vin și dela Bugeag și dela Crim, încă și dintre alte țări mai depărtate și o cară în toți anii cu corăbiile.

Silitra o fac mai în tot locul, pentrucă pământul Moldovei este negru și silitricios.

Pre Tăzlăul sărat nu departe de satul Moinești, în ținutul Bacăului, curge dintr'un izvor păcură cu apă amestecată, cu care se slujesc țăranii

pentru unsul carelor și zic, că de s'ar putea scurge bine de apă, ar fi cu mult mai bună pentru trebuința casei decât dohotul.

CAP. VI. Despre câmpiile și pădurile Moldovei

Câmpii Moldovei cari sunt lăudați pentru rodirea lor, atât de istorici cei vechi, cât și de cei noi, întrec cu mult bunătățile munților pentru care am vorbit mai sus; căci aceia cari sunt în mijlocul celor mai multe ținuturi, ce sunt despărțite cu dealurile și apele Moldovei, măcar de nu-i mai grijește nimenea, dar tot își dau rodirea lor la toți. Semănăturile care nu se pot semăna la munte pentru răceală, cresc atâta de frumos pre câmpii acești netezi, încât grâul în anii cei bine roditori, își dă sământa sa locuitorilor cu douăzeci și patru de părți mai mult, secara cu treizeci de părți, orzul cu șasezeci de părți, iar mălaiul de nu va vedea cineva însuși, cu greu va crede, căci asemenea își dă sământa sa cu trei sute de părți mai mult decât semănătura.

Pentru ovăz nu este Moldova așa roditoare, ca pentru celelalte semănături și nici este obicinuit până la atâta, pentrucă caii se hrănesc cu orz în loc de ovăz. Mălaiul crește atâta de frumos în țara de jos, cât este cu putință, pentru aceea au și țăranii acest proverb: „Că mălaiul în țara de jos și merile în țara de sus, n'au coajă”. Pre acesta măcinându-l ei, îl frământă și-l fac pâine și-l mănâncă mai vârtos cu unt, când este cald.

Nu livezi se găsesc pe câmpii aceștia ci chiar păduri întregi cu copaci roditori. Acestea cresc din fire la munte, iară la câmp se hultuesc și pentru aceia sunt și mai cu gust; și îndestularea poamelor este așa de mare, încât Leșii când avea în vremile vechi să meargă cu oaste la Moldova, credea că n'au trebuință de altă zaharea, zicând: că poamele care sunt cu îndestulare în țară, le-ar fi deajuns pentru toată oastea. Însă ei prin așa mare lăcomie ce aveau la acestea, își pricinuiau de multe ori boale lor, prin care mai tare au căzut, decât de armele vrăjmașilor și apoi s'au și învățat a se păzi mai bine de dânsele. Viile cele de frunte, ce sunt o bucată bună de loc, între Cotnari și între Dunăre, întrec pe toate celelalte bunătăți ale țării; căci ele atâta sunt de bogate, încât numai un pogon dă câte patru și cinci sute vedre de vin.

Și vinul cel mai bun, se face la Cotnari, un târg în ținutul Hârlăului, iară afară din țară nu este cunoscut, căci dacă îl scot din țară și-l duc pe apă, sau pe uscat și n'au vasele purtare bună de grijă, apoi își perde puterea sa. Iar eu fără de aceea îndrăsnesc al socoti a fi cel mai bun decât toate celelalte vinuri ale Europei, încă și însuși decât cel de Tocaia; că țiindu-l cineva trei ani în pivniță adâncă și boltită, după cum este obiceiul la noi în țară, apoi întru al patrulea an, dobândește acel fel de putere, încât arde ca rachiul, și cel mai mare bețiv, abia este vrednic să bea trei pahare să nu se îmbete; încă nu aduce durere de cap și floarea lui este osebită de ale altor vinuri, căci este verde și de ce se învechește, se și mai înverzește.

De acolo spre miazănoapte, nu mai sunt alte vii care să poată face vin mai bun, căci în partea muntelui Cotnarii despre miazănoapte încă nici un strugur măcar nu se coace, despre cum de multe ori s'au ispitit; și se vede că firea îndărăptând celorlalte ținuturi rodirea vinului, ș'a arătat puterile sale numai la acest loc. După vinul acesta, se socotește a fi mai bun, acela care se face la Huși, în ținutul Fălciului; al treilea, cel dela Odobești în ținutul Putnei spre Milcov; al patrulea al Nicoreștilor în ținutul Tecuciului pe Siret; al cincelea cel dela Greceni în ținutul Tutovei pe Berheciu; și al șaselea acel din viile dela Costești tot dintr'un acest ținut; osebit de alte locuri cu vii mai proaste, pe care le trec acum cu vederea.

Aceste podgorii nu slujesc numai pentru trebuința locuitorilor, ci încă prețul cel mic al vinului, trage la sine și pre neguțătorii Rusești, Leșești, Căzăcești și Ardelenești; ba încă și pre cei Ungurești; și duc pre tot anul în țările lor mulțime de vin, măcar deși nu întrece cu bunătatea pre al lor. Basarabia mai înainte până când era a Moldovenilor, încă nu avea vii slabe, iară după ce au început a o stăpâni Turcii, hulitorii de vin, au căzut și acelea și acum numai cât își țin creștinii cari locuesc în ținutul Chiliei și al Ismailului vreo câteva vii, din care de abia scot atâta vin, cât le este pentru trebuinta lor.

Cu codrii încă este Moldova foarte îmbogățită, al cărora lemn nu este numai pentru cherestea și pentru foc, ci și copaci aducători de roadă îndestulă.

Lucrătorii de corăbii, caută mai vârtos stejari Moldovenești și îi laudă a fi mai buni pentru corăbii, decât tot celălalt lemn, și mai tare împotriva

cariului. Încă ei au înțeles la acest lemn, că de nu curăță bine coaja lui cea albă ce este pre dedesupt și se întâmplă de rămâne cât de puțină, apoi în scurtă vreme pricinuește tot lemnului, borte de cari; iară curățindu-i bine pelița aceasta, acest lemn nici peste o sută de ani, nu-l vatămă nici vremile, nici aerul, nici apa.

Doi codrii au fost la Moldoveni mai vestiți decât toți ceilalți, adică al Cotnariului și al Tigheciului.

Al Cotnariului este aproape de târgul acestuiași nume și nu s'au făcut din fire, ci însuși sârguința locuitorilor l'au clădit; căci pe vremile lui Ștefan Voevod celui mare, era acolo numai un câmp mare gol, iară după aceea, Leșii cu o oaste mare așezându-se cu tabăra pre câmpul acela și strâmtorându-i Ștefan Voevod i-au bătut și le-au robit tabăra și luându-i pe fugă, pre cei mai mulți i-a oborât și preste douăzeci de mii a prins robi, dintru care cei mai mulți era boieri. Și apoi pentru rescumpărarea lor îndemnându-l Craiul Leșesc cu o sumă de bani, n'au primit-o el, pentrucă nu era iubitor de argint, ci a voit mai vârtos să-și facă așa un semn de biruință, care să-i vestească vitejiile sale și în veacurile cele viitoare. Și pentru acest sfârșit, a înjugat el pre toți Leșii la plug și a poruncit de a arat tot câmpul acela, pre care s'a întâmplat războiul, care este de două mile de lung și de o milă de lat și a semănat pre dânsul ghinda care era gătită pentru acea trebuință, din care au crescut acum păduri în destul de largi și de fruumoase, care se numesc Dumbrăvile Roșii, pentrucă s'au udat cu sângile Leșilor; iară Leșii le numesc Bucovina și niciodată nu pomenesc fără de lacrămi pentru acest loc.

Alt codru dincolo de Prut, la hotarul Basarabiei, ce se chiamă Tigheciu, cuprinde în lăuntru mai la treizeci de mile Italienești și este pentru Moldoveni apărarea cea mai tare în potriva Sciților, cari de multeori l'a năpădit dar nici odată nu l'a avut. Și măcar că copacii întru dânsul sunt foarte înalți, dar stau foarte deși unul de altul, încât nici pedestrași nu poate să străbată printr'însul, afară numai pe poteci, care sunt știute numai de locuitori.

Mai înainte se număra pre acolea preste 12 mii de locuitori, cari era ostașii cei mai viteji în toată Moldova; iară acum după războaele și căderile cele multe de abia au rămas două mii. Acești oameni au cu Tătarii megieși

dela Bugeag, o învoeală, ca pre tot anul să le dee o sumă de grinzi, pentrucă în Basarabia mai totdeauna este lipsă de lemn; și această învoială o păzesc și până în ziua de astăzi foarte. Însă când voesc Tătari să calce preste tocmeală și să iee lemn mai mult, care de multe ori să și întâmplă, atuncea acești locuitori de pre acolo, se apără cu mâna înarmată, izbutind de multe ori biruință.

CAP. VII. Despre fiarele cele sălbatice și dobitoacele cele domestice

Despre fiarele care sunt în Moldova asemenea ca și în celelalte țări de prin prejur, nu este treaba noastră ca să facem o descriere așa lungă, pentru că noi, nu ne-am apucat ca să arătăm turmele cele ce umblă prin codrii adică; cerbii, ciute, căpioare, vulpi, râși și lupi; ci numai ca să povestim pentru dânsele ce am aflat cu osebire la aceste fiare Moldovenești. Și așa îmi aduc aminte, că la noi sunt trei soiuri de oi, acele de munte, de Soroca și cele sălbatice; dar nu se știe bine, câte și de mari turme de oi se află la munte; pentru că toate părțile Moldovei despre apus, care nu sunt așa bune pentru semănături, slujesc pentru pășunea oilor, cu care se țin mai vârtos locuitorii de pre acolo. Pentru aceea Beiliccii dau la Tarigrad pre tot anul oi de acestea, ce se numesc în limba turcească, Chivirdoc, mai mult de șasezeci mii, pentru cuhnea Sultanului; pentru că carnea lor se socotește de Turci mai mult decât toată altă carne, atât pentru gustul ei cel bun, cât și pentru ușurința mistuitului. În trei locuri se găsește deosebit bună pășune; în Câmpu-lung Rusesc spre Putila, în Câmpu-lung Moldovenesc pre Moldova și pe muntele Vrancea în ținutul Putnei.

La câmp sunt oile cu mult mai mari, însă mai puține decât la munte; și dintre acestea sunt de a se socoti deosebit, acelea ce sunt în ținutul Sorocei că toate au câte o coastă mai mult decât celelalte și cât trăesc ele, nu o pierd. Iară trecându-le într'alt ținut, fată miei la al treilea an numai cu acelea coaste, obișnuite, și asemenea și alte ori de pre aiurea, aducându-le într'acest ținut, fată miei câte cu o coastă mai mult.

Decât acestea sunt mai cu mult deosebite oile cele sălbatice, care cu greu se vor găsi și pre la alte locuri. Buza lor cea deasupra spânzură în jos de două degete mari, pentru aceea sunt nevoite ca să pască mergând îndărăt; și grumazul lor este țapăn fără de încheetură, pentru aceea nu pot să-și

întoarcă capul nici în dreapta, nici în stânga, și picioarele lor sunt scurte, însă atâta de grabnice, încât nici câinii când le gonesc mai nu pot să le ajungă; și adulmecarea lor este atâta de aspră, încât de o milă nemțească departe adulmecă pre vânătoriu, sau pre fiara care vine cu vântul asupra lor. Iară când vin asupra lor împotriva vântului, nu pot să-i adulmece până când le prind.

Oamenii locuitori de pre lângă munte, au boi mici, iară cei din partea câmpului, au cirezi mari de boi prea frumoși, pre cari îi dau prin țara Leșească la Danțig pre tot anul mai mult de patruzeci de mii, și de acolo îi vând prin țările de prin prejur, în loc de boi Leșești și în Moldova se cumpără perechea de boi câte cu 5 și iarna încă și câte cu 3 taleri nemțești, iară în Danțig îi vând și cu câte 40—50 taleri, și boii cei mai grași și mai buni se găsesc pre pârâul Sărat în ținutul Fălciului, și pre pârâul Bascul în ținutul Cernăuțului pentru c'acolo este câmpul foarte sărat și iarba foarte bună și îngrășitoare. Și atâta sunt de mulți acolo, încât nu numai că sunt cu îndestulare pentru chivernisirea locuitorilor; ci încă își pot plăti cu dânșii și birul și dările cele grele, care le iau Turcii dela dânșii.

Pe amândouă malurile Nistrului se ivesc câte odată bivoli, dar se vede că nu sunt de loc, ci sunt trecuți din Podolia și din țara Tătărească preste Nistru când îngheață, din pricina vânturilor despre miazănoapte ce bat iarna în părțile acelea.

Pre munții despre apus se aflǎ o fiară, care mai că a-și adeveri că este a Moldovei și se numește de locuitori Zimbru. La mărime se aseamănă cu boul domestic, însă capul lui este mai mic grumajul lungăreț, pântecile vitoan și mai înalt la ciolane, coarnele supțiri crescute drepte în sus și vârfurile lor cele foarte ascuțite sunt puțin întoarse în afară. O fiară sălbatică și grabnică și asemenea ca și căprioarele se poate urca pre stăncele cele oable; pentru aceea cu greu se poate prinde cu alt chip, fără numai cu pușca. Și aceasta este fiara a căriea cap l'au luat stemă țărei Dragoș Voevod Domnul cel dintâi al Moldovei.

Râmătorii în ținutul Orheiului la satul Tohatin, între apele Ichilul și Răuțul, nu sunt cu copitele despicate, ci întregi și mai ca și la cai și râmătoarele care le aduc acolo din alte părți, al treilea an încă fată prăsilă asemenea cu copitele întregi și aceasta nu se întâmplă numai celor

domestici, ci și celor sălbatici cari se plodesc mulțime prin stuhurile ce sunt pre lângă Nistru.

Caii Moldovenești în partea muntelui sunt mici, și la făptură asemenea celor Rusești, însă foarte vârtoși și trainici la muncă și la copite așa de tari încât n'au trebuință de a fi potcoviți, măcar de au a merge ori și la ce drumuri grele.

Iară în partea câmpului sunt caii mai mari și mai frumoși la făptură, potriviți la ciolane, mai grabnici și mai trainici și nu sunt iubiți numai de Leși și de Ungari, ci și de Turci, cari au și proverb: Agem dilberi, Bogdan[18] bargiri meșhurdir, adică: un tânăr persesc și un cal Moldovinesc, sunt mai slăviți decât toți ceilalți.

Împrejurul hotarelor Moldovei se mai găsesc încă și herghelii mari de cai sălbatici, cari nu sunt cu nimic alt osebiți de cei domestici, ci numai că sunt mai mici și copitele de o palmă de late, vârtoase și rotunde. Pe aceștia îi cumpără Tătarii de Bugeag și îi țin ori pentru ospețe, ori pentru slujba casii. Căci despre toamnă când este vre-o parte de acelea adăpate cu ploi necontenite, prefăcându-se ca o mlaștină, atuncea hotărăsc ei o zi și locul unde să se adune și toate câmpiile cele de prin prejur le umplu de chiote și de zberete. Deci caii când aud chiotele care răsună din toate părțile de pe câmpii, fug împrăștiați într'o parte și într'alta și nu găsesc nici un loc să fie fără de vuet; și apoi cu acest chip îi mână în mijlocul vre unui șes de acelea mlăștinoase, pe care îl numesc Ghioler, de unde ei pentru copitele lor cele late nu pot să mai fugă, ci rămân acolo înglodați; și așa îi ucid apoi Tătarii cu săgețile și cu sulițele și îi prind pe o seamă și vii și îi împărțesc între dânșii după plăcerea lor.

Pentru alte fiare de care sunt plini codrii noștri, nu voiu zice acum nimic, adecă: pentru râși și pentru șderi și pentru vulpi, a cărora blane slujesc foarte mult împotriva frigului.

Iar pentru albine voiu zice măcar cât de puțin, căci aceia ce am înțeles pentru economia lor, nu este neplăcut și nici este la toți cunoscut. Locuitorii au dela dânsele mare dobândă, pentru că toate câmpiile în toate locurile sunt pline de cele mai frumoase și mai desfătate flori; și pădurile încă le dau neîncetat materie pentru ceară și pentru miere; și ar avea și mai mare

dobândă, când ar cuteza să ție pe toți roii care roiesc ele în toți anii, însă în legea țării este oprit ca orișicine să nu ție mai mulți stupi decât sufere locul său, ca nu cumva mulțimea lor să zâhăească pe megieși. Osebit de fagurii cei obișnuiți de miere și de ceară mai fac albinele moldovenești încă și alt soiu de ceară cam neagră prea mirositoare, dar nu pun miere într'ânsa, ci o așează numai împotriva lucirii soarelui; pentru aceia prisăcarii, când prind câte un roiu cu matca lui, apoi fac în vasul în care îl pun o bortă și tn multe locuri crestături, și ele mai nainte de a 'ncepe să lucreze altceva, astupă borțile și crestăturile cu ceară d'aceasta neagră, pentrucă ele nu pot să lucreze, fără numai la întuneric și apoi după aceia încep a lucra. Pe această ceară o scot prisăcarii la vreme cu mierea și o vând mai scump, pentrucă miroase mai ca și ambra și stă împotriva razelor soarelui.

S'au înțeles că roii cari sunt aproape de alții, când se întâlnesc unul cu altul prin văzduh încep război cumplit și nu încetează până când partea cea biruită este nevoită a scăpa cu fuga, și de acolo înainte partea cea biruitoare, nu-și mai strânge miere de pe flori, ci merge în toate zilele la știubeiul celei biruite și îi ia mierea cea gătită, pentrucă ea nu se poate apăra. Ș'apoi văzând prisăcariul că albinele lui lucrează cu sârguință și spor, nu fac nimic, atuncea el pe toate albinele care le găsește în știubeiul acela le stropește cu cridă muiată în apă și a doua zi merge la megieșul său pe ale căruia albine are presus și îi arată petele cele albe și îl silește să-i împlinească paguba.

Se mai găsește încă în Moldova și pe hotarul Pocuției, o pasere ce se numește de locuitori, Ierunca, și de Leși, Glușca, adecă surdă, și este asemenea cucoșului de gotcă, însă mai mic și de fire nătângă și surdă; și dacă găsește vr'un vânător și o sută într'un copac, pe toate le poate împușca pe rând și celelalte privesc cum cade una după alta. Carnea lor este foarte gingașe și albă și 'ntrece cu gustul ei cel bun pe potârniche, încă și pe fasan.

Partea politică

CAP. I. Despre ocârmuirea stăpânirii Moldovenești

Cela ce voește să facă o descriere politică pentru Moldova, trebue după cum gândesc, întâi să cerceteze chipul și mijlocirea cu care se ocârmuește, pentrucă aflăm, că încă și oamenii cei mai învățați au greșit în descrierea ei.

Mărturiile cele luminate ale istoricilor celor vechi, nici de cum nu ne lasă să fim la îndoială cum că toată Dacia, când era încă a Romanilor, nu numai că s'a ocârmuit de stăpânitorii Românești, ci încă și despre legile lor; iar după căderea Monarhiei, ne mai trimițând Romanii întru dânsa nici oști, nici ocârmuitori; și bejenarii Românești ne mai putând suferi năvălirile cele multe ale barbarilor, pentrucă nu avea nici ostași, nici ocârmuitori, se vede că au fost nevoiți ca să-și pue loru'și stăpânitorii dintre dânșii, după pilda vecinilor lor; însă închipuirea stăpânirii aceștia nu se înțelege luminat, pentrucă istoria tutulor popoarelor de pe vremile acelea este întunecată, ci numai aceasta este știut, că locuitorii Moldoveni, cari venise dela Italeia și după aceea ș'au căutat scăparea lor prin munți, pentru năvălirile Sciților și a barbarilor, au avut însuși Craii sau Domnitorii lor. Dela Crai se trage Ioan cel Românesc, carele a fost așa de vestit, precum arată Nechita Honieat și tatăl lui Dragoș I, carele a sfătuit pe strămoșii noștri să se întoarcă iarăși înapoi în patria lor cea veche, primind și dregătoria domniei sale dela cel ce a venit în Moldova după dânsul.

Ai săi următori au ocârmuit cu atâta de mare socotință stăpânirea care o dobândea ei prin alegerea boerilor, încât, măcar că pentru puterea și mărirea țării nu era asemenea cu cei mai mulți principi creștinești, dar nici unii dintr'aceeia nu avea a porunci nimica asupra supușilor lor.

Pompele împărătești cu care se slăvesc stăpânitorii cei mai mari, nu le lipsia lor nici una și în țară nu avea pe nimeni asupra lor afară numai de Dumnezeu și legea și nici la o stăpânire străină nu era nici închinați, nici supuși. Războiul, pacea, viața, moartea și averea tutulor supușilor lor era numai la însuși voia lor și la toate aceste avea să poruncească după plăcerea

lor, fără de a avea ei împotrivire dela cineva, măcar de urma cu dreptate sau cu strâmbătate.

Încă și împăratul grecesc Ioan Paleologul, pe vremea soborului dela Florenția a dăruit lui Alexandru celui bun coroana Crăească împreună cu numele de Despot. Și a pricinuit acestui domn ridicarea vrăjmașului asupra lui, pentru care fiind el nevoit să-și isbândească împotriva vrăjmașului aceluia, a poruncit de a apuca tot neamul arme în mâini; și cu acest chip nu numai că s'a păzit și s'a apărat Moldova numai singură de către năpădirea megieșilor ei, ci încă și de către tulburarea Turcilor, lățindu-se încă și hotarele mult mai înăuntru în țările vrăjmașilor ei, adică în vremea stăpânirei lui Ștefan V, celui mare[19]. Însă stăpânirea lui a fost o prea scurtare de vreme pentru Moldova, întru care a stâmpit de a mai crește; și a început când și când a scădea, până când a căzut mai la urmă în stările cele mai sereimane întru care o vedem acum. Căci subt Bogdan un fiu al său, de odată s'a stins raza cea de frunte a slavei Moldovenești, voia de a mai face răsboi și a lega pace, jurând el împăratului turcesc jurământul credinței, făgăduindu-i să plătească pe tot anul patru mii de galbeni semn de închinăciune. Iară o bucată de vreme tot a rămas o umbră a slavei ei vechi și se părea că republica ar fi mai mult supt paza Turcilor decât sub supunerea lor; poate pentrucă Turcii nu voia să tulbere cugetele cele ce încă nu era de tot plecate a le supușilor lor celor noi și purta frică că de-i vor purta ca pe niște robi le vor fi la vedere vrăjmași și rescolnici; iar apoi după ce s'a stins neamul cel vechi al Drăgoșeștilor cu Ștefan VIII, fiul lui Petru Voevod Rareș, apoi lăcomia de cinste a celor mai mari cari-i făcea gâlceavă pentru stăpânire, a dat prilej Turcilor ca să mai mărească birul Moldoviei și să o mai prade încă și de slobezenia care mai avea până atunci. Și mai după vreme a ridicat de tot și puterea de a mai alege pe Domn, pe care o mai avea boerii, trimițând în scaunul acesta pe alți domni străini cari li se părea lor, pe cari îi scotea și apoi iarăși îi punea; amestecând așa una cu alta, încât a căzut la urmă subt Otomani puterile cele mai înalte, care le avea domnii mai înainte.

Aici nu se poate să nu zicem, că și o seamă din cei străini lacomi de cinste, nu au fost pricină la această stricăciune, cari numai ca să aibă nume de domni, nu socotea întru nimic a tăgădui Turcilor orice și a se lipsi de

toate ale lor și apoi neputând trăi numai din dările cele obicinuite, se afla siliți ca să stârnească alte chipuri de sarcini și să le arunce asupra țării.

Și într'acest chip Moldova care își luase asuprași întâi numai un jug singur și nu prea greu, a fost silită pe urmă să-l poarte îndoit, atât de la Turci, cât și dela domnii cei străini. Și ca să zic de toate pe scurt; înțelepții împărați ai Turcilor, ș'au oprit pentru dânșii în vremile aceste tulburate toate acele ce au socotit că le sunt trebuincioase; iar aceia de unde n'avea ei să nădăjduiască nici o dobândă, a lăsat-o domnilor, ca să mulțumească cât de puțin cugetele cele iubitoare de cinste a le acelor ce voia să se facă domni.

Puterea de a începe război și a face pace, a lega alianții și a trimite soli cu trebuința republicei pe la stăpânirile de prin prejur, s'a oprit stăpânitorilor Moldovei; însă li s'a îngăduit toată volnicia și mai tot aceiași putere care avea ei și mai înainte, a pune legi, a pedepsi pe supușii lor, a face boeri, sau și a le lua boeria, a arunca biruri încă și a pune arhierei împreună și altele de acestea.

Puterea lor nu este numai asupra boierimei și a locuitorilor Moldoveni, ci încă și asupra Turcilor neguțători și alții ori și din ce stare ar fi când se află în țară și viața și moartea lor este în mâinile Domnilor; și judecând ei pe cineva spre moarte, spre bătae, surgunire sau spre perderea tutulor moșiilor, măcar și cu strâmbătate și tiranie, apoi aceea cărora le pasă (adică le este milă) pentru acel judecat, numai că pot să se roage pentru dânsul cu ruga, sau prin scrisoare; iară de a se împotrivi judecăței Domnești, nimeni nu cutează.

Așijderea și când voește Domnia să sloboadă pe vreunul carele este judecat la moarte de toată obștea, nici atuncea nu poate nimeni să steie împotrivă și luându-l Domnia supt apărarea sa, nu-l pot omorî cu sila, și toate dregătoriile cele ostășești și politicești spânzură numai din singura voia sa; le dă celor iubiți ai săi și le ia dela aceia cari îi sunt urâți; și la împărțirea lor nu are să caute nici după un canon; și voind să facă și pe un țăran Logofăt mare, care este boeriea cea mai mare a Moldovei, nimenea nu cutează să vorbească de față împotrivă; așa și când voește să lipsească dintr'una ea aceasta de unul măcar și din neamul cel mai de frunte, îndată acela trebue să se supue hotărârei Domnești.

Asemenea putere are nu numai asupra celor mai de jos a Clerului bisericesc, ci încă și asupra Mitropolitului și a celorlalți Arhierei, Arhimandriți și Egumeni și asupra tutulor ce sunt de tagma bisericească; și când fac vreun rău, sau dau vreo sminteală unui mirean, sau cugetă ceva împotriva Domniei, sau a ocupației, atuncea și fără de învoiala Patriarhului din Țarigrad, neîmpedicat poate să-i scoață din dregătoria lor, afară de a-i lipsi de darul hirotoniei și cerând trebuința, poate încă și cu moarte să-i pedepsească.

Partea bisericească își alege singură pe păstorii cei noi, însă atuncea când îi chiamă Domnia la aceasta, la care se cere și îngăduirea Domnească, adică dă celui nou ales, un toiag păstoresc, cu însuși mâna sa, care putere a luat-o Papii cu meșteșug dela Împărații Romanești, și nici unul din prințipii creștinești n'o are mai mult afară numai singur Împăratul Rusesc.

Acestea sunt puterile Domnilor Moldovenești asupra supușilor lor, cari nu li s'au lăsat numai dela poarta Otomanicească, ci încă li s'au întărit și prin hrisoavele altor împărați mulți, încă asupra moșiilor locuitorilor nu le-au lăsat nici o volnicie de aceste, căci când voește Domnia ca să arunce pe țară niscai sarcini grele, măcar că nu poate nimenea să i le abată fără de primejdia vieții, dar tot este silit de curtea Turcească ca să deie samă pentru asupririle lui; și mai ales atuncea are să aștepte și mai mare pedeapsă, când îl pârăște cineva la Vizirul pentru vărsare de sânge nevinovat (măcar că nu-l pot pârî); și când se jeluște toată țara, pentru sarcinele cele prea mari, apoi atuncea de multeori, îl pedepsește cu surgunire sau cu răpirea tutulor moșiilor sale. Iară pedeapsa morții ș'o pricinuesc Domnii numai prin răscoală și prin apărare de a nu plăti Împăratului birul de preste an. Însă nici această încuetoare nu este îndestul de tare de a nu se putea strica, căci dacă s'a făcut el prieten bun primit și prin daruri, cu Vizirul, cu Cihaia și cu Tefterdarul și cu alte obraze de aceste care au îndrăsneală către Împăratul, apoi n'are să se teamă nici de pâra boerilor nici încă și de toată țara, căci un advocat la curtea Turcească le ia toate asupra sa, să-I apere, când poate ca să arăte cu iscusință îndreptarea pricinii aceia acelui despre partea lui.

Și într'acest chip se apasă Moldova foarte greu cu tirania Turcească, însă tot poate Domnia să săvârșească orice voește fără de frică și nimenea nu cutează să-i stea împotrivă fără de a aștepta pedeapsă.

Iară de a nu ținea în seamă poruncile celoralalți mai dinainte Domni, sau de a aduce iarăși din nou înaintea Divanului, pricinile cele hotărâte de dânșii, îl oprește mai mult obiceiul țărei, decât vreo lege careva; pentru aceea, măcar de a și fost oarecari Domni în Moldova, cari au tras iarăși la cămara lor moșiile cele dăruite de Domnii cei mai dinainte de dânșii, cu cuvânt c'ar fi fost dăruite la oameni nevrednici, dar de către obștie nici odată nu s'au ținut în seamă, nici s'a îngăduit și oamenii acei asupriți, totdeauna au dobândit dreptate și întoarcerea moșiilor dela Domnul cel următor.

CAP. II. Despre alegerea Domnitorilor

Fiindcă am vorbit de puterea Domnilor Moldovinești, cere orânduiala ca să scriem oareși ce mai pe larg și pentru alegerea lor cea veche și cea de acum. Lenevirea celor ce au fost mai înainte de noi, cărora le sta mai mult la inimă să facă fapte bune, decât să scrie, este vinovată la aceasta, de nu putem spune nimica cu adeverință pentru vremile cele dintâi ale neamului nostru; iară dacă se vor ținea în seamă prepusurile, atuncea poate că nu se zice fără de cale, cum că Domnia Moldovenească a fost moștenitoare în vremile vechi și cum că puterea alegerei n'a aflat loc fără numai atuncea când era stins de tot neamul Domnesc. Și osebit de temeiul acesta, cumcă la toate popoarele cele de frunte ale Europei a fost tot acestași obicei pe vremile acele, se mai întărește zicerea aceasta și prin arătarea aceasta care nu este grea adică catastihul Domnilor celor dintâi care arată luminat, că rar s'a pus în stăpânire altul strein, până când mai era vreo stâlpare de neamul celui mai dinainte; și ca să se poată vedea mai bine aceasta, socotesc că nu va fi de prisos ca să arat aici de rând pe toți Domnii Moldovei, până pe vremile noastre.

Domnul cel dintâi carele după năvălirea lui Batie, a agonisit iarăși strălucirea cea mai dinainte a Moldovei a fost:

1. Dragoș și măcar că hronografiile noastre nu arată pentru știința neamului său, dar la noi se zice necontenit, că a fost din neamul cel vechiu al crailor Moldovinești, și a avut tată pe Bogdan fiul lui Ioan, dela carele toți Domnii obișnuesc a-și pune la iscălitură numele Ioan.

Și cuvântul acesta este mai ușor de a se adeveri și pentru aceasta, căci cu greu este de a se crede, că altul din neam mai prost, ar fi putut cu o tovărășie așa mare să meargă la vânat, carele a dat prilej la descoperirea Moldovei și ar fi putut îndemna pe ceilalți patrioți ai săi, ca să vie după dânsul. Următor după dânsul la scaunul domnesc a fost fiul său:

2. Sas. După dânsul fiul lui,

3. Lascu. După Lascu:

4. Bogdan I, cu poroclea Mușat, fiul lui Lascu.

5. Petru I, un fiu al lui Bogdan Mușat, și pentrucă a murit fără de a avea copii a urmat fratele tatălui său:

6. Roman I, fiul lui Lascu și frate cu Mușat. Și după moartea lui, sau pentru nevârsta lui Alexandru fiul său, sau în vre-o răscoală a a ales pe:

7. Ștefan II, după carele a urmat:

8. Petru al II-lea, și după dânsul:

9. Ștefan al II-lea, fratele lui Petru și fiu al lui Ștefan I.

10. Iuga, care a gonit cu sila din Domnie pe Ștefan II, dar nici el nu a purtat mult stăpânirea sa cea cu nedreptul, căci încă până a nu împlini anul, l'au împins:

11. Alexandru I, cu poroclea cel bun, fiul lui Roman I, dela locul ce-l răpise cu nedreptul. Și așa prin aceasta iarăși s'a pus neamul Dragoșesc la loc, în dregătoria cea mai dinainte. Acesta este, carele a făcut cunoscut numele Moldovenilor care era puțin cunoscut pre la alte țări, adecă prin aceasta, că a trimis pe Mitropolitul și sol moldovenesc la soborul dela Florenția și prin apărare statornică a învățăturii cei lămurite s'a învrednicit de a luat dela Ioan Paleologul împăratul răsăritului, numele de Despot cinstindu-l și cu coroana Crăească. După dânsul a urmat fiul său:

12. Ilie I, și după acesta fratele său,

13. Ștefan III, fiul lui Alexandru I. Acesta a fost cel întâiu carele s'a făcut Domn în urma fratelui său spre paguba Beizadelei, care în urmă de multe ori s'a întâmplat. La această pricină a fost nimic alt vinovat, decât numai acesta, că fiind Alexandru depărtat de scaunul Domniei, cu alegerea lui Ștefan I, nu a putut cu alt chip să ajungă în dregătorie, fără numai prin alegerea boerilor și apoi de acolea au dobândit boerii Moldovei mai mare volnicie la alegerea Domnilor decât aveau ei mai înainte; însă cu hotărâre de a nu cuteza să aleagă pe altul, fără numai din neamul Domnesc, dacă mai era cineva. Tot această rânduială se păzia mai înainte, de aceia și cu alegerea Crailor Leșești și în vremea de acum cu alegerea Sultanului turcesc și a Hanului de Cram. După acesta a luat Domnia:

14. Roman al II-lea, fiul lui Ilie I, și după moartea lui, s'a pus:

15. Petru al III-lea, un fiu al lui Ștefan al III-lea și-a avut următor pe fiul său:

16. Ștefan al IV-lea, după acesta s'a pus:

17. Alexandru al II-lea, un fiu al lui Ilie I, și frate lui Roman al II-lea, după dânsul fiul său:

18. Bogdan al II-lea și după acesta a urmat fratele său:

19. Petru al IV -lea, ce s'a zis Aron, un fiu al lui Alexandru al II-lea, după moartea acestuia a ajuns în Domnie:

20. Ștefan al V-lea, cu poroclea cel Mare, fiul lui Bogdan al II-lea. Acesta a fost un domn cu totul vrednic de laudă și apărător viteaz patriei sale de către toate năpădirile vrăjmașilor săi, ori din care parte se ridica; după dânsul a urmat fiul său:

21. Bogdan al III-lea, ce se zice Chiorul pentru o patimă ce avea la ochiu. Acesta a închinat Moldova Turcilor, pricinuind ei starea cea mai ticăloasă în care se află acum și după ce a murit, s'a pus în domnie fiul său:

22. Ștefan al VI-lea, cel tânăr; și murind el și neavând copii, a urmat în locul său:

23. Petru al V-lea, căruia îi zicea Rareș, sau Majă, un fiu afară de cununie al lui Ștefan al V-lea, dintru a căruia alegere se vede luminat, cât de cu luare aminte, păzia boerii Moldovei odinioară urmarea moștenitoare a Domnilor, căci ivirea acestui Petru era la toți necunoscută, ori pentrucă tatăl său s'a rușinat cu fiul său cel afară de cununie, sau pentrucă n'a voit să dee pricină, ca după moartea sa să se stârnească sfadă și gâlceavă. Și însuși Petru carele nu știa nimic de neamul său cel de frunte atât a fost sărăcit, în cât era nevoit ca să-și agonisească hrana cu vânzarea de pește, ce se zice la Moldoveni măjerie, care i-a și pricinuit lui numele acesta. Și apoi după moartea lui Ștefan al VI-lea, gândind că s'a stins nemul cel slăvit al Drăgoșeștilor, s'a adunat toți boerii ca să facă alegere nouă; atuncia s'a arătat și muma acestui Petru și a scos un hrisov dela Ștefan cel Mare, în care o arăta el pe dânsa a fi slobodă de bir, și pe Petru fiul ei îl arăta a fi drept fiu al său. Și după acest hrisov, au fost toți plecați, fără de a se mai sfătui ca să ridice în scaun pe Petru, ca pe fiul Domnului lor și a-l chema în Domnie dela pescărie. Iară mai pe urmă l-a lipsit din dregătorie Suleiman Împăratul turcesc, vinovățindu-l c'ar fi aprins Chilia și a pus în locul lui pe:

24. Ștefan al VII-lea, carele s'a arătat pe sine a fi strănepot lui Alexandru al II-lea și subt acest nume a ajuns cererea, sa și a boerilor Moldovei la Împăratul turcesc.

Însă în scurtă vreme l'au ucis boerii care se sfătuesc asupra lui și au chemat la scaun, iarăși pe Petru al V-a Rareș și apoi murind el a lăsat domnia fiului său:

25. Ilie al III-lea, și ne având acesta copil, i-a urmat fratele său:

26. Ștefan al VIII-a, asemenea fiul lui Petru al V-a și acestuia încă s'a întâmplat de nu a avut copii și murind a făcut sfârșit neamului Dragoșesc, atât celui ales, cât și celui neales a căruia apunere s'a făcut cea mai mare pricină a toate întâmplările cele nenorocite, la care a ajuns Moldova după aceia; căci nefiind nici unul să întreacă pe ceilalți cu vrednicia neamului și să poată supune sub ascultare pre urzitorii neodihuirilor, apoi toată țara s'a răsvrătit și s'a umplut de răscolnici.

Iară Turcii răbda bucuroși neodihuirile aceste din lăuntru, pentrucă ei au cunoscut că vor putea purta mai lesne după cheful lor pre Moldoveni,

dacă vor fi slabi, decât dacă vor fi uniți și tari și așa în vreme de câteva vreme de vreo câteva luni, pe mulți ia ales și i-a scos, până când la urmă, prin învoiala celor mai înțelepți, s'a ales și s'a pus domn din osebite familii.

27. Petru, stolnicul răposatului Ștefan, iară la ungere a dobândit numele de Alexandru al III Lăpușneanu; însă altă parte a adus asupra lui în scaun pe:

28. Ioan Despot, ce se numește de istoricii noștri mai vârtos Rițer, un om viclean și bârfitor, care a scos pe Alexandru cu ajutorul Turcesc. Și apoi fiindcă cei mai mulți cugetau cu reu asupra lui, ispitindu-se de multe ori să-l și otrăviască, s'a făcut că ar fi murit și a dat în locul lui alt chip asemenuia lui ca să-l îngroape; iar el a fugit în țara Leșească, ca să cunoască mai cu amănuntul gândurile lor.

După ducerea lui, au chemat Moldovenii de al doilea pe Alexandru al III-a Lăpușneanul; însă această bucurie nu a ținut atâta că viind Despot înapoi din țara Leșească, l-a gonit prea lesne cu ajutorul oștilor sale pe care i le-a întărit Leșii. Și apoi după moartea lui, a luat stăpânirea cu sila:

29. Ștefan al IX-a Tomșa, hatmanul lui Despot; însă Moldovenii cari în scurtă vreme se supăraseră cu stăpânirea lui cea cu nedreptul, au chemat de a treia oară din țara Leșească pe al lor drept domn Alexandru al III-a și biruind cu războiu pe Stefan, l-a prins și la pedepsit cu moarte; și după așa multe întâmplări schimbate, a gustat el la urmă odihnă și a murit în scaun. Moșiile și domnia a lăsat-o clironomului și fiului său:

30. Bogdan al IV-a, și ne având acesta copii, au ales boerii pe:

31. Ion Armanul, carele s'a chemat așa pentrucă el în postul sfinț. Apostoli a mâncat carne după obiceiul Armenesc.

El a fost un om foarte învățat în limba grecească și latinească și a fost tovarăș la școală cu acel vestit dascăl grecesc Ioan Lascar, a căruia răvașe trimise la dânsul stau și acum în cartea Cruzii, ce se numește Turcogreția; pentrucă el a voit să iasă de sub stăpânirea turcească, străduindu-se după slobozenie, pentru aceia l-au prins turcii cu vicleșug și l-au rupt în două bucăți cu cămilele și au pus în locul lui pe:

32. Petru al VI-a Șchiopul,. fiul lui Mircea al II-a, domn din țara Românească. Însă boerii n'au voit să se lese a fi stăpâniți de străini și au lucrat de l-au scos Turcii, și au pus în locul lui pe:

33. Iancul, ce a fost născut din părinți Sas, acesta nu știu cu ce meștașug a sfătuit pe cei mai mulți, zicând că ar fi din neamul Drago-șeștilor, însă apoi pentru curvia și strășnicia sa, s'a făcut la toți uricios și l-au ucis boerii care s'au sfătuit asupra lui și au pus Turcii în locul lui de al doilea pe: Petru Șchiopul, carele văzându-se pe sine în turburări necontenite și iubind mai vârtos odihna decât slava a lepădat domnia de bună voe și s'a la Ardeal. Scaunul cel părăsit de dânsul l-a dobândit prin alegerea boerilor:

34. Aron, un om strașnic și sălbatec, pe carele l-au isgonit Moldovenii pentru tirania lui. Însă Turcii dându-le el Benderul l-au pus iarăși în scaun și după moartea lui a stăpânit o bucată de vreme:

35. Ștefan al X-a Răsvan, și după dânsul au ales boeri pe:

36. Eremia Movilă, și după moartea lui, fratele său:

37. Simion Movilă, și după moartea lui a avut Moldova trei domni dintr'o tulpină pe:

38. Mihail I, fiul lui Simion Movilă, pe:

39. Constantin I, și:

40. Bogdan al V-a, frați, fii ai lui Eremia Movilă, însă apoi începând ei isnoave și vrând ca să dea țara Leșilor, i-au isgonit boerii, pentrucă boerii nădăjduia prea puțină pază dela Leși, și apoi ei pentru credința aceia, fără de osteneală, au dobândit dela Turci, întărirea celui ales de dânșii.

41. Ștefan XI Tomșevit, pentru carele credea că ar din neamul lui Ștefan IX. După acesta a urmat:

42. Gaspar, născut Italian, carele a fost mai nainte Dragoman la Poarta Otomană și l'au pus Turcii cu sila domn în Moldova și apoi vrând el să

aducă în Moldova legea papistășească, l'au isgonit boierii și au pus Turcii în locul lui, pe:

43. Radul I, carele fusese mai înainte domn în țara Românească și avea porecla Lungul și după moartea lui, a urmat:

44. Miron I Barnoschii, leah și pentru slujbele sale cele multe, s'a primit între boerimea Moldovei, și prin alegerea celor mai mari, a ajuns și în stăpânirea Domniei. În vremea acestuea a căzut în mâna Turcilor toată volnicia alegerei Domnilor, care încă o avea boerii până atuncea, cu însuși voia lor; că stârnindu-se răsboi între Leși și între Turci, acest Miron a trecut la Leși și a pricinuit prin aceea o groaznică năvălire a Tătarilor în Moldova. Și pentru aceea boerii ca să numai pătimească și altă dată vreo întâmplare ca aceea, ș'au lăsat la Turci toată volnicia alegerii, însă cu acest chip: ca să fie din neam domnesc și supus credinței pravoslavnice; și așa dupre așezământul acesta, au trimis turcii domn, tăind pe Barnovschi, pe:

45. Alexandru al IV Ilieaș, socotind că ar fi din neamul lui Ștefan VI, și după moartea lui, pe:

46. Moisi I, un fiu al Simion Movilă și împotriva obiceiului l'a cinstit cu trei tuiuri; însă după moartea acestuia, rupându-se toate legăturile așezămintelor și a obiceiurilor, prea rar a dat ei dregătoria aceasta, pe la fiii domnilor și încă și mai rar pe la alți pământeni, ci mai adeseori au dat-o celor străini și într'acestaș chip, împotriva voii boierilor, numai singur prin bani mulți a luat domniea dela Turci:

47. Vasile I, dela Epir sau Albania, carele se chema Lupul, însă la ungere a dobândit numele acesta, jugul lui l'au purtat supușii săi, cu îndestulă răbdare mulți ani, însă în urmă totuși l'au gonit și au pus în locul lui pe:

48. Stefan XII Burdujea, dobândind-ei și dela Turci întărire la alegerea lui. Și trecând acesta la Leși, au pus Turcii pe:

49. Gheorghie Ghica I Albanit, ce a fost Capuchihaea lui Ștefan la Curtea Turcească și după aceea numindu-l domn în țara Românească, a numit Turcii pe:

50. Ștefan al XIII, fiul lui Vasile Albanitul și după moartea acestuia au ales boierii pe:

51. Eustație I Dabija, dându-i și Turcii întărire. După acesta a urmat:

52. Ilie III, fiul lui Alexandru IV Ilieș, cu voia Turcilor; iar la urmă l-au scos iarăși ei, și în locul lui s'a pus:

53. Duca I, un Grec carele era din neam prost, dar prin vrednicia sa, nu ș'a agonisit numai domnia Moldovei, ci și soție pe fiica lui Eustație Dabija; însă după stăpânirea de șase luni l'au scos din domnie și în locul lui au pus Turcii iarăși pe Ilie III. Acesta a fost cel dintâi, pe carele după scoaterea din domnie, iarăși l'au făcut Turcii domn, care după aceea de multe ori s'a întâmplat; căci apoi îndată după dânsul au pus ei iarăși pe Duca, de a doua oară domn în Moldova și apoi părându-l Moldovenii, l'au scos încă pe drum mergând la războiu la Cameniță și în locul lui au ales boerii pe:

54. Ștefan XIX dela Petrecaic, pre carele și Turcii l'au întărit, și apoi tocmai când se lovea oștile la Hotin a trecut la Leși. Și a dobândit Domnia:

55. Dumitrașc I Cantacuzino, pe carele l'a fost gonit din țara românească și făcea la Țarigrad neguțătorie cu pietre scumpe și a dăruit Sultanului cișmea de argint lucrată foarte cu meșteșug; însă pe urmă l'a scos și au pus Turcii în locul lui, pe:

56. Antonie I Roset, un boier din Țarigrad, carele era Capuchehaea Moldovenească. După dânsul a urmat iarăși Duca Grecul, pe carele l'au pus Turcii domn de a treia oară și robindu-l Leșii, au pus Turcii de al doilea pre Dumitrașc Cantacuzino, și urându-l boerii pentru tiraniea lui, au dobândit ei dela Poarta Turcească voe ca singuri ei să'și aleagă domn și așa au ales el pre tatăl nostru:

57. Constantin II Cantimir cel bătrân și după moartea lui care s'a întâmplat la anul 1693, Martie 23 au ales boerii in scaun pe fiul său cel mai tânăr:

58. Dimitrie II Cantemir, și s'a și uns în Iași de doi Patriarhi, iară pentru că n'a putut ajunge întărire și dela Poarta Otomană a fost nevoit să

facă loc lui:

59. Constantin III, un fiu al lui Duca, pe carele Turcii cu sila l'au îndesat Moldovenilor și prin rugămintea boerilor iarăși l'au scos, și au pus în locul lui, pe:

60. Antioh I Cantemir, fiul cel mai mare a lui Constantin II; însă Domnia a fost dat-o Sultanul atuncea lui Dimitrie Cantemir și el a dăruit-o fratelui său. Apoi Constantin Brâncoveanu carele prin banii lui cei mulți, știind cum să vâneze pe lacomul Vizir, l'a scos pe dânsul după ce a domnit cinci ani și a adus in locul lui iarăși pe ginerele său:

Constantin III, fiul lui Duca, puindu-să de a doua oară Domn in Moldova; însă și acesta după doi ani și jumătate, pârându-l boierii l'au scos și-au rânduit Turcii în locul lui, iarăși pe Antioh Cantemir, a căruia mazilie o a dobândit Constantin Brâncoveanul, vrăjmașul cel de moarte al neamului Cantemiresc, tot prin cheltuirea vistieriilor sale, dupre obiceiul său și în locul lui au trimis pe:

61. Mihail II Racoviță, ce avea soție pe Safta fiica lui Constantin Cantemir și fiind vinovățit de către Seraschierul dela Silistra c'ar fi nesupus, l'au scos Turcii îndată după aceea și au pus pe:

62. Nicolae I Mavrocordat, carele era atuncea dragoman mare, la curtea Împărătească următoriu fiind la acea dregătorie tatălui său celui vestit Alexandru Mavrocordat. Iară apoi stricându-se pacea între Ruși și Poarta Otomană și socotindu-l pe dânsul a fi mai bun scriitor decât ostaș; l'au scos din domnie și au pus în locul lui de al doilea pe Dimitrie Cantemir, carele pentru voea unor lucruri folositoare a lăsat toată cinstea și îndămânarea și s'a întors cu oastea sa către partea creștinească și în locul lui a venit iarăși:

Nicolae Mavrocordat, pe carele foarte îl iubia Turcii, pentru credința sa și a tătâne-su și prin această credință învrednicindu-se el apoi și de Domniea țării Românești, a pus în Moldova iarăși pe Mihail Racoviță, la anul 1713.

Noi ne-am văzut a fi nevoiți ca să vorbim așa pe larg întru această materie, fiindcă se vedea, că mai pe scurt nu s'ar fi putut lesne aduce cu înțelegere înaintea ochilor celor plecați asupra cetirii, schimbările aceste osebite ale stării Moldovenilor.

Iară acum de va voi cetitorul să caute descrierea aceasta care am făcut-o pentru Domnii patriei noastre, va înțelege fără de osteneală:

1. Că dela Dragoș întemeietorul Moldovei și până la Ștefan cel mare, cât a fost Moldova slobodă, totdeauna s'a păzit moștenirea în Domnie.

2. Că acest obiceiu s'a păzit și sub stăpânirea turcească, întocma nesmintit, cât a fost neamul Dragoșesc.

3. Că de când s'a stins neamul Dragoșesc și până pe vremea Movileștilor, au lăsat boierii toată volniciea alegerii Domnilor.

4. Că Moldovenii, totdeauna și-au pus Domn pe unul din fii sau rudenia celui răposat.

5. Că după Ioan Armanul carele a umblat să iasă de sub stăpânirea Turcească și după prodosia lui Aron, au tras Turcii asupra lor întâi numai întărirea, iară apoi și alegerea, însă așa, cât la altul strein, nu se deschidea lesne drumul la stăpânirea Moldovei, decât numai celor de neam domnesc.

6. Că dupa răscoala lui Miron Barnovschi, nu numai c'a eșit această lege din obiceiu, ci încă și dregătoria Domniei au vândut-o Turcii pe la alții streini ca un negoț eftin.

Pe toate acestea le vom arăta mai pe larg când vom afla vreme să scriem Istoricește întâmplările patriei noastre, dela început până pe vremile de față.

CAP. III. Despre obiceiurile cele vechi și cele noi, la punerea Domnilor

După ce am arătat pentru acele care mai înainte vreme, cum și în vremea de acum se socotea a fi vrednic pentru stăpânirea Moldovei; socot

că este de cuviință să spunem ceva și pentru țerimoniile care se facea mai înainte în vremile vechi la punerea Domnilor.

În vremea celor șase Domni dintâi, până a nu se ridica urmarea cea moștinitoare la scaun a stăpânitorilor Moldovei, cu alegerea lui Ștefan I, care o avea ei până atuncea, nu au prea avut loc obiceiurile cele politice, sau nici cum n'au încăput; căci moșteanul Domniei carele să știa încă până ce trăia tatăl, sau fratele său, nu avea trebuință de nimica la suirea în scaun, fără numai ce'l vestea la iveală. Iară apoi după aceea, de când s'a cerut sfatul boierilor la alegerea Domnilor, s'au introdus mai multe obiceiuri și țerimonii la punerea lor. Că îndată după moartea lui Roman I, Domnul cel al șeaselea după descălecarea Moldovei, pentru nevrâsta fiului său Alexandru celui bun, carele era prea slab de a putea goni înapoi pe vrăjmașii cari năpădise în Moldova din toate părțile, pentru acea au socotit boerii a fi mai bine ca să'și aleagă un Domn mai harnic și oștean bun, decât să pue în vâsla republicei un copil și pentru nepriceperea lui să li să întâmple vreo mare primejdie.

Această putere care o avea atuncea toți boerii, au lăsat-o mai la urmă (din pricina tulburărilor, care le pricinuia de multe ori mulțimea alegătorilor), numai celor șapte boeri mari ai stărei dintâi, adecă: Logofătului mare, amândoror Vornicilor, Hatmanului, Postelnicului, Spătarului mare și Paharnicului mare; pentru ale cărora slujbe vom arăta mai jos la capul VI.

Aceștia îndată după ce muria Domnul, obișnuia de se aduna în divan și deschidea testamentul Domnului celui răposat. Și dacă nu era nimenea însemnat întru dânsul să fie Domn, apoi ei cu sfatul lor își alegea Domn, însă nu'l vestea la iveală; iară dacă era însemnat vreunul din fii Domnului în dieta tatălui său să fie Domn, apoi și obrazele cele alegătoare trebuia să rămâe la acel cuvânt, ne mai fiind volnici să facă altă alegere. Și isprăvindu-se aceasta, purta grijă pentru îngroparea mortului și trupul lui, dacă făcuse vreo biserică până ce a trăit, îl punea întru dânsa; iară dacă nu, apoi îl punea într'altă biserică mare și după îngropare, toți boerii și curtenii împreună cu slujitorii cei de oaste se întorcea dela biserică înapoi la curte, cu mare tăcere și cu strae jalnice și fețe mâhnite. Și boerii după aceea îndată intra în divanul cel mare și se așează tot întru aceleași scaune și locuri, care le avea

până ce trăia Domnul; iară cetele ostașilor, atâta de mult cât putea se întindea rând în curte, cu puștele și steagurile întoarse și aștepta punerea Domnului celui nou. La aceasta obișnuia acela carele era să fie Domn, dacă era vreunul din fii celui răposat, de sta la scaunul tatălui său cu strae jalnice; iară dacă era ales dintre boieri, apoi rămânea nemișcat la locul său cel mai dinainte. Și după ce era toate acestea așezate, apoi întâi curma Mitropolitul tăcere și făcea cuvânt de laudă pentru Domnul cel mort și se jeluia pentru moartea lui în numele republicei. După aceea citia Logofătul cel mare la adunare cu glas testamentul mortului; pentru că dacă se întâmplă, după cum se obișnuia de multeori, să fie însemnat în diată următoriu la scaun fratele cel mai mic, înaintea celui mare, să știe fiește carele, că nu s'a făcut cu voea celor alegători, ci s'a făcut cu voia mortului.

Tot acelaș logofăt mare întâi după cetire, se apropia de Domnul cel nou și dacă era din neamul celui mort, apoi îi arăta întâi că și lui i-ar fi împreună tânguire pentru moartea tatălui sau a fratelui său; și apoi îi arăta că ar fi el hotărât și ales prin testamentul răposatului ca să fie Domn; și-l ruga în numele tuturor breslelor Moldovei, ca cât a fi cu putință de îngrabă să intre în stăpânire și pe dânșii să voiască ai stăpâni cu dreptate, ca pe supușii și slugele sale cele credincioase.

După aceia, trebuia Domnul cel nou să stea cu capul gol și cu puține cuvinte să respunză și să se tânguească pentru întâmplarea aceea c'a perdut republica pe un Domn așa bun și să arate că el măcar că nu este destul de vrednic a purta sarcina țării; însă trebue să se plece atât poruncii tatălui său, sau a fratelui său, cât și la voea a toată republica; și pentru aceia voește ca să ia dregătoria aceea înbietă și să stăpânească pe supușii săi cu toată dreptatea, dragostea și mila.

După aceea îndată se scula toată adunarea dimpreună cu Mitropolitul și cu partea bisericească și-l petrecea cu mare alai până la biserica cea mare și la ușa bisericei îi eșia întru întâmpinare Mitropolitul, purtându-i înainte două făclii și îl cădia și îi întindea sfânta cruce și Evanghelia de o săruta și-și arăta evlavia sa; după aceia intra în biserică și 'ngenuchea la altar drept ușa cea Împărătească și-și răzema capul de sfântul pristol, iar Mitropolitul îi punea omoforul pe cap și-i cetea cu glas rugăciunea care obișnuește să se cetească la încoronoarea Împăraților pravoslavnici și apoi îl ungea pe frunte

cu sfântul mir. După săvârșirea acestor țeremonii, se scula Domnul în picioare și săruta atât sfântul pristol, cât și sfintele icoane cu evlavie și eșind deacolea în mijlocul bisericei, îi pune Mitropolitul pe cap o coroană de aur împodobită cu multe pietre scumpe și cântând cântăreții „Cade-să să te fericim”; îl lua Mitropolitul de subțioara dreaptă și Postelnicul cel mare de subțioara stângă și-l ridica într'un scaun cu trei trepte ce este de-a dreapta în biserică și la acea vreme se slobozea toate tunurile câte era și muzica începea a cânta.

După săvârșirea liturghiei, îl îmbrăca în privdorul bisericei cu caftan Domnesc și îndată toți boerii după lepădarea straelor celor jalnice ce le avea până atuncea îmbracă alte strae vesele și strălucitoare; și după aceste încăleca Domnul iarăși pe armăsar și se întorcea la curte sub petrecerea atât a Mitropolitului, cât și a tot sfatul; și la intrarea în sala cea mare se suia pe scaunul Domnesc. La această țeremonie obișnuia Hatmanul dea dreapta și Postelnicul cel mare dea stânga de-i ducea poalele caftanului. După dânsul urma Mitropolitul și tot sfatul și fiește carele după rândueala sa, se așează pe la scaunele lor. Și apoi mergea întâi Mitropolitul și-i săruta mâna; și'n scurtă vorbă, îl heritisea poftindu-i noroc la stăpânire și-l încredința că va fi rugător către Dumnezeu pentru dânsul și să ruga lui, ca să fie și el apărat împreună cu tot clerul bisericesc. Apoi se întorcea cătră tot poporul, îl blagoslovea și-l sfătuia, ca să fie cu credință spre Domnul lor.

După Mitropolitul urma Arhiereii și cealaltă parte bisericească a Moldovei, arătându-și și aceștia cinstea lor cătră Domnul cel nou. Apoi mergea și Logofătul cel mare cu ceilalți boeri și-i sărută mâna.

După săvârșirea acestor țeremonii, se scula Domnul din scaun și cu capul gol mulțumea la toți pentru cugetări le cele bune ce arăta către dânsul și făgăduia patriei milă, dreptate și apărare. Și după aceste cuvinte, îi lua Spătarul cel mare coroana de pe cap, și el după ce se ducea toți boerii, intra în cabinetul său cel din lăuntru.

Tot acest fel de țeremonii arăta jupânesele boerilor și Doamnei lui Vodă (dacă avea), în sala Doamnei, iar încoronării nu era ea părtașă duhovnicește. Ea încă avea strană în biserică, însă oareștece mai jos decât strana Domnului ei și în sala ei unde toate jupânesele boerilor avea locuri

știute după boieriea bărbaților lor, purta și ea coroana tot într'acelaș chip ca și a bărbatului ei, care se poate vedea pe la portretele cele vechi.

Într'acestaș chip se urma odinioară la punerea Domnilor în Moldova.

Iar după ce a căzut toate în neorânduеală cu stăpânirea cea silnică a Turcilor, luând dela boeri și volniciea de a-și alege Domni, de aceea acum se păzește cu totul altă urmare la alegerea unui Domn Moldovenesc, că îndată făcându-se înștiințare Vizirului c'a murit Domnul Moldovei, sau când Vizirul a hotărât ca să-l scoată având ură asupra lui, sau făcând el vreo greșală; apoi el căută pe alt Domn nou dintre fiii Domnilor, sau alți boeri din Țarigrad și la vremea de pace făgăduește el Domnia numai la unii ca aceia cari îi dau lui bani mai multi; iar la vremea de război, numai pe acela îl face Domn carele este cunoscut a fi mai credincios și mai viteaz, și dacă se învoește el cu Domnul acel nou, pentru darurile și pentru alte tocmele și ia dela dânsul scrisoarea pentru plătirea banilor, apoi își arată socotința sa Împăratului, cu o scrisoare ce se numește Talhis, cu aceste cuvinte:

„(Cutare) Domn, stăpânitorul acest de acum al Moldovei, asuprește prea tare pe supușii împărăției tale, încât boerii țării, ca să scape din tiraniea lui sunt siliți să fugă prin alte țări de prin prejur și unii se nevoesc a veni și aicea, ca să ceară într'ajutor mila Împărăției tale de către un domn așa ștrașnic”. Iară dacă nu poate să-l vinovățească cu aceasta; apoi fie adevărat, ori neadevărat, zice, că se apară a nu plăti birul, sau că ar fi leneș la împlinirea poruncilor, sau îi aruncă, altă vină pentru care este vrednic de a se scoate din domnie. Și mai adaogă zicând: „Și fiindcă acesta este cu totul împotriva împărăției tale, și a folosului țării, pentru aceea dacă va plăcea și împărăției tale, eu am socotit a fi de folos, ca să se scoată mai sus pomenitul domn și'n locul lui să se pue (cutare), pe care eu îl cunosc și-l știu, că este om drept, credincios, bun și vrednic de mila aceasta”.

Și dacă se învoește Împăratul la pricina aceasta și dacă nu stă împotriva vizirului nici Chizlar-agasi, nici alt slujitor de curte, atuncea obicinuește Împăratul a scrie așa însuși cu mâna sa, adecă: „Munge binge amiel oluna”, adecă să fie precum scrie mai sus. După ce primește vizirul îngăduirea aceasta a Împăratului, apoi chiamă noaptea la curte pe domnul cel nou, dacă este ca să se isprăvească lucrul pe taină, și dacă poartă frică, că dacă va oblici domnul acel ce este să se scoată, pentru nenorocirea lui, să

nu fugă la vreo stăpânire creştinească. Iară dacă nu este de a purta frică pentru unele ca aceste, apoi îl chiamă ziua la curte şi Chihaia bei al Vizirului îl primeşte cu toată cinstea şi-l duce în cabinetul său ce-l are în curtea Vizirului şi-l pofteşte să şează şi heretisindu-l din partea sa îi arată pricina pentru care l'a chemat, care după obiceiul curţii aşa trebue să se pof-torească, măcar de este şi ştiută de cel ce este să se pue domn şi-i zice: „Că măriea sa Vizirul pentru vrednicia tatălui său, sau a sa şi pentru slujbele cele credincioase care a făcut Porţii, a arătat Împăratului şi l-a îndemnat pentru acestea, de a poruncit ca să-l orânduească domn în Moldova şi-l sfătueşte ca să se poarte cu vrednicie în dregătoria aceasta şi prin slujbe credincioase să se arate bărbat şi să se păzească ca nu cumva prin lenevire, sau necredinţa lui, să fie Vizirul ruşinat înaintea Împăratului”.

Şi după ce îi vorbeşte toate aceste, ese Chihaea şi merge în cabinetul Vizirului şi-i spune cum că, chematul acela carele este să se pue domn în Moldova, ar fi venit acolea şi aşteaptă poruncile Măriei sale. Atuncea Vizirul îndată, dacă nu are altă treabă, porunceşte lui Capigilar Chehai-agasi, sau celui mai dintâi dela perdea, ca să aducă în lăuntru pe domnul cel nou şi aducându-l, aşteaptă puţin în sala cea dinainte şi nu intră în divan sau Orţagasi, până când nu sunt tocmiţi în rând toţi slujitorii Vizirului şi oamenii lui cei dela camară pe de amândouă părţile în sală fieşte carele după starea sa; şi atuncea merge înlăuntru şi sărută mâna Vizirului carele şade între perini după obiceiul turcesc şi Chihaia stă de-a dreapta lui. Şi după ce-i sărută mâna păşeşte puţin înapoi şi rămâne stând de-a dreapta, iară Vizirul ridicându-şi capul său şi posomorându-şi faţa; îl heretiseşte cu politică şi-i zice: „Hoş gheeldi Bei”, adică bine ai venit Domnule. „Prea înălţatul, prea dreptul şi prea milostivul Împăratul nostru, oblicind cum că domnul acela carele a stătut până acum în Moldova, s'a arătat leneş la împlinirea poruncilor sale şi a asuprit pe supuşii săi; a poruncit ca să fie scos din dregătoria sa; şi eu l'am rugat ca să te pue pe tine în locul aceluia, fiindcă te ştiu că eşti om de treabă şi cinstit şi credincios Porţii; şi întru tot prea puternicul Împărat a ascultat rugămintea mea şi s'a milostivit asupra ta de ţi-a încredinţat domnia Moldovei. Deci acum, datoria ta este, ca să te arăţi cunoscător prin credinţă către o milă aşa mare Împărătească ce ţi s'a făcut. Şi pe vrăjmaşi şi pe prieteni să-i aibi uniţi cu noi şi pe supuşii tăi să-i stăpâneşti cu blândeţe; pe cei drepţi să-i aperi şi pe făcătorii de rău să nu-i treci cu vederea; cu veniturile domniei cele după lege şi după obiceiu să fii

mulțumit și pe supușii tăi cu nimica să nu-i asuprești cu sila; iară birul și darurile care ești îndatorit a le da Împăratului să le trimeți la curte la vremea știută și de vei urma tu acestea, apoi cât vei trăi, vei gustă mila împărătească; iară de vei face împotrivă, apoi știut să-ți fie că sfârșitul tău într'alt chip nu va fi, decât nenorocit”. Atuncea domnul dacă știe limba turcească, răspunde însuși la cuvintele Vizirului; iară dacă nu știe, apoi răspunde prin Dragomanul cel mare al curții și mulțumește pentru împărăteasca facere de bine care l'a întâmpinat nefiind el vrednic; și se făgăduește că va urma poruncilor trimese și toată puterea lui încă și viața o va jertfi bucuros la slujba Împăratului; și se roagă ca să nu-și întoarcă Împăratul mila sa de către dânsul.

Iară Capigilar Chihagasi aduce din porunca Vizirului un caftan și întâi îl dă domnului de îl sărută și apoi îl îmbracă cu dânsul peste celelalte strae; și după ce l'a îmbrăcat se apropie de Vizirul a doua oară și-i sărută mâna și poala straiului și-i aduce înainte pe Capu Chihagasi a lui ce-l întovărășește și se roagă Vizirului ca să-l primească și pe acela supt apărarea sa și dacă îl primește Vizirul apoi îi răspunde: Nehoș; adică prea bine, și apoi îmbracă și pe acel Capu Chihagasi cu un caftan mai prost.

După săvârșirea acestor cerimonii, sărută domnul de a treia oară mâna Vizirului și ese din divan fără de a mai zice vreun cuvânt și merge în cabinetul lui Chihaia și îndată după aceea merge și Chihaia după dânsul tot acoloși îl heretisește pentru dregătoria sa cea nouă, îi dă cafea și șerbet și vorbește cu dânsul pentru ale Domniei, sau pentru alte lucruri.

Și până când șed la vorbă, gătește Imirahorul sau comitul Vizirului un cal, prea frumos împodobindu-l, și Baș Ceauș cu 24 de Ceauși și cu 4 Ceatiri de ai Vizirului pedeștri și alți Agaleri sau slugi mari de ai Vizirului de curte și lcigaleri sau slugi de casă, așteaptă eșirea Domnului. Și îndată ce ie Chihaea înștiințare, cumcă toate acestea sunt gătite cu rânduială poruncește de aduc înlăuntru mirodenii și afumă cu dânsele pe Domnul, care la Turci este un semn, că trebue să purceagă; după aceea sărută Domnul mâna lui Chihaia și eșind încalică pe cal și ese afară din curtea Vizirului mergându-i înainte patru Alai ceauși cu această rânduială, adică: înaintea lui merg atâția Ceauși, câți cere el, cu Ceaușilar Emini; după aceea urmează Agalerii Vizirului, și lceagalerii și după acești urmează el

înconjurat de patru Ceatiri, carii merg doi înaintea calului și cei doi pe de amândouă părțile de îi țin picioarele; în urmă mai aproape de dânsul, vine Capuchihaea al său și după aceea boerii din Moldova dacă sunt față, sau alți Greci boieri din Țarigrad, cari sunt rudenii sau prieteni cu Domnul acela; și așa cu acest fel de alai ese din curtea Vizirului, pe poarta Bacce-Capu ce se zicea mai înainte Hricopile și ese din cetate afară și merge drept la biserica cea mare a Patriarhului din Țarigrad și văzându-l ori și cine trecând, fie Turc, sau Creştin trebue să se scoale pe picioare, măcar de șeade la lucru, să'și pue mâinele pe piept cruciș una peste alta și să'și plece capul în jos. Încă și când trece pe la poartă, trebue pe toate strajele inicerilor să le așeze în rând căpitanii lor să'l heritisească când trece, asemenea ca și pe Vizirul, adică își pleacă capetele și mâinile drepte le pun la piept și slobod în jos poalele cele de dinainte ale straiului. Și această mai de pe urmă, este la dânșii un semn de cinstea cea mai mare, prin care dau a înțelege, că ei într'atâta îl cinstesc pe dânsul, încât stau înaintea lui cu picioarele acoperite și nu într'alt chip, fără numai din porunca lui se vor mișca de pe la locurile lor; și cu această petrecere ajungând el la biserica Patriarhiei, rămân Turcii stând la uliță, iară el intră în ograda bisericii și descalică la scară, adică o peatră care este pusă mai vârtos pentru acest lucru și Ceaușii strigă cuvintele aceste obișnuite:

Hac teala Padișahumuze Vebei Efendimuze cioc ilar umurler virsum devlet ile cioc iasa. Adică dreptul și prea înaltul Dumnezeu să dea Împăratului nostru și Voevodului Domnului nostru, viață îndelungată și să trăiască, mulți ani fericiți.

La poarta cea dinafară despre uliță, îi viu întru întâmpinare preoți cei de mir ai Patriarhiei și la scara cea de mai sus pomenită, Mitropoliții și Arhiereii și alți bărbați bisericești carii pot să fie de față la vremea aceea; iară mai la urmă întâmpină Patriarhul la ușa bisericii pe Domnul și-l blagoslovește cu semnul sfintei cruci și merge în biserică cântându-i cântăreții Patriarhului: Cuvine-se cu adevărat; și în mijlocul bisericii se însemnează spre altar cu semnul crucii și sărutând icoanele sfinților, să sue în strana aceea care este făcută pentru Domnul Moldovei și pășind în treapta cea mai de jos a stranei, cetește întâiul diacon ecteniea întru care îl pominește pe dânsul și după ectenie intră Patriarhul în altar îmbrăcat cu sfințitele vestminte, împreună cu patru Mitropoliți sau mai mulți și Domnul

încă merge în altar după Patriarh și plecându-și genunchile își razemă capul de sfântul pristol și Patriarhul puindu-i omoforul pe cap, îi cetește rugăciunea care se obișnuia a se ceti odinioară la încoronarea Împăraților Greci și ungându-l cu sfânt mir se scoală pe picioare și merge înapoi la strana sa, cântându-i cântăreții Polihronu și apoi să sue și Patriarhul în strana sa și poruncește ca să fie tăcere și face Domnului aceluia cuvânt de laudă în scurt și îl sfătuește să fie cu frica lui Dumnezeu și apărător bisericii. După cuvânt urmează Polihronu pentru Patriarhul și atuncea vine Domnul și Patriarhul în mijlocul bisericii; iară Patriarhul îl întărește pe dânsul cu împărtășirea blagosloveniei și el sărută mâna Patriarhului; și la eșirea din biserică, îl petrece Patriarhul până la scara sus pomenită și sărutându-se unul pe altul, încalică el pe cal și dinaintea ogrăzii bisericii îl primesc Turcii petrecătorii săi și de acolo se întoarce înapoi la palatul său, tot cu aceeași orânduială cu care a fost venit strigându-i Ceaușii de multe ori. Și dacă ajunge acolo, poftește la sine numai pe căpitanii petrecătorilor și le dă dulceți și cafea și le împărțește bacșișul obișnuit; după aceea heretisindu-l ei împreună cu oamenii lor, se întorc înapoi la curtea Vizirului.

A doua zi vine Patriarhul cu Mitropoliții și după aceea toată boerimea care se aflâ la Țarigrad și heretisesc pe Domnul cel nou; și obișnuesc încă și solii împăraților și ai republicelor creștinești de'l heretisesc însuși ei, sau prin Dragomanii lor, mai ales, dacă au mai dinainte cunoștință cu dânsul.

În celelalte zile se zăbovește el cu plătirea banilor cu care este dator pentru luarea Domniei și cu bacșișurile care le-au pus Otomanii cu nume de pișuriș adică, dar de bună voie, însă vederat îl asupresc cu dânsele dupre nesățioasa lor lăcomie.

Și după ce plătește acei bani pe jumătate, apoi îi trimit semnele Domniei două tuiuri și un steag, care se chiamă în limba lor sângeac, mai cu multă pompă, decât la punerea unui Vizir de aceia cari se cinstesc câte cu trei tuiuri, pentrucă acestora li se dă fără de nici o slavă, dela Miralem-Aga carele le are sub stăpânirea sa, iar unui Domn de Moldova sau de țara Românească, le trimite cu mare alai prin toată cetatea până la curtea sa. Căci la vremea cea hotărâtă, ceaușii și slugile Vizirului cari au fost petrecut pre Domn la biserică, se adună foarte dimineață în ziua aceia la Miralem-Aga, adecă la acela ce păzește steagurile împărătești, care nu este mică

boerie la curtea Împărătească, și înțelegind Domnul că s'au adunat toți aceia acolo, apoi trimete și el pe Capu chihaielele sale și pe boerii cari sunt de față îmbrăcați foarte și mai ales cu cai împodobiți frumos și merg pe la Babihumaiulu sau poarta cea mare care este în afară la curtea Împărătească, și după ce sosesc acolo, îi primește Miralem-Aga cu mare cinste și îndată ce aduce acolo tubulhanaoa sau muzica Împărătească care este orânduită pentru Domn și începând tubulhanaua aceasta a cânta tot felul de cântări care se obișnuesc la Turci; tot alaiul ese cu orânduiala sa din curtea Împără-tească, făcând începutul Ciaușii tot doi câte doi; după aceștia urmează Agalerii Vizirului tot cu aceleași strae cu care se îmbracă și când merg în divanul Sultanului, după aceștia vine Capuchihaia a Domnului cu boerii Moldovinești și mai pe urmă Miralem-Aga c'un steag și două tuiuri și cu tubulhanaoa înapoia lui; și cu această rânduează merg prin toată cetatea și toate străjile, fie unde ar fi, încă și aceia din curtea Vizirului, trebue să se tocmească în rând la uliță și slobozindu-și în jos poalele straelor, să-și puie mâinele cruciș pe piept și într'acestași chip să cinstească semnele împărătești.

Și așa sosind la curtea domnească iese Domnul cu curtezenii dinaintea palatului său, întru întâmpinarea acelui purtător de steag, și Miralem-Aga îi dă lui sângeacul și tuiurile cu capul plecat, împreună cu această urare: Allah teala mubarec eiliie[20], adecă: Dumnezeu să-ți dee noroc la aceasta. Iar el iea sângeacul în mână și îl sărută cu cinste, și îl dă Sângectarului său sau Stegarului său, să poarte grijă pentru dânsul și apoi poftește la sineși pe Miralem-Aga în sala cea mare sau divan și dându-i dulceți, cafea și alte după obiceiul turcesc, îl îmbracă cu o blană de samur și-i dă bacșișul cel obișnuit. Atuncea Miralem-Aga cu slugile curții se întoarce înapoi la palatul Împărătesc, iar tubulhanaoa rămâne la Domn și cânta pe toată ziua neubet sau semn de strajă câte trei ceasuri înainte de apunerea soarelui, care vreme se zice la Turcii ichindi, însă cinstea aceasta o au numai Domnii de Mol-dova și de țara Românească, iar Pașii nici unul în vremea care se află în Țarigrad, nu poate să aibă această muzică ostășească.

Și așa săvârșind el toate trebile care are să le hotărască cu curtea și plătind toți banii cu carii este dator, arată Vizirului prin Cihaia, cum că nimic nu-l împedică dela intrarea în stăpânirea Domniei și se roagă ca să iasă înaintea Împăratului și să aibă voie de purces și după ce se hotărăște

ziua aceia care alta nu obișnuește să fie, decât numai Duminica sau Marța, căci întru aceste zile se face divan înaintea Sultanului, după așezământul lui Suleiman.

Apoi în ziua aceia foarte de dimineață se adună la divan, Vizirul, Mufti și Cadileschiarii, ceilalți Viziri, Ienicer-Agasi, Silahdar-Agasi și alți cari după dregătoria lor au intrare slobodă și judecă pricinile jăluitorilor, la care ascultă și Împăratul în dosul unor parcane, sau cafas aurit și judecata această ține patru ceasuri, până când numai este nimene să mai jeluiască.

După isprăvirea divanului se poruncește domnului, ca să stea drept în rând cu boierii săi dela ușa divanului celui dinafară în Cubea și până la ușa cu care se închide Cubeaoa cea din lăuntru și apoi sculându-se Vizirul cel mare dela locul său merge la Împăratul cu ceilalți Viziri și cu Cadilischierii când trec își pleacă domnul capul către Vizirul cel mare și la ceilalți Viziri și intrând ei la Împăratul, îl înștiințează Vizirul pentru pricinile ce s'au judecat în divan, sau pentru alte trebi ale obștei și după aceea îi spune că sluga sa domnul Moldovei se roagă ca să aibă voie a merge în domnia lui; și dacă îi dă Sultanul voie de purces, apoi îi spune Capugilar Chihaiasi ceeace a hotărât Sultanul și Muhțur-Agasi poruncește ca să-i pue pe cap o Cucă lucrată foarte cu meșteșug de pene de struți, însă Cuca aceasta este mai vârtos o podoabă a Enicerilor, iară pentru că și domnii se socotesc între cetile Enicerilor, pentru aceea li se dă și lor această podoabă, care nu poate nimenea altul să li o pue pe cap, fără numai Muhțur-Aga, pe carele atâta îl socotesc, ca când ar avea sub sineși pe toate cetile Enicerilor, numai pentru că este peste straja cea din curtea Vizirului.

Și într'acest chip fiind el împodobit, îl îmbracă și Tefderdar-bașa cu un caftan, dând și boierilor lui 27 caftane mai proaste; și apoi îl duc în lăuntru doi Capugi-bașa țiindu-l vârtos de supt subsiori, împreună și pe alți patru boieri mai de frunte ce sunt cu dânsul; și viind la ușa divanului, îl silesc acei ce îl duc ca să-și plece capul până la pământ; și după aceia încă de două ori pășind câte trei pași rămâne stând drept în mijlocul divanului fiindcă nu este prea mare. Iar Împăratul din scaunul său arată Vizirului carele stă deadreapta sa cu mâinile puse cruciși una preste alta și-i zice ca să spue Domnului ceeace are de spus; iar Vizirul plecându-se până la pământ înaintea Sultanului, vorbește către Domn aceste cuvinte: „Fiindcă credința

și buna cuviința ta, s'a făcut cunoscută Măriei sale Împăratului nostru, carele este scăparea a toată lumea, pentru aceia el s'a milostivit asupra ta, și 'ți-a dat domnia Moldovei, deci tu și de acum înainte să fii credincios slujind cu dreptate și să fii ascultător poruncilor lui celor sfinte, cărora toată lumea se supune și să rămâi cu această evlavie către dânsul, iar pe supușii lui să-i aperi și să-i stăpânești cu blândețe și cu sârguință, să aibi purtare de grijă a privighia la toate iznoavele vrăjmașilor, trimițând în toată vremea înștiințări sigure pentru unele ca acelea, având purtare de grije pentru acestea din toată puterea ta și apoi prea bine știi ce ai să aștepți, iară lenevindu-te la acestea nu te vei putea îndrepta cu disvinovățiri deșerte”.

Atuncea Domnul dacă știe limba Turcească răspunde în scurt așa: „eu pe capul meu mă făgăduesc că voesc a jertfi toată puterea mea la slujbele prea cinstitului și prea milostivului Împăratului meu, numai de nu-și va întoarce fața sa cea milostivă ele către mine, sluga sa cea nevrednică”.

Și după ce zice aceste cuvinte, îl scot Capigibașii iarăși afară din divan tot cu aceiași țerimonie cu care a intrat, însă cu dosul înainte, pentrucă nu este slobod să arate dosul către Sultan.

Și în vremea aceea gătește un cal arabesc Buiuc imirahor sau Comisul cel mare al Împăratului, împodobindu-l cu raft de aur bătut cu pietre scumpe și cu harșa cusută cu aur și cu argint și de a stânga cu o spată și de a dreapta cu buzdugan, iară doi Idiccii sau slugi dela grajdul Împărătesc țin calul în poarta curții și pe lângă dânsul stau doi Chiulahlii cu comanace albe pe capete și doi alergători cu strae de fir, cu comanace de argint și poleite cu aur, ce sunt făcute în chip de pahare.

Și așa eșind Domnul, încalecă pe cal și așteaptă venirea Vizirului și poruncește boierilor săi ca să stea în rând dea stânga lui și apoi se închină la Vizirul cel mare și la ceilalți Viziri cu plecarea capului și cu mâinile la piept, mulțămindu-i și ei cu plecarea capului și apoi ducându-se aceștia înapoi pe la palaturile lor, ese și el din curte și merge drept la biserica cea mare, tot cu tovărășiea aceia cu care a și venit și cu muzica de oaste sub petrecerea Paicilor și a Chiulahliilor Împărătești și se primește de către Patriarhul și de către ceialalți bărbați bisericești, tot cu aceiași pompă și țe-rimonie precum am scris mai sus, iară Cuca o ia de pe cap la intrarea în biserică și nu o pune până când nu ese și eșind din biserică, merge drept la

palatul său, și acolo îl duc în divan Agalerii aceia carii l'au petrecut și luându-și bacșișurile lor, se întorc înapoi la curte, iară paicii și Chiulahlii rămân la dânsul și'l petrec până în Iași care este scaunul și orașul cel de căpetenie al Moldovei.

A doua zi îi trimete Reiz Efendi sau Logofătul cel mare al Împăratului, Hrisovul Domniei scris foarte cu meșteșug cu litere de aur și'i hotărăște să purceadă la scaun, cu cât se va putea mai în grabă, pentru că niciun Domn după ce merge înaintea Împăratului, nu poate să rămâe la Țarigrad mai mult de o săptămână.

La purcederea lui îi dă Împăratul un Schimne-Agasi, care se înțelege acela ce sue pe Domn în scaun și dregătoriea aceasta se dă numai la slugile cele mai din lăuntru, adică lui Capigilar Chihagasi, perdelegiului sau Portarului celui mare, Imerahorului celui mare, sau celui de al doilea, adică Comisari Împărătești și nu prea rar și Silahdariului și Ciohadarului, cari sunt întâi între slugile cele mai din lăuntru ale curții: însă acești doi nici odinioară nu obișnuesc a petrece însuși pe Domn, pentru trebuințele lor cele mari ce au la Curte, ce trimit pe alții în locul lor.

I să mai trimete lui și un Capigi-bașa, cu patru Capigii mai mici și patru Ciauși, doi Chiulahlii, doi Ciatiri și doi Paici Împărătești și o ciată de muzicanți, de care are și Vizirul.

Și după ce se săvârșesc aceste toate, apoi cu o zi înainte de purcederea sa din Țarigrad, se roagă Vizirului ca să-i dee voie să meargă să-și eie ziua bună dela dânsul; și dobândind voe, merge la curtea Vizirului cu Capu-Chihaea a lui și cu boierii și sosind el acolo, îl duce Chihaia în cabinetul Vizirului și Vizirul îl sfătuește iarăși ca să fie cu credință și'i aduce aminte pentru cele ce l'au învățat mai nainte și altele pentru care cere trebuința ca să'i arate, iară el îi răspunde după cum cere trebuința și-i recomenduește pe Capu Chihaialelile sale și pe sineși însuși și sfârșind vorba îi sărută mâna și atuncea îl slobode Vizirul dela sine cu aceste cuvinte:

„Eu te voiu vedea, urmează bărbătește și vitejește și Dumnezeu să-ți deie noroc și sănătate și să-ți fie la toate întru ajutor”.

După aceia poruncește de'l îmbracă c'un Caftan care se chiamă ițuncaftan, sau caftan de purcedere și săvârșindu-să și aceasta, merge după aceia la Chihaia și-și ia zioa bună dela dânsul și la urmă încalică pe cal și merge înapoi la palatul său, sau pre la ceialalți Viziri; ca să se închine și acelora, însă aceasta se obișnuește a fi mai de multeori noaptea decât zioa, pentru ca să nu pricinuească Vizirului vreun prepus, că'și caută lui și alte răgele sau că le și are.

A doua zi ese din cetate foarte încet și merge cu mare pompă și tovărășie sub strigarea Ciaușilor, care se obișnuește totdeauna la încălecare și la descălecare, precum am zis mai sus și 'nainte merg călărașii de Moldova, dacă sunt atuncea de față și steagul îl duc înainte; după aceștia urmează o muzică creștinească cu pauce și cu trâmbețe; după aceștia un steag alb, care este semn de pace și de supunere, între cele două tuiuri care i se dau lui dela Poartă; după acestea urmează Capu-Chihaialele Domnului și alți boieri de Țarigrad, pe cari îi împresoară două rânduri de Ciauși pre de amândouă părțile; după acestea vin pohodnicii Domnești de care nu poate să aibă mai mulți decât șapte ca și alți Viziri și sunt împodobiți cu harșele de mare preț și pre de amândouă părțile sunt împreunați de șase Satiri Domnești, și după dânșii doi Satiri Împărătești, după cari urmează și Domnul îmbrăcat cu turban Domnesc.

Capul calului său îl acoper doi paici Împărătești și scările le țin doi Iedeclii, puțin mai înapoia lui de a stânga, care este partea cea mai cinstită la Turci, merge Schimni-Agasi, și de a dreapta Sângeac-Agasi, sau acel ce poartă de grijă pentru steaguri, iară denapoia lui sunt slugile sale dela cămară, și după dânșii vechilii lui Sângeac-Agasi cu trei steaguri roșii și steagul cel din mijloc are în vârful lui luna jumătate, iară celelalte două numai câte un bumb poleit; după acestea, vine o ceată de Mehteri sau muzicanți Turcești, cari cu pauce mari și cu trâmbițe fac muzică răsunătoare, iară mai pe urmă sunt slugile lui Schimne-Agasi și ale lui Sângeac-Agasi și alții mai proști care trebue să meargă de'mpreună.

Și cu această orândueală merge alaiul încet până la conacul cel dintâi, care nu este departe de zidurile Cetății cei mari. Iară apoi la drum de acolo înainte, nu se pot păzi așa bine toate țerimoniile acestea, fără numai când intră în vreun târg, sau oraș, atuncea iarăși se bate meterhaneaoa și se face

strigarea cea obișnuită a Ciaușilor și altele și la drum totdeauna trebue să meargă înainte până la al doilea conac, doi Ciauși și o slugă Domnească, ca să orânduească sălaș și să facă gătire pentru bucate, care toate se fac după voia și după cerirea Domnului; că într'acea vreme, din porunca Împăratului trebue toți să asculte de dânsul ca când ar fi însuși Vizirul. Și dacă se arată vre un Turc cu necuviință, sau nu voește să asculte de porunca lui, atuncea Domnul poate prin Beșli-Agasi al său să-l pedepsească după vina lui, sau dacă voește să fie mai lin cu dânsul, apoi îl dă pe mâna stăpânului său ca să-l pedepsească.

Și'ntr'acest chip ajungând el la Galați, orașul Moldovei cel dintâi despre Țarigrad, îl întâmpină acolea toți boierii de țara de jos, și unii încă și din țara de sus, cari sunt mai pe aproape, și'l petrec până în Iași și pe drum încă fiind el cercetează pentru supușii săi, le ascultă jalobile și le hotărăște pricinile.

O milă de loc din Iași afară îi ese întru întâmpinare Caimacamii, cari sunt puși de dânsul încă dela Țarigrad prin scrisoare, împreună cu ceialalți boieri, ostași și târgoveți, pe care îi lasă de'i sărută mâna sau poala, călare fiind el și intră în oraș tot cu asemenea pompă și țerimonie, precum au eșit din Țarigrad și descalecă la biserica cea mare a sfântului Nicolae și 'n ograda bisericei îi ese întru întâmpinare Mitropolitul, și ceilalți bărbați Duhovnicești cu smerenie și îl duc în biserică, păzind tot aceleași obiceiuri bisericești, precum am arătat mai sus și după săvârșirea slujbei Dumnezeești, eșind din biserică se primește iarăși de către tovărășiea sa cea Turcească, ce a fost rămas stând la uliță, făcându-i obișnuita strigare și muzică și cu petrecerea aceia merge la Curtea Domnească.

Și sosind acolo, îndată îl ia Schimne-Agasi, și'l duce în divanul cel mare, și rămâne stând lângă scaunul Domnesc, ce este așezat acolo și este cu trei trepte; și după ce se așează toți boierii pe la locurile lor, se lasă în Divan și ceilalți dregători de oaste și neguțătorii cei mai bogați din Iași și apoi se poruncește să fie tăcere. Și Schimni-Agasi scoate porunca Împărătească care se zice: hiuchim ferman, și o dă să o cetească secretarul, adecă Divan Efendesi, un Turc pe carele îl ține Domnul cu bună leafă în slujba sa.

Acest ferman obișnuește a se scrie cu aceste cuvinte: „Aleșilor și vrednicilor Boieri și Arhierei, pedestrași și călărași și voi toate slugile și

supușii mei, sfârșitul vostru să fie fericit. Sosind la voi puternica poruncă prea luminatei noastre măriri căreia toată lumea este ascultătoare, să știți că în anul (N) luna (N), mila noastră cea nemărginită a văzut credința și slujbele cele făcute cu dreptate, ale prea alesului vrednicului Domn, dintru poporul care crede în Isus, și din neamul Nazareilor și l'am cunoscut a fi destoinic și vrednic de milostivirea, de mila și de ajutorul nostru, pentru aceea l'am miluit și l'am pus Domn în Moldova și i-am poruncit pre cu înțeles, ca să poarte grijă părintește pentru boieri, ori și din care stare ar fi, pentru mazilii cari sunt prin ținuturi și pentru toți supușii lui, să-i apere și să fie plecat asupra lor și poruncile noastre să le plinească cu bucurie și toate slujbele noastre să le săvârșească cu credință și cu dreptate. Iar vouă vă poruncesc ca să-i fiți ascultători în toate lucrurile și să vă supuneți lui și ceeace vă va porunci el vouă din porunca noastră, să faceți cu sârguință fără de zăbavă. Iar carele se va arăta cu necuviință și cu împrotrivire, și se va feri, de la ascultarea poruncilor lui, atunci el pre unul ca acela, ori din ce stare ar fi, poate să-i pedepsească răutățile lui cu sabia sau cu alte pedepse precum îi va plăcea lui. Deci pentru aceasta voi, pe acest de sus pomenit, să-l cunoașteți vouă stăpân și Domn, carele este pus și orânduit vouă dela noi. Și vă păziți a nu gândi într'alt chip, sau să urmați împrotrivă; ci vă încredeți semnului nostru celui cu totul prea sfânt, (adecă Tura, sau iscălitura Împărătească) aceasta să știți. Dată în Țarigrad, anul (N) luna (N)”.

Și apoi după ce se cetește aceasta de către Divan-Efendisi, tălmăcind tălmaciul fieștecare fras unul după altul: răspund toți boerii c'un cuvânt toți odată: să fie voia Împăratului. Atuncea Schimne-Agasi îmbracă pe Domn, c'un caftan ce-l aduce cu sine și-l ridică în scaun cu mâna cea dreaptă, slobozindu-se tunurile întru acea clipeală și făcând Ciaușii obișnuita strigare.

Și într'acest chip fiind el întărit în scaunul său, poruncește de îmbracă pre Schimne-Agasi c'o blană de samur, iar pe Divan-Efendesi și pe Postelnicul cel mare, numai câte c'un caftan obișnuit.

După isprăvirea obiceiurilor acestora, începe întâi Mitropolitul să-i vorbească în scurt, poftindu-i noroc la stăpânire și îi sărută mâna și blagoslovindu-l, sărută și el mâna Mitropolitului. După aceasta vin Arhiereii

și alți boieri de starea întâi ca să-i sărute mâna și poala. Și numele lor le spune Postelnicul cel mare, cu aceste cuvinte: sluga Măriei tale (N) sărută prea cinstita poala caftanului Măriei tale. Asemenea slujbă face și Postelnicul al doilea, boierilor celor de starea a doua si Postelnicul al treilea, boierilor stării a treia. După boieri urmează dregătorii de oaste fiecare dupre starea sa, cum și neguțitorilor și alți orășeni cinstiți din Iași.

După aceasta intră Domnul în cabinetul său cel din lăuntru, iar pe Schimne-Agasi îl duce Perdelegiul sau Portarul cel mare cu mare alai la gazda care e gătită.

A doua zi se adună iarăși boieri la Divan și așezându-se pe la locurile lor, iase Domnul mergându-i înainte Postelniceii și merge din sala cea mare în cea mică adică în spătărie[21]. Și așezându-se el acolea în scaun, chiamă Postelnicul pre toți boierii celor trei stări, adecă fieștecare Postelnic starea sa. Și apropiindu-se de dânsul fieștecare boier dupre starea sa, el sau îi scoate pre dânșii din slujbă, sau iarăși îi înoește, sau îi înalță dintr'o boerie mai mică într'alta mai mare, iar să scoată pe vre unul dintr' o boerie mai mare și să-l pue într'alta mai mică, nu îngăduește obiceiul pământului, fără numai atuncea când primește cineva de buna voia sa. Însă la alte pricini poate să urmeze cu dânșii dupre plăcerea sa, asemenea ca când n'ar avea asupra lui pre nimenea în lume.

Și după ce așază pe toate dupre voia sa și pune în orânduează republica ce i s'a încredințat, trimete iarăși înapoi la Țarigrad pre Schimne-Agasi și pre celelalte slugi împărătești, cinstindu-i cu multe daruri și scoțându-i din oraș cu mare slavă, petrecându-i însuși ca la o mie de pași din oraș și de acolo le dă un boier ca să-i petreacă până la Galați, iar el se întoarce înapoi în Iași.

CAP. IV. Despre întărirea sau înoirea Domnilor

Într'acest chip precum am arătat mai sus, se da Domnilor Moldovei stăpânirea de la Poarta Otomană care măcar că se vede a fi prea bună, însă atâta este de nestatornică, încât neavând ei cele mai tari legături, nici gândesc când le cade din mâini; căci cu ce chip se arată Otomanii asupra Moldovenilor, au arătat ei îndestul de luminat, încât cu dreptate să zice

pentru dânșii acest proverb: că ei nu gonesc pe epure cu câinii, ci cu carul; nici pe cal nu caută să-l amăgească cu traista deșartă.

Căci ei au socotit a fi mult mai bine ca să 'mblânzască întâi cu măgulire pe taurul cel neînduplecat al Moldovei, a căruia sălbătăcire de multe ori o cunoscuse ei spre paguba lor, decât să înduplece turburarea lui cu sila; pentrucă ei au nădăjduit că după vreme își va lepăda sălbăticirea sa, și mai slăbind din putere, lesne îl vor putea strânge în chingi.

Deci cu acest scop n'au scăzut ei lui Bogdan al III-lea, fiul lui Ștefan cel Mare, nici un obiceiu al slavei, după ce a închinat el țara sa Porței Otomane; ce mai vârtos i-au întărit legile țării politice și bisericești și i-au lăsat toate semnele acele de mărirea Domnească ale țării și au fost mulțemiți să plătească ei curții pe tot anul patru mii de galbeni, ca un semn de închinăciune și după moartea lui Bogdan, alegând boerii domn pe fiul său Ștefan VI, ca pe un drept moștenitor al Domniei ce era, l'au cinstit Otomanii și mai mult: pentru că Sultanul i-a trimes lui sol pe comisul cel mare și l'a heretisit poftindu-i noroc mult la intrarea în Domnie și iau trimis Tuiuri, un singeac, turban și caftan Domnesc și un armăsar împătrătesc.

Celorlalți următori ai săi li s'au mai îngreuiat dajdiea, iar din obiceiurile mărirei n'au cutezat Otomanii să smintească nimic, sau să nu primească alegerea vre unui Domn. Până ce au găsit ei vreme cu 'prilej în zilele lui Ioan Armanul, de au mai împuținat slobozeniile cele vechi și au aruncat în țară alte sarcini noui nepomenite. Căci acest Ioan apucându-se să facă oarecare iznoave și dobândindu-l ei în mâinile lor cu vicleșug, l'au pedepsit cu moarte călcând parola ce au dat; și așa au început ei deaicea să puie țării alte legături mai cu tărie, hotărând că dacă nu își va cere Domnul întărire Domniei dela Poartă, apoi să se pedepsească ca un vrăjmaș al împărăției.

Deci într'acest chip fiind Moldova lipsită din puterea ei și văzând Turcii că ea numai poate sta împotriva însărcinărilor lor, îndată după aceea sub stăpânirea lui Miron Barnovschi au început să facă alte obiceiuri cu care au însărcinat pe Domni ca să meargă ei înșuși la curte să iee semnele Domniei și la fiecare trei ani, să meargă la Înalta Poartă să se arate înaintea Împăratului. Și pentru ca să se păzească acestea mai cu amănuntul, pentru aceea de multe ori au schimbat ei pe Domni și i-au scos din stăpânire; prin

care atâta s'au spăimântat Domnii, încât nu numai că se 'ndeletnicesc bucuroși ca să meargă la curte, după ce trece un an, sau doi, ca să-și ceară înoirea Domniei, ca o milă împărătească; ci încă și de frica lăcomiei Vizi-rului, cer de bună voie fermanul înoirii; care lesne se dă Domnului, numai dacă n'are Vizirul vre un prepus la credința lui, sau dacă nu face altul îmbiere cu vre o sumă mare de bani. Și atuncea Vizirul dă Sultanului un talhiș cu aceste cuvinte: „Fiindcă (N) Domnul acest de acum al Moldovei, s'au arătat atâția ani cu credință în stăpânirea sa, și nici de răpunerea vieții sau a moșiilor sale nu s'au ferit în slujbile Împăratului și dajdiea obișnuită o au plătit în toți anii deplin la norocita Poartă Otomană. Și osebit de acestea pre boeri și pre ceilalți locuitori ai Moldovei, i-au stăpânit cu atâta bunătate și dreptate, în cât ei prin necontenite jalbe arată, că sunt mulțămiți cu stăpânirea lui și să roagă Măririi tale, ca să binevoești a-i înoi Domnia lui; pentru aceea, eu îl socotesc pre dânsul a fi vrednic de mila Împărăției tale și aștept porunca cea prea înaltă a Mărirei tale”.

Scrisoarea aceasta o duce Talhișciul la Împăratul după obiceiul turcesc și după ce scrie Împăratul dedesupt cuvintele aceste obișnuite: „Amel oluna”; adecă: „să fie precum scrie”, apoi o trimite tot cu acel Talhișciu, iarăși înapoi la Vizinul. Însă Vizirul măcar c'a dobândit voie dela Sultanul ca să înoească pe Domn în stăpânirea sa; iară pentru ca să poată scurge bani mai mulți, se arată ca când n'ar fi isprăvit nimic cu Sultanul despre acea treabă. Însă și Chihaea cu tăcerea sa stă întru ajutor lăcomiei Vizirului și chiamă la sine pe Capuchihaelele Domnului și zice către dânșii: cumcă prin șoptiturile și zavistiile altor slugi împărătești, s'au arătat Sultanul mai puțin plecat la aceasta, decât avea ei nădejde; și curmcă Măriea sa Vizirul a făcut de vreo câteva ori aducere aminte Împăratului pentru pricina aceasta și încă tot n'au luat răspuns deplin. Atunci Capuchihaielele văzând primejdiea Domnului lor ce le stă înainte, se aruncă la picioarele lui Chihaea și-l roagă pe dânsul, ca cât ar fi prin putință în tot chipul să stea pentru Domnul lor, făgăduind la urmă că'i vor mai mări darurile cele obișnuite, ce sunt pentru dânsul și pentru Vizirul. Și într'acest chip joacă pe pielea bieților Moldoveni lăcomia de cinste și lăcomia de argint.

Și tot așa urmează, până când le îndestulează mândriea care îi stăpânește, împreună și lăcomia banilor.

Și la urmă învoindu-se amândouă părțile și unindu-se la toate și înțelegând Chihaia cumcă nu mai are nimic să mai scurgă, apoi sloboade dela sine pe Chihaiele; dându-le nădejde că le va merge bine treaba.

Și a doua zi trimete la dânșii pe o slugă a Vizirului, care încă nu se întoarce înapoi cu mâna deșartă și le dă de știre, cumcă Vizirul au dobândit la urmă voie dela Împăratul ca să înoească în stăpânire pe Domnul lor și le poruncește să vie la curte. Și după ce vin ei la curte, merg întâi la Chihaea și după aceia intră la Vizirul și le arată că s'a milostivit Împăratul asupra Domnului lor și după aceia îi îmbracă câte c'un caftan după obiceiul lor. După vreo câteva zile trimete Vizirul la Domn pe Capugilar chihagasi, sau pe altă slugă din curte, cu hrisovul cel nou al Domniei și cu Hin chim Ferman, ca să i le aducă lui la scaun. Și hrisovul obișnuesc să-l facă asemenea ca și acela pe care îl dau Domnilor când îi pun întâi în scaun, numai cât în locul cuvintelor acestora: „Că din mila și milostivirea noastră ți-am dăruit Domnica”, zice: „Că din mila noastră ți s'a înoit și ți s'a și întărit Domniea”.

Iară porunca aceia sau Hiuchim Ferman, este într'acestași chip: „Pre alesule dintre Domni poporului celui ce crede în Isus și prea vrednicule dintre cei mai mari ai neamului Nazarinesc, Domnule stăpânitor de acum al Moldovei (N) ajungând la tine acest ferm an al nostru, să știi c'atât slujbele tale cele credincioase le-am văzut, cât și pentru credința ta cea tare ce ai către noi, am înțeles cunoscându-te în tot chipul că ești vrednic de mila și milostivirea noastră, pentru aceia am dat poruncă ca să-ți înoiască și să-ți întărească Domniea Moldovei, puindu-te în stăpânire și dându-ți putere deplin, asupra Moldovenilor supuși împărăției noastre: către cari să te arăți cu dragoste ca și pân'acum și pe boieri și pe fieștecarele locuitor ori și de ce stare ar fi, să-i păzești și să-i aperi; și ca să nu te lenevești a arăta fără de zăbavă Porții noastre cei întru totul prea luminate, nevoia și greutățile și toate asupririle lor și să fii gata a împlini poruncile împărăției noastre care ți se vor trimete, puindu-ți pentru noi toată virtutea ta cea cu poala ridicată[22]; și haraciul Moldovei de preste an să-l trimiți deplin la vremea hotărâtă la vistieriea noastră; și te păzește să nu gândești sau să urmezi întru alt chip și crede iscăliturii noastre cei sfinte.

Dat la Țarigrad anul (N), luna (N)”. Într'acest ferman mai adaoge și Vizirul o scrisoare, cu care înștiințează el pe Domn, zicând că el prin rugămintea și regelăcul său, i-au dobândit la urmă înoirea Domniei din mila Împărătească.

Și luând Capigi-bașa scrisorile aceste, vine cu poșta până în Iași și ajungând la Galați trimete om inainte ca să înștiințeze pe Domn pentru venirea lui și pentru ziua aceea în care să intre în Iași.

Într'acea zi iese întru întâmpinarea lui Domnul cu toată curtea sa, o mie de pași din oraș afară și întâlnindu-se amândoi, se închină unul la altul de călare și merg alăturea Capigi-bașa de a dreapta care se înțelege la Turci scara cea mai mică. Întorcându-se amândoi în oraș, înaintea Domnului merge o slugă de a lui Capigi-bașa, carele duce în mâinile sale fermanul Împărătesc învălit într'o basma albă și caftanul Domnesc pe brațile sale: iar înapoi vine o ceată de Mehteri împărătești și Ceaușii fac când și când obicinuita strigare; și cu această rânduială sosind ei la curte și așezându-se Domnul în scaunul său, cu toți boierii în sala cea mare, scoate Capigi-bașa fermanul, și îl dă în mâinile lui, iară el îl dă lui Divan Efendisi ca să-l citească, care aseminea toate se urmează ca și la punerea Domnilor, precum am scris mai sus.

Osebit de înoirea aceasta care se face după fieștecare trei ani și se numește Mucarerul cel mare; se mai face încă și altă înoire pe tot anul, care se chiamă Mucarerul cel mic, la care se face cu mult mai puțină cheltueală, decât la aceea, care vom arăta mai jos; însă la aceasta, nu se înoește hrisovul Domniei, ci se trimete numai ferman nou, c'o slugă de a Vizirului din starea de mijloc, căreia i se dă și bacșiș mai puțin.

CAP. V. Despre scoaterea sau mazilirea Domnilor

Fiindcă am vorbit pentru punirea și pentru înoirea Domnilor Moldovei, cu dreptate poate să ceară dela noi cetitorul cel poftitor de știință, să spunem și pentru maziliea lor.

Deci vom rămâne la acea orânduează ce am arătat mai sus și din izvoarele care le avem înaintea ochilor, vom ispiti cu amăruntul, obiceiurile ce se urma în vremile vechi, cum și într'aceste de acum, la scoaterea Domnilor.

În veacurile cele dintâi întru care a început Moldova să fie Domnie deosebită, nu se scotea Domnii nici decum din stăpânire și nici putea niminea să-i scoată; pentru că ei stăpânea fără hotar asupra supușilor săi, ca niște Împărați, fiindcă puterea lor era moștenitoare, iar nu o dobândea prin alegerea boierilor măcar că istoricii arată că unii din stăpânitorii Moldoveni au fost isgoniți din scaun; însă aceastea s'a făcut prin tulburările cele din lăuntru, iară nu de altă silă străină, căci Moldovenii nu voia a ști nașterea cea dintâi, care pricinuește pe la stăpânirile Europei tulburările cete mai mari; și nici legile pământului nu îngăduea să împărțească frații Domniea între sine și era numai în voia părintească ca să lase în dieată următor la scaun după moartea sa, pe acela din fii săi, pe carele îl voia el. Iar când se întâmpla vreodată să-l împedice vreo moarte grabnică hotărârea această părintească, sau când vreo lăcomie nemăsurată a cinstii, a fiilor Domnului celui mort, stârnea gâlceavă pentru luarea Domniei, atuncea într'alt chip nu putea să fie, ci trebuia să se scoale cu război și apoi acela lua Domniea, căruia slujea norocul de biruia; iar cel biruit dacă putea să scape, fugea la Ardeal sau în țara Leșească, căci în țările acestea avea Domnii moșii și aștepta acolo până ce găsea vreme cu prilej, de'și înmulția puterea și-și întărea oastea. Și dintr'aceasta s'a pricinuit de adeverează atât istoricii cei Leșești, cât și cei Ungurești, îndemnându-se unul dela altul, zicând că Domnii Moldovenești le-ar fi fost supuși, numind supunere, aceea care nu era alta decât oarecare așezământuri de pace.

Osebit de aceasta s'a mai întâmplat câte odată la unii din Domni de i-au scos boierii din scaun pentru tiraniea, sau pentru alte năravuri rele,

pedepsindu-i câte odată și cu moartea.

Iar afară de aceste, nu era alt chip cu care putea să se lipsească Domnii de stăpânire; ci acela carele apuca să dobândească Sceptrul în mâni, îl și ținea fără nici-o împotrivire până la sfârșitul vieții sale.

Această orânduească s'a călcat întâi în zilele lui Petru V Rareș, fiul cel afară de cununie al lui Ștefan celui mare, izgonindu-l din scaun Împăratul Suleiman, zicând c'ar fi aprins el cetatea Chiliea; și încă trăind el, au pus în locul său, pe Ștefan al III, carele s'a arătat pe sine că este strănepotul lui Alexandru I. Și asemenea s'a întâmplat aceasta și cu Petru VI Șchiopul, că alegându-l boierii Domn, după moartea cea strașnică a lui Ioan Armanul, l-au scos Turcii din scaun îndată după aceia; însă căindu-se ei pentru dânsul, în scurt după aceea, l-au pus iarăși în stăpânire.

Iar a tăea capetele Domnilor, obicinuia Turcii foarte rar și mai ales numai la vreo răscoală de față când făcea vreunul, până ce a căzut puterea alegerei în mâinele lor, după fuga lui Miron Barnovschi, puind în stăpânire după plăcerea lor pe Ilie III, fiul lui Alexandru IV; căci după aceea n'a avut nici unul nenorocirea aceea ca să fie ucis în scaun, fără numai Eustație Dabija și tatăl nostru Constantin Cantemir. Cela ce are poftă să cerceteze mai cu amăruntul pricina aceasta, caute dacă va voi la cap. II, la catastihul Domnilor.

Scoaterea sau maziliea Domnilor Moldovei se urmează mai într'acestaș chip. Când hotărăște Vizirul ca să scoată pe Domn din scaun și dobândind la aceasta voe dela Împăratul prin Talhiș, atuncea foarte se păzește la taină și nu spune nimănui ca să știe, fără numai Domnul acel nou ca nu cumva să oblicească Capu-Chihaielele Domnului celui din scaun și să-l înștiințeze; pentru aceea, poruncește Chihaea al Vizirului Domnului celui nou, să vie la curte noaptea îmbrăcat în alte strae și viind îi poruncește ca să-și pue caimacami și să le poruncească, ca să facă aceea ce este să se urmeze din porunca Împăratului și isprăvindu-se aceasta, orânduește Vizirul pe un Capigi-bașa ca să aducă Domnului fermanul și să-l ducă pe dânsul la Țarigrad; iară Domnul cel nou trimete cu Capigi-bașa pe unul din slugile sale, cu cărțile și cu poruncile sale către caimacami c'o scrisoare osebită către toată boerimea. Iară lui Capigibașa, i se mai dau și alte două fermanuri Împărătești unul către Domn și altul către Caimacami acei orânduiți de

Domnul cel nou. Fermanul acela care este către Domn, obișnuește să fie cu aceste cuvinte: „Pre alesule dintre Domnii cei ce cred în Mesia și mai vrednic dintre cei mai mari din poporul lui Isus; (pentru că Domnilor celor maziliți li se dă tot acelaș titlu, ca și celor stăpânitori); carele ai fost mai nainte Domn al Moldovei, sfârșitul tău să fie fericit. Ajungând la tine porunca întru tot prea luminatei Împărăteștii noastre măriri, căreia toată lumea este ascultătoare, să-ți fie știut; că tu prin trândăvirea ta la slujbele noastre și prin lenevirea la împlinirea poruncilor măririi noastre cei Împărătești, te-ai făcut vinovat a tot felul de pedepse și canonisiri (Câte odată se adaogă și pedepse de moarte). Însă fiindcă îndurarea și mila noastră este nemărginită asupra ta; pentru aceea am poruncit ca să ți se ia domnia și în locul tău să se pue pe (N); deci tu fără a mai zăbovi un ceas, sau o clipeală, să te ridici cu toată casa ta, cu slugile și cu averea și să vii la pragul Porții Împărăției noastre, ci-i întru tot luminate. Și te ferește să nu gândești sau să urmezi într'alt chip. Și crede iscăliturei noastre cei sfiinte. Dată la Țarigrad: anul (N) luna (N)”. Iară fermanul cel ce este către caimacami, este cu aceste cuvinte alcătuit: „Aleșilor dintre boerii poporului Mesiei, sfârșitul vostru să fie bun; ajungând la voi fermenul acesta al Împărăteștei noastre măriri, să știți că ne-am înștiințat, cum că (N) Domnul vostru acest de acum, s'a purtat leneș la împlinirea poruncilor noastre și slujbele noastre nu le bagă în seamă și n'are purtare de grijă pentru popor și pentru boeri ne apărând precum se cade pre supușii noștrii, nefăcându-le lor dreptate, ci mai vârtos îi asuprește și-i scurge în tot chipul. Și dintr'aceasta, milostivindu-se asupra voastră, mila noastră cea nemărginită, am poruncit ca să-l scoată din stăpânirea Domniei și să-l aducă la prea luminata Poarta Împărăției noastre. Deci voi să ascultați de fermanul acesta al nostru și prea pomenitul Domn ce l'am scos din stăpânire, să-l dați cu toată casa sa, slugile și averea în mâinele lui Capigi-bașa al nostru, ce l-am trimes acolo pentru această pricină. Însă vă păziți, să nu vă arătați către dânsul nici unul cu necuviință sau să luați cât de puțin din averea lui. Osebit de aceasta, să împliniți fără de apărare, toate acelea care vă va porunci vouă din porunca noastră, Domnul nostru cest nou (N) și vă păziți să nu gândiți, sau să faceți într'alt chip. Și credeți peceții noastre ce[le]i cu totul prea sfiinte”.

„Dată la Țarigrad, anul (N) luna (N)”.

Și dacă au Turcii frică să nu facă Domnul vreo răscoală, înțelegând pentru maziliea sa, sau să nu fugă pre la stăpânirile cele creștinești de prin prejur, atuncea dau poruncă Seraschierului de Babadag, sau Pașii de Bendir, ca să dea lui Capigi-bașa vreo câțiva ostași cu carii să poată apuca pre Domn și cu bună strajă să-l trimită la Țarigrad.

Iară dacă sunt toate liniștite în toate părțile și nu este pricină la mijloc, pentru care să facă Domnul; apoi vine la Iași numai singur Capigibașa cu poștă menzil și cu acele două fermanuri, cu atâta grăbire încât îi este prin putință și pre cale tăinuește pricina pentru care este trimis, mai vârtos după ce sosește la Galați, care este orașul cel dintâiu al Moldovei de cătră Turcia și pentru ca să apuce pre Domn fără de veste zice că este trimes cu altă poruncă.

Și așa își întocmește mersul său, în cât potriveștesă sosească în Iași mai nainte de amiază-zi, la care vreme toți boerii se află adunați la Curte. Și așa sosind el, merge drept la curtea Domnească și intrând în divan heritisește acolo pe boerii ce sunt adunați și dă fermanul în mâinile Caimacamilor, care sunt orânduiți de Domnul cel nou, pre carii îi arată lui cu degetul o slugă a Domnului celui nou, carele este trimis cu dânsul, îmbrăcat în strae turcești și când le dă el lor fermanul, le zice așa: „Domnul vostru este scos din stăpânire, deci să ascultați poruncile Domnului nou”.

Și apoi heretisindu-i în numele Domnului celui nou și acea slugă a sa le dă scrisoarea și porunca stăpânului său și la urmă adunându-se toți boerii în Spătărie, intră și Capigibașa acolo, viind Domnul până la ușe întru întâmpinarea lui și închinându-se puțin unul altuia poruncește Domnului Capigi-bașa, ca să se suie în scaunul său, fiindcă are să-i vestească o poruncă Împărătească. Iară Domnul este ascultător la aceasta, măcar deși pricepe din urmările acestea, că va să-i facă mazilie și se așează în scaun nezicând alt nimic, de cât numai aceasta: „Fie porunca prea milostivului și întru tot prea luminatului Împărat”.

Și după aceia scoate Capigi bașa fermanul, și-l dă lui, eară el aducându-l la gură și la frunte dupre obiceiu, îl dă lui Divan Efendisi ca să-l cetească; și în vremea cetirei se scoală Domnul pe picioare și Capigi bașa, împreună cu toți boerii și după cetirea fermanului, ia Capigi-bașa pre Domn de subțioară și-l coboară din scaun, așezându-l lângă dânsul într'alt scaun

mai jos; după aceea se întoarce Domnul către Capigi-bașa și-i zice așa: „Că el este Împăratului dator cu nemărginită mulțemire, pentrucă n'a voit să piarză până în sfârșit pre sluga sa cea netrebnică; ci voește să-l învețe numai prin pedeapsă lină. Și cum că el toate acelea ce sunt hotărâte pentru dânsul, le așteaptă plecat și-și cunoaște vina sa; însă nu se desnădăjduește cu totul de mila Împărătească”.

Încă și altele ca acestea, care socotește el că sunt pentru gustul Turcilor și isprăvindu-și el vorba, îl lasă Capigi-bașa în seama boerilor pe trei zile și le poruncește, ca în cât ar fi prin putință mai curând să facă gătire pentru trăsuri și pentru alte lucruri ce sunt trebuincioase la drum și orânduind el acestea, merge d'acolo la gazda care este gătită pentru dânsul de Caimacami, iară Domnul rămâne în curtea sa trei zile. După aceia având toată puterea domnească ca și mai 'nainte, îi dau boerii tot aceiaș cinste ca și când era în scaun, și îndrăznind cineva să se arate către dânsul cu necuviință, sau cât de puțin nebăgător de seamă, poate să zdrobească ciolanele aceluia cu topuzul sau buzduganul ce i s'a dat lui de la Sultanul, când au intrat în stăpânire; încă și cu sabiea sa spinticând pre vreun boier, măcar și din cei mai mari (însă numai însuși cu mâna sa), nici de către Împăratul nu se socotește a fi greșală. Pentru că Turcii au acest proverb: „O piatră care a fost pusă vreodată în vreo zidire, rămâne tot piatră de zidit și poate să vie o vreme, întru care va fi iarăși de trebuință la vreo zidire”.

În cuprinderea acestor trei zile, acei ce sunt orânduiți Caimacami poartă grije pentru cai, trăsuri și alte ce sunt trebuincioase la drum, pentru rădicarea Domnului și trecând zilele acestea cu vade, purcede Domnul din Iași către Țarigrad, cu toată curtea, familia și averea sa, dintre care nimenea nu cutează dinaintea ochilor lui să ieie măcar preț de un ban și iese din curte pe poarta cea mică ce este de către amiazăzi și toți boerii și dregătorii de oaste, îl petrec o milă de loc din oraș și descălecând de pre cai, îi sărută mâna cu mare cinste și se despărțesc luându'și voie de la dânsul asemenea ca și când ar fi șezând în scaun. Iară el le mulțumește pentru cinstea care i-au arătat și pentru petrecirea ce au avut cu dânșii și-i sfătuește cu politică dupre obiceiu, ca să fie ascultători la poruncile Împăratului, și a Domnului celui nou și după aceia se întorc boerii iarăși înapoi la Iași, iară pentru dânsul lasă doi petrecători ca să-i poarte grije pentru conac și pentru gătirea mesei.

Într'această călătorie, se păzește Capigi-bașa ca să nu se întâlnească Domnul cel nou, cu acest mazâlit. Iară întâmplându-se una ca aceasta, apoi acela încunjură pre cestălalt și-i face loc și după ce trece Dunărea dincolo, are voie ca să trimeată înainte la Țarigrad pre unii din slugile sale la Viziriul și pre la alți prieteni buni, dacă are, ca să înduplece pre slugile cele mai mari dela poartă.

Și dacă știu ei cum vor sătura lăcomia de bani acelor mai mari ce sunt în vâslă, atuncia ei prea lesne dobândesc poruncă cătră Capigi-bașa, ca să aducă pre Domn la palatul său. Iară dacă nu pot scoate porunca aceia apoi ajungând Capigi-bașa la cetate cu Domnul, așteaptă cu tăcere până când face înștiințare cu unul din slugile sale lui Chiaia, zicând că a adus pre Domn până acolo și așteaptă porunca Vizirului cum să urmeze cu dânsul.

Și dacă este Domnul pârât cu vreo vină mai mare, sau dacă voesc Turcii ca să scurgă dela dânsul bani mai mulți, atunci se dă poruncă lui Capigi-bașa ca să-l străjuiască. Și aceasta se face numai atuncea când voesc Turcii să urmeze cu dânsul mai cu milostivire, în casa lui Capigi-bașa sau a lui Bașbachiculi, adică a Visternicului. Iară dacă voește Împăratul ca să simțească Domnul mânia lui, apoi îl bagă pre dânsul în cele șapte turnuri, unde nimeni nu poate să șează la prinsoare fără numai din însuși porunca Împăratului, însă măcar să fie el ori și unde la opreală, tot nu poate să fie lesne într'alt chip slobod, decât numai prin bani mulți și daruri mari.

Și dacă poate scăpa la urmă trăește slobod în curtea sa, până când mai găsește vreme cu prilej ca să ia Domniea.

Și măcar să se afle scos din Domnie, dar când merge la biserica Patriarchiei, șade în strana cea Domnească, întru care nimenia altul nu poate să șează, fără numai când este la Țarigrad vreunul din ceilalți Patriarchi.

Asemenea cinste are și Doamna lui, având în tinda bisericii strană osebită pentru dânsa, care este mai înaltă decât celelalte strane.

Osebit de aceasta și casă își zidește dupre plăcerea sa și o împodobește precât îi este la putință. Și are petrecerea sa slobodă cu solii curților Europei, adică ai Franțezilor, ai Englezilor și ai Veneției și cu alții. Pentru că Turcii cred, că unul ce se află trăind în Țarigrad nu poate să facă nici o

lucrare în potriva Porței Otomane și când merge undeva, ia cu sine patru sau și mai mulți din slugile sale, și dacă voește încalică pe cal împodobit cu cele mai frumoase tacâmuri; și împreună cu toate slugile sale, poartă strae ori de care văpsea dupre cum voește, iară celorlalți creștini este oprit să poarte strae verzi și ciobote galbene. Și când merge el la curtea Vizirului, descalecă la scară și i se dă titlul Domnesc de către Chiaia și de la alții și i se dă cafea și altele dupre obiceiul turcesc, dându-i toată cinstea care obișnuesc Turcii a o da Domnilor celor stăpânitori și mai înainte avea, atât Beizadelele Domnilor, cât și Domnii cei maziliți, dela vistieria împărătească o leafă hotărâtă pre toată ziua, dela cinci până la zece taleri împărătești. Însă mai la urmă s'a ridicat acest obiceiu. Și de bir este slobod cu toți oamenii săi până'n vremea de acum; și poate în iveală să-și facă vin pentru curtea sa, iară să-l vânză nu este volnic: însă aceasta nici Domnii nu au cerut nici odinioară. Pentru că la Moldoveni și mai ales la obrazele cele mari, tot felul de vânzare se socotește a fi necinstită, osebit de vânzarea pâinei care fac pe moșiile lor.

Și atuncea are un Domn și mai mare norocire, când nu se vădește vina pentru care vor să-l maziliască, ce satură numai lăcomia Vizirului. Pentrucă după obiceiul turcesc schimbându-se Vizirii foarte des, apoi Vizirul cel nou ca să descopere înșelăciunea și vicleșugurile celuilalt, face îndată cercetare pentru cele ce a luat cu strâmbătate și preste suma hotărâtă, de la Domnul Moldovei și al Țării Românești. Și apoi pentru ca să mai mărească el vina celuilalt, de multe ori iartă pre un Domn cu greșale mai mici și descoperă lăcomia celuilalt, numai ca să dee înțelegere și pentru îndestularea lăcomiei lui.

CAP. VI. Despre Boieriile Moldovinești și despre stările lor

Fiindcă până aici am pomenit de multe ori pentru boierii Moldovei, dupre cum și în capetele următoare avem să vorbim încă și mai de multe ori, socotim a fi de folos ca să arătăm cetitorului celui iubitor de știință și pentru boieriile lor.

Ei se numesc în limba țării Boieri, care nume este împrumutat dela slavoni, prin schimbarea cuvântului celui drept slavonesc, bolеariu, cu care

popoarele slavonești obișnuia în vremile vechi a numi cu acest nume pre toți magnații lor.

Ivirea boierilor lor este neștiută și întunecată, pentru lenevirea istoricilor Moldovenești.

Numai atâta cât adeverează pildele noroadelor celor de prin prejur, a Serbilor și a Bulgarilor, cumcă slujbele lor sunt cu mult mai vechi decât descălecarea Moldovei.

Însă stăpânitorii acei de mult ai Moldovei, nu împărția dregătoriile cele mai de frunte ale curții, pre la boierii lor așa cum se urmează acum și sunt așezate de Alexandru I cel bun, după ce a primit el dela Ioan Paleologul, numele de Despot și coroană crăiască, voind ca să-și întocmească toată curtea sa, dupre obiceiurile curții Împărătești.

Și aceasta o va crede fieștecarele prea lesne, numai de va alătura cu amăruntul boieriile ceste de acum ale Moldovenilor, cu acele ce era mai nainte la împărații Grecești, pre care le-a scris Curopalat și Gheorghe Codin într'o carte osebită, căci va afla la amândouă tot un nume și tot o slujbă a boierilor celor mari, care atât la Divan stau lângă Domn, cât și prin ținuturi împlinesc poruncile lui și slujesc curții. Drept aceia ei se împărțesc acum în Moldova, ca și odinioară la Greci, în boieri de sfat și în boieri de Divan.

Boierii de sfat, adecă aceia cari sunt în trebile țării sfetnicii cei din lăuntru ai Domniei, sunt acești șeapte. Adecă:

1. Logofătul cel mare este înaintea tuturor celorlalți și la toate sfaturile este Prezident și Director, carele întâi pune înaintea celorlalți sfetnici, pricina aceea pentru care este să facă sfat din porunca Domnească. Și după ce aude el hotărârea fieștecăruia, înștiințează pre Domn pentru hotărârea ce s'a făcut. Iar când este trebuință, ca să fie Domnul rugat în numele tuturor boierilor pentru oarecare pricină, apoi numai singur el poate să facă acea arătare și pentru aceea i s'a și dat nume Grecesc, Logofetis. El mai are și trebuința hotărâtului și desfacerea pricinilor, atât pentru stăpânirea țarinilor, cât și pentru datoria ce este la munca lor și curtenii încă sunt sub stăpânirea lui, adecă aceea cari nu au ajuns în starea boierească; și pentru semnul boieriei lui, poartă la grumazi gherdan cu lanț de aur și în mâna sa toiag

aurit; și când era Moldova încă deplin în floarea sa, era sub această boierie și oblăduirea cetății Moncastron, ce se zice acum Acherman. Însă după ce au luat Turcii cetatea dela Moldoveni, i s'a dat zăciueala din ținutul Cernăuțului.

2. Vornicul de țara de jos, poartă grijă la curtea Domnească, pentru toate trebile aceștii provinții și are sub sineși toate curțile cele dregătorești, ce sunt în partea aceasta a țării și înaintea lui se aduc toate pricinile lor cele de judecata politicească. El răspunde la pricinile cele de osândire și poate să hotărască pedeapsa morții la tâlhari, la ucigași și la prădătorii de biserici și la alți făcători de rele și fără de a întreba pre Domn. Pentru semnul boieriei lui, poartă toiag aurit; și odinioară când se ținea Basarabia de Moldova, era asupra lui oblăduirea cetății Chilia, iară decând s'a luat Basarabia dela Moldoveni, i s'a dat Bârladul sub stăpânire, însă pentrucă el trebue să fie necontenit la curte, dupre slujba ce are, pune în locul său pre alți doi din boieri.

3. Vornicul de țara de sus, are asemenea putere în provinția sa, ca și vornicul de țara de jos și încă poartă în mâini toiag aurit, pentru cinstea boieriei lui și sub stăpânirea sa este ținutul Dorohoiului.

4. Hatmanul sau arhistratigul a toată oastea. Această dregătorie o avea în vremile împăraților Grecești, ispravnicul cel mare al curții împărătești. El este căpiteniea tuturor Călărașilor și are sub stăpânirea sa toată oastea cea cu leafă, atât călărimea cât și pedestrimea. Are oblăduirea asupra ținutului Sucevii și când merge la curte poartă în mâini toiag aurit.

5. Postelnicul cel mare. El orânduește toate în curtea domnească și are sub sine pre toate slugile cele dinlăuntru ale curții și pre călărașii cari sunt orânduiți pentru poșta Țarigradului și a Crămului, ce să numesc Beslii. La sfatul cel de taină, nu are el nici loc de șidere, nici cuvânt de răspuns; însă de multe ori este și el primit, ori cu învoeala celorlalți, sau din porunca Domnească și atuncea trebue să-l socotească vechil în locul Domnului și are purtare de grijă, ca ceilalți sfetnici cât de curând și dupre voința Domnului să hotărască pricinile cele mai pătrunzătoare ale țării. El are oblăduirea Iașului și este cel mai ales judecător al locuitorilor lui și la curte poartă toiag de argint.

6. Spătariul cel mare, este orânduit asupra celor purtători de spata Domnească și are stăpânire peste jumătate din ținutul Cernăuțului și la praznicile cele mari ce se zic Despotice, se îmbracă. în haină de fir și cu un turban cu pietre scumpe și la vremea în care ascultă Domnul Dumnezeeasca Liturghie, sau șeade la masă, poarta spata Domnească.

7. Paharnicul cel mare, la praznicile cele mari, dă el întâi Domnului paharul cu vin și are suh sineși pre ceilalți paharnici, și toate viile domnești sunt în purtarea sa de grijă, silind ca să se lucreze cu rânduială și să se culeagă la vreme, și pentru aceea toți vierii stau sub stăpânirea lui și nimeni nu este slobod în toată țara să-și culeagă viea, până nu va lua voie dela dânsul prin oarecare dar mic, care voie să dă mai ales la 14 zile ale lunii lui Septembre și aceasta îi aduce lui destul venit; și osebit de acestea are și stăpânire asupra ținutului Cotnarii.

8. Cu acești șeapte sfetnici se mai socotește și Visternicul cel mare. Acesta strânge banii venitului Domnesc și plătește acolo unde i se poruncește de Domn și are sama cheltuelilor și a veniturilor și toți scriitorii visteriei ce se zic dieaci de visterie, trebue să asculte de poruncile lui și numai pentrucă are la mâna sa, cheile dela casa sfatului de taină, pentru aceea se socotește și el al optulea între sfetnici, însă nu are între dânșii nici loc de ședere nici cuvânt. Iară când este la sfat și vre o pricină de-ale visteriei, atuncea și el șeade dimpreună, însă nu pentru ca să fie și el sfătuitor, ci numai ca să asculte poruncile celorlalți și să le împlinească.

După acești opt sfetnici, urmează boierii de Divan, cari se osebesc în trei stări. Starea întâi, ce se numesc boierii mari, sunt aceștiea:

1. Stolnicul cel mare. Este orânduit peste culmea domnească și preste oamenii ei, și orânduește bucatele pentru masa Domnească, pre la sărbători și la alte veselii ale curții, și le încrede pre dânsele prin gustare și stă la masă până la al treilea pahar, și osebit de alte băuturi, i se mai dă dela cuhnea Domnească, și cele trebuincioase pentru masă.

2. Comisul cel mare, are în purtarea de grijă toate grajdurile și tacâmurile cailor, slugile lor, fierarii și carățașii. Și este orânduit preste Braniște, un șeș pentru fânaț ce este lângă Prut, și poartă grijă de se cosește pre dânsul fânul pentru grajdiul Domnesc și de acolea este hotărât pentru

dânsul, un venit știut. Preste acestea, mai are încă la câte trei ani, câte 20 taleri, dela fiște care moară cu dubac, de care sunt pe Prut îndestul de multe.

3. Medelnicerul cel mare, la praznicile și veseliile cele mari, dă Domnului de spălat înainte de masă și are jumătate din venitul dela Ștefănești.

4. Clucerul cel mare, carele s'ar putea zice și ispravnic mare al Curții, este asupra tuturor cămărilor domnești, întru care se păstrează legumile, untul, mierea, brânza, sarea și altele ca acestea și poartă grijă ca să se strângă toate la vremea lor și să se păstreze bine și dă din trânsele când este de trebuință și când îi poruncește Domul. Domnii i-au rânduit lui zeciuelele oilor care le țin locuitorii țărani de pe lângă munte.

5. Sardarul (Kampiducs) ce se înțelege general leitenant, după obișnuirea limbelor Europei; este mai mare poruncitor peste călărimea din ținutul Lăpușnei, a Orheiului și a Sorocii; și apără țara care este între Prut și întru Nistru și intre Basarabia, de năvălirile Tătarilor de Krăm și de Bugeac.

6. Serdarul cel mare; este asupra casapilor și are datorie ca să aibă purtare de grijă, să fie vite de tăiat pentru masa Domnească și să împărțească carnea, pre la cei ce au tain din Curte.

7. Jitnicerul cel mare; strânge grâul care este pentru trebuința Domnească și poartă grijă ca să se pue prin jitnițe!

8. Pitarul cel mare; este asupra pitarilor, și poartă grijă ca să fie făină și să se facă în toate zilele pâine proaspătă, atât pentru masa Domnească cât și pentru ceialalți tainții.

9. Șetrarul cel mare; are purtare de grijă pentru corturile Domnești și la drum pentru armele cele mari și cele mici, așază taberile, și are adică slujbă atâta ca un Feldțaig-maister, cât și ca un General cvartir maister.

10. Armașul cel mare; este poruncitor celorlalți armășei care sunt ca la vreo 60. Când este cineva judecat la moarte atuncea are el datorie, ca să poarte grijă pentru plinirea hotărârei Domnești. Preste aceasta mai are el

purtare de grijă și pentru temnițe și pentru tubulhana, adică muzica Enicerilor.

11. Logofătul al doilea; este în locul Logofătului celui mare; și când are acela împiedecare de alte trebi mai mari, atuncea orânduește el pe acesta în locul său, ca să hotărască arăturile și moșiile.

12. Ușerul sau portarul cel mare; este asupra celorlalți ușeri, și poartă grijă pentru Capigi-bașa și alte Agale, ce se trimit de Vizirul dela Curtea Împărătească.

13. Aga; ia aminte pentru străjle din Iași și este poruncitor peste Segbanii de scuteală, cari slujesc fără de leafă, numai pentru ca să fie slobozi de bir. El hotărăște pricinile cele mai mici ale locuitorilor din Iași și dacă întâlnește el pe ulițe pe vreun om necuvios, sau beat, îl pedepsește pe unu ca acela pe loc, măcar să fie ori unde. Peste acestea săvârșește el toate acelea ca și un Enicer Aga la Turci.

14. Postelnicul al doilea; isprăvește slujba Postelnicului celui mare și ia aminte peste toată curtea. Însă slujba lui cea mai aleasă este, ca să ducă în lăuntru la Domn pe boierii cei mari, cari sunt scoși din slujbe și pe ceialalți dregători ai țării și când are vreunul dintre dânșii ca să se roage pentru ceva la Domn, atuncea el are datorie ca să ducă în lăuntru cererea lor, și să le aducă răspuns înapoi.

15. Logofătul al treilea, sau Secretarul Domnesc; pecetluește scrisorile Domnești cu pecetea cea mică, le scrie și le dă la Domn ca să le iscălească și este orânduit peste cămară și peste uricari, adică scriitorii de hrisovuri. Isprăvește pricinile Mănăstirilor și duce în lăuntru la Domn pe Mitropolitul, pe Episcopi și pe ceialalți bărbați bisericești. Și când vin soli de pe la alte curți, atuncea el are purtare de grijă pentru dânșii, ca să li să facă țeremoniile după obiceiul curții și poartă la sine în lanț de aur pecetea, cu care pecetluește el anaforalele, sau hotărârile cele de judecată pe care le iscălește Logofătul cel mare cu mâna sa.

16. Căpitanul de Darabani, ocârmuește pe darabani, care nume este alcătuit din cuvântul cel nemțesc, taraban; și se înțelege pedestrași cari străjuesc la Curtea Domnească, el cearcă străjăle ziua și noaptea, le

rânduește și le schimbă; și când lipsește Aga din oraș, este el deplin în locul lui.

Toți boierii acești de sus pomeniți sunt starea I-a și se numesc boieri mari. Și osebit de cinstea care le o dă lor oficia sau dregătoria lor, mai au încă și această putere, ca în toată Moldova pe unde sunt cu așezarea, să judece pe supușii lor și să le hotărască pricinile. Însă boierii de starea a II-a și de starea a III-a, nu au puterea aceasta.

Sardarul, Logofătul al II-lea, și Logofătul al III-lea, Postelnicul al II-lea, cum și Căpitanul de Darabani, măcar că sunt sub ascultarea altora și au asemenea slujbe ca și boierii cei mari, cari au tot aceleași dregătorii și ar fi mai mult să se socotească în starea a doua; însă pentru că slujbele lor le dau mai multă cinste, decât ale acelora din starea a II-a și pentrucă în toate zilele sunt mai mult pe lângă Domn, pentru aceea au șederea lor între boierii din starea dintâi.

Osebit de aceștia ce am pomenit mai sus, se mai socotesc întru această stare și Vameșul și Căminarul, carele strânge la sine zăciuiala Domnească din țară; însă nici unul dintre dânșii nu au loc știut în divan, ei trebue să stea la același loc unde le poruncește lor Domnul, însă mai sus de Serdarul nu pot încăpea.

Iară starea a doua a boierilor de divan, sunt:

1. Spătarul al II-lea, poartă spata Domnească în sărbătorile cele mai mici și în lipsa Spătarului celui mare, isprăvește toate slujbele aceluia.

2. Paharnicul al II-lea, asemenea urmează în slujba Paharnicului celui mare, și mai ales are purtare de grijă pentru viile Domnești, care sunt pe lângă Huși și pentru lucrarea și culegerea lor ca să fie la vreme.

3. Vistiernicul al II-lea. poartă seama cheltuelelor vistieriei, trei luni după Vistiernicul al III-lea, și le supune Vistiernicului cel mare, care orânduială asemenea se urmează cu toți ceialalți slujbași economi.

4. Stolnicul al II-lea, are purtare de grijă în toate zilele pentru cuhnea Domnească, orânduește bucatele pentru Domn, le așază pe masă și le

încrede întâi prin gustare.

5. Comisul al II-lea, face slujba Comisului celui mare și în toate zilele are privighere pentru grajdul Domnesc și când voește Domnul să meargă undeva călare, atuncea îi pune el șaua pe cal și îl aduce lui înainte. Leafa lui este a treia parte din venitul Comisului celui mare.

6. Medelnicerul al II-lea.

7. Clucerul al II-lea.

8. Suldgerul al II-lea.

9. Jitnicerul al II-lea și

10. Pitarul al II-lea, asemenea ca și Visternicul al 2-lea, trebue să-și poarte slujba trei luni, după dregătorii ce sunt cu aseminea nume în starea a 3-a.

11. Armașul al II-lea, are izvod pentru toți cei ce șed la închisoare și sunt să se pedepsească și-i arată în toate Sâmbetele seara la Domn și-l întreabă pe dânsul ca să-i poruncească ce să urmeze cu robii. Și când este să se aducă cineva înaintea Domnului, pentru vreo greșală, atuncea el aduce pe unul ca acela împreună cu vre-o câțiva armășei.

12. Ușerul al II-lea, în lipsa ușerului celui mare, poartă el toată slujba aceluia.

Boierii din starea a 3-a, sunt:

1. Postelnicul al III-lea, se află ziua și noaptea, în curtea Domnească împreună cu alți doi postelnicei și slujba lor este aceasta: când are să spună Domnul ceva Postelnicului celui mare, atuncea ei aduc porunca aceea la dânsul, încă și pentru alte porunci Domnești care li se spun lor de către slugile Domnului, au purtare de grijă ca să se plinească și să aducă răspunsul lor la Domn. Pentru aceea, aceşti trei au voie slobodă ca să intre în cabinetul cel mare, care la alți boieri nu este slobod.

2. Spatarul al III-lea, în toate zilele poartă spata Domnească; și pentru aceea, osebit de boieria lui, mai are și altă dregătorie între slugile Domnești.

3. Paharnicul al III-lea, este asupra viilor Domnești dela Bacău și dela Trotuș și poruncește vierilor ca să culeagă poama de vreme și să o calce.

4. Visternicul al III-lea, este sub ascultarea Visternicului celui mare și este dator ca să-i dei[e] samă pentru slujba dregătoriei sale. Și după ce poartă Visternicul cel mare sama cheltuelilor Visteriei trei luni, apoi o dă Visternicului al III-lea și purtând-o el o lună, o iea dela dânsul asupra sa Visternicul al II-lea. Și acesta precum am zis mai sus, după trecerea unui cvert de an, o dă iarăși Visternicului al III-lea, și acesta iarăși după 30 de zile, își dă sama acea încredințată lui la Visternicul cel mare. Și întru acest chip, necontenit se petrece slujba Visteriei prin acești trei Visternici; așa cât purtându-o cei doi mai mari câte trei luni, ajunge apoi la acest mai mic două luni. Asemenea orândueală se păzește și la celelalte dregătorii, precum vom arăta mai jos.

5. Comisul al III-lea, are asemenea slujbă ca și Comisul al II-lea.

6. Sludgerul al III-lea și

7. Jitnicerul al III-lea, fac slujbele celor mai mari cu boieriea aceasta, ca și Visternicul al III-lea, ajungându-i slujba totdeauna a patra lună.

8. Cămărașul de suldgerie, împărțește carnea după cântar.

9. Cămărașul de jitniță are samă pentru pâinea care este în jitnițele Domnești; și pentru leafa sa, are dela fieștecare car câte 30 aspri.

10. Patru Vornici de poartă, sunt cu șederea dinafară de curte și desfac acolo pricinile cele mai mici, pedepsesc pe curve; și pe femeile care cu sila se necinstesc cu păcatul curviei, sau de bună voie se pleacă a fi țiitoare, le împreunează prin cununie cu făcătorul păcatului aceluia, dacă sunt de starea proastă; iară când este vreo parte cu obraz cinstit, atuncea înștiințează pe Domn. Și când șade Domnul în scaunul cel de judecată, stau și ei deoparte și zic poporului să tacă și aduc în divan pe jăluitori și când vre unul dintre aceia zăbovește și nu vine cu pârâșul său la vadea înaintea Domnului,

atuncea ei pe acela îl însemnează în condica lor, pentru ca cel ce nu se arată la vadea, se face prin aceea vinovat neascultărei către Domnie și este rămas din judecată. Și pentru slujbele acestea li se dă lor ca o leafă, adetiul din târgul Romanul.

Pe toți boierii aceștia de mai sus pomeniți, îi ține țara pentru slujbele Domnești; și pentru aceea rar poate să ajungă cineva la aceste dregătorii, de nu va fi neam de boier, măcar de și este la voia Domnească, ca ori și cui, încă și celor mai proști, să dea vreo boierie de acestea.

Jupânesele lor au fiecare loc de ședere după starea bărbaților în sala Doamnei care este în harem (Ghinekion). Osebit de boierii aceștiea obișnuiți ce am zis mai sus, cari slujesc la curtea Domnească mai au Domnii și slugi de casă, cari se chiamă boiernași, cari nu numai din neamul boieresc, ci și din birnici și din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobândesc putere și volnicie boierească.

Aceștia sunt:

Cămărașul cel mare este asupra slugilor cabinetului celui mare și asupra vistieriei Domnești, ce este deosebită de cealaltă vistierie a țării; el dă porunci pe la curtenii cei dela cămară și pe la boierii cei din starea cea mai mică. Așează cumpenele și măsurile neguțătorilor după care trebue să-și vânză marfa lor și iau aminte ca să nu vânză cu alte cumpene și cot viclean și pedepsește după pravilă pe călcători; încă și neguțătorii cazaclii cari aduc în Moldova negoțuri de prin orașele căzăcești și din Rusia, stau sub porunca lui.

Vatavui de aprozi; este asupra aprozilor de Divan, și are asemenea slujbă ca și un Ceauș-bașa la Poarta Otomană. El împlinește datoriile celor jăluitori, cu volniciea judecății și la toți cei ce sunt împreună judecători la Divan, le arată el locul lor. Și pentru semnul dregătoriei lui, poartă în mâinile sale biciu cu mănuchiul învălit cu argint.

Vatavul de stolnicei; este mai mare peste slugile mesii și când duc aceștia bucatele din cuhnie, la masa Domnească, merge el înaintea lor, țiind în mâinile sale biciu, însă nu legat cu argint.

Vatavul de paharnicei; este poruncitor peste paharnicei, adecă aceia ce dau pe la boieri paharele cu vinul la masa Domnească, sau pe la alte ospețe.

Cuparul, dă Domnului în toate zilele paharul cu vin când șade la masă și este mai mare peste pivnița din curte; el dă pe la crășmari măsură dreaptă, însemnată cu pecetea Domnească și când găsește el pe vre unul vânzând vin cu măsură mai mică decât acea poruncită, atuncea pe unul ca acela îl pedepsește el după lege.

Ciohodarul; poartă grijă de ciubote și de papuci pentru Domn și pentru toată curtea și Domnului îmbracă el ciobotele și are sub sine pe toți cismarii din Iași.

Medelnicerii; de aceștiea se obișnuește să fie trei sau patru și în toate zilele pun masa Domnească, aduc apă pentru spălat și au sub paza lor, toate tacâmurile mesii cele de argint, blidele, talgirile și paharele, precum și fețele cele de masă, șervetele și celelalte podoabe pentru masă.

Cămărașul din lăuntru; are la mâna sa straele, petrile cele scumpe și alte giuvaeruri Domnești și este mai mare peste slugile cămărilor celor de jos.

Vatavul de copii; este asupra slugilor dela cămara cea cu arme și din divan și venitul lui curge din slujbele lor; pentrucă aceștia se trimit foarte des pe la boierii ce se află la țară și sunt chemați de Domn, și vatavul lor, are câte un leu, din șase lei, care le dau lor fieștecare boier chemat după obiceiu.

Cămărașul de dulceți; poartă grijă ca să se aducă seara pe masa Domnească mâncările cele lucrate în zahar și întru alte chipuri și are porțelanul sub mâna lui.

Cămărașul de rafturi: are asupra sa, șălile și frâile sau rafturile, cele împodobite cu aur și cu argint și toate alte podoabe ale cailor.

Pivnicerul, este mai mare peste slujitorii de pe la pivniți, iară el stă sub ascultarea cuparului și butnarii și alți oameni cari lucrează în pivniți, sunt sub mâna lui. Și pentru leafa sa, are drojdiile vinului, din care face rachiu.

Logofătul de visterie; este poruncitor celorlalți scriitori de visterie și păstrează catastivele și stă sub ascultarea Visternicului celui mare.

Cămărașul de catastive; are la sine toate izvoadele și toate catastivile pentru osebite cheltueli Domnești împreună și condica ostașilor; și când se face adunare oștilor pentru cercetare, atuncea cetește el numele fiecăruia. Și asemenea face și când li se dă leafa, dând după aceea fiecăruia Căpitan condica ostașilor din ceata lui, pe care o scrie el însuși cu mâna lui; și pentru osteneală, are de fiecarele câte un taler nemțesc; adecă doi lei, zece parale.

Cămărașul de lumini; are sama birului de ceară și de săpun ce se numește haimen. Și îl cheltuește la luminări și opaițuri pentru curte.

Vornicul de târg; strânge dejma din toată marfa care se vinde cu măsura și cu cumpăna, ci se numește la Moldoveni mortasipie și ia luminări dela Cămărașul de lumini și le împărțește pe la slugile din curte; și mai are datorie ca să poarte grijă și pentru lemnele de foc ce sunt de trebuință pentru curte și la vreme trebuincioasă să le împărțească prin odăi și prin cuhne.

Vatavul de aprozi de târg; este asupra slujitorilor divanului, cari strâng birul și alte dări ale orășenilor și le aduc la Visterie; cari stau toți sub Visternicul cel mare, împreună cu Vatavul lor.

Vatavul de paici; are supt sine pe cei opt paici Domnești cari sunt încinși cu brâe de argint, cu sabie și cu lănci cu mănunchele și vârfurele legate cu argint poleite cu aur, iară pentru slujba Domnului sunt aceștia.

Doi Vornici, carii sunt și mai mari peste ținutul Vasluiului.

Un comis: carele poartă grijă pentru grajdul ei, pentru caretă și pentru cai.

Doi Cluceri, cari poartă grijă pentru hrană, de orz și de fân, atât pentru slugi, cât și pentru grajd.

După aceștia sunt slugile cele de neam boieresc cari slujesc la curtea Domnească, pentru ca să iasă mai la înalte trepte de boierie:

Adecă:

50 Slugi ale divanului, carii stau împrejurul Domnului când șede în divan și chiamă înlăuntru pe boieri.

24 Slugi la cămara cea cu arme.

12 Slugi la cabinetul cel mare.

3 Slugi la cabinetul cel mic.

7 Postelnici mai mari și

24 Postelnicei mai mici, sau și mai mulți după cum voește Domnul să aibă.

50 Aprozi de divan, cari se asemănează cu Ceaușii Turcești, adecă: au datorie să aducă la divan, pe pârâți; cari nu se arată la vadea și să împlinească datoriile de pe la datornicii cei răi de plată.

24 Paharnicei carii slujesc la masă și dau pe la boieri paharele cu vin.

24 Stolnicei, carii aduc bucatele dela cuhne, la masa Domnească.

60 Armășei, carii țin la opreală pe tâlhari și pe boierii carii umblă să fugă, sau fac vreo greșală mai mare.

Ușierii, carii duc la gazdă și slujesc pe solii Turcești ai Porții Otomane și ai Hanului Tătarilor de Crăm.

CAP. VII. Despre oastea Moldovenească

Fiindcă am vorbit pentru boieriile Moldovenești și pentru dregătoriile slugilor din curtea Domnească, urmează acum ca să dăm o scurtă înștiințare

și pentru oastea ce ținea Moldova odinioară și încă tot mai ține și până acum.

Hronicile patriei noastre, povestesc, cum că, când încă era Moldova slobodă, avea oaste la șaptezeci de mii și de multe ori și până la o sută de mii de oameni. Și nici va fi necrezut aceasta, de vom socoti cu ce megieși puternici a avut Moldova războі pe acele vremuri: Adecă cu Turcii, Leșii, Cazacii, cu Ungurii și cu Muntenii. Și cum că își apăra slobozenia ei de către năvălirile lor, până în vremea lui Bogdan III-lea, ci încă și hotarele și le-au lungit. Însă această putere a Moldovenilor după cum a fost ajuns vârful cel mai înalt sub stăpânirea lui Ștefan cel Mare, așa a început după aceea a-și cădea încet, încet; căci stăpânitorii țării, carii au fost în urma lui Bogdan III-lea (care a închinat Moldova la Turci) ne mai având frică de năvălirile vecinilor pentru că se afla sub paza Turcilor, au părăsit purtarea de grijă de războі, dupre cum pretutindinea se obișnuește în vreme de pace.

Și pentru că ei socotea a nu mai fi de trebuință să ție atâțea oameni, neavând trebuință de dânșii, au îngăduit bucuroși de nu numai că au căzut cetele ostașilor din vitejia lor cea veche ci încă au scăzut și din numărul lor. Însă tot povestesc hronicile Moldovenești că până în vremile Movileștilor, nu s'au ținut oameni de oaste mai puțini decât patruzeci de mii. Iară apoi în urma acestora, atât prin turburările cele din lăuntru, cât și prin sila Turcilor, (carii au luat prilej din răscoalele Domnilor, de au micșorat puterea Coronii Moldovenești): atâta a căzut puterea Moldovenilor, încât acum de abia sunt vrednici să stea împotriva vrăjmașilor lor, cu șase sau opt mii de ostași. Și aceștia se osebesc între sine, în ostași cu leafă și ostași de scuteală, cari slujesc cu cheltueala lor, numai ca să fie scutiți de bir. Preste ostașii cei cu leafă sunt acești dregători:

1. Baș bulu-bașa: acesta poruncește la zece bulu-bași sau căpitani, dintru carii fieștecarele are supt mâna sa mai câte o sută de Simeni, ce se numesc așa turcește și se înțelege ostașii aceia cari slujesc cu bună leafă dintre Sârbi, Bulgari, Arnăuți și Greci și sunt pentru straja Domnească din curte, cari necontenit se schimbă între sineși pre rând și au lăcașurile lor pre lângă zidul curții.

2. Patru căpitani nemțești, cari aveau mai nainte sub porunca lor, preste o mie de oameni; iar acum de abia au rămas câte 25 de oameni supt

steagurile lor.

3. Patru căpitani căzăcești, încă avea mai nainte asemenea o mie de ostași, sau și mai mulți supt ocârmuirea lor, iară acum de abia au rămas cu 40 sau 50 de oameni patrioți ai lor, cari sunt mai ales din Zaporojeni.

4. Douăzeci de căpitani călăreți, povățuesc ca la o sută de oameni și fieștecarele are leafă, pe lună 6 lei 30 parale, sau 3 taleri nemțești.

5. Unsprezece Vel căpitani, adecă căpitani mari, sunt toți supt ascultarea Hatmanului. Căpitanii Tătarilor Lipcani, adecă ai Schiților acelora cari au fost locuit în Litvaniea și acum sunt Mohametani: acești căpitani sunt patru sau și mai mulți dupre voința domnească.

6. Beşliagasi, are sub ascultarea sa doi căpitani de ai Beşliilor. Acesti Beşlii sunt Tătari sau Turci, pre cari îi ține Domniea pentru împiedecarea răpirilor de către oștile Turcești și pentru pedepsirea Turcilor, când fac vreo necuviință, pentrucă muftiii zic că este mare greșală ca să bată și să pedepsească necredincioșii (creștinii), pre vre un mohametan; aceștia sunt mai sus decât ostașii cei de scuteală.

7. Bulugbașii de târguri, sunt în fiecare târg câte patru sau cinci, iară în Iași sunt zece și stau sub ascultarea Agăi. Opt căpitani preste dărăbani și asupra lor este vel căpitan de dărăbani, carele încă stă sub ascultarea Agăi.

8. Nouăsprezece căpitani de polcuri, întru care polcuri sunt o mie de oameni de prin cele 19 ținuturi ale Moldovei și fieștecare polc era mai nainte câte din zece roate, cari se zic la Moldoveni sutași; însă acum foarte le-au scăzut numărul. Aceștia sta mai nainte sub ascultarea Vornicilor celor mari, acelui de țara de jos și acelui de țara de sus; iară acum toate cetele ostașilor s'au dat supt ocârmuirea Hatmanului.

Aceia carii se află dintru acești căpitani pre lângă hotar, păzesc străjile munților și trecirea apelor; iară cei ce sunt în mijlocul țării unde nu este frică pentru vrăjmași, străjuesc la curtea Hatmanului și se trimet de către dânsul în slujbele țării, și cumcă ei să fi fost odinioară Husari, ne arată numele cetelor acelora, care se numesc Hănsari. Hănsarii de țara de jos și de țara de sus, sunt ai celor doi vornici mari a provințiilor acestora; și nu fac

slujbă ostășească, ci sunt numai pentru lucrarea țarinilor și pentru aceia le-au și stârnit lor Moldovenii acest proverb, care zice: dela arme la sapă.

Tot către această stare se socotește și ceata vânătorilor Moldovenești, care are spre locuire cu vatavul ei, un sat mai mare de o sută de case, la munte în ținutul Neamțului, carii au datorie la vreme de război, să fie tot pre lângă Domn în taberi; iară la vreme de pace se zăbovesc numai cu vânatul și aduc la curte tot felul de fiare, cerbi, oi sălbatice și altele care se află prin codri; pre unele vii, pentru desfătarea Domnului și pre altele moarte pentru masa lui și pentru aceea sunt scutiți de bir; iară pentru cheltuiala încărcăturii puștilor, au leafă osebită.

9. Călărașii de Țarigrad sunt 50, cu vatavul lor și toți vorbesc turcește și au datorie să meargă la Țarigrad când este trebuință și pentru aceea osebit că sunt slobozi de bir, mai au și dela Visteriea țării câte 20 de taleri.

10. Călărașii de Galați, încă au vatavul lor și fac asemenea slujbă ca și călărașii de Țarigrad, fiind și la număr tot 50; însă când se trimit undeva, nu li se dă mai mult dela Visterie decât câte 10 taleri.

11. Umblătorii de Hotin sunt 50 și asemenea atâțea umblători de Soroca, și toți înțeleg limba Leșească și Rusească; și când cere trebuința, se trimit în țara Leșească și în Rusia și amândouă cetele au câte un vatav osebit.

12. 24 de fuștași: la vremea de pace strejuesc la perdelele Doamnei și la gvardiea curții în care se închid slugile curții pentru greșele mai mici. Și când este să se bată cineva cu toege din porunca Domnească, atuncea ei au datorie ca să isprăvească această slujbă. Și când ese Domnul din oraș cu alai sau la altă desfătare, atuncea ei merg pe lângă dânsul pe de amândouă părțile cu fuști lungi în mâini. Și asemenea slujbă fac și la război și au un căpitan osebit asupra lor care se chiamă vatav de fuștași.

Aceste sunt oștile carele ține țara cu cheltuiala sa pentru Domni.

Iară când voește vreun Domn, să ție mai mulți ostași cu cheltuiala sa, nu are împiedecare dela nimenea; însă ei niciodată nu îndrăznesc să'și înmulțească. oștile, fără numai atuncea când voiesc să facă vreo răscoală;

căci ei socotesc a fi mai de folos ca să-și strângă banii în visteriile lor, decât să-i împrăștie pe la ostași, neavând trebuință de dânșii.

CAP. VIII. Despre obiceiurile și țerimoniile curții Domnești

Acum credem că va fi un lucru plăcut pentru cetitorul cel poftitor de știință, ca să-i descoperim împreună și pompa și orânduiala care se păzește pe la alaiurile cele răsfățate și ospețele Domnești, precum și la biserică.

Ori și când ese Domnul afară din oraș, ca să meargă la vreo biserică sau mănăstire sau și la război, atuncea nu se întâmplă mergerea lui într'alt chip, decât numai cu cea mai mare pompă sub petrecerea a mulțime de ostași. Înainte merg vreo câțiva povățuitori și îndreptători de drum, care sunt buni pentru această treabă dintre ostași și dintre alergători.

După aceștia urmează călărimea, înaintea căreia merge steagul și căpitanii cetelor, așa în cât între fiecare ceată se lasă loc deșert, ca să se poată deosebi una de alta; și de amândouă părțile steagului merg căpitanii cetelor și iau aminte pentru ostași ca să meargă toți cu rânduială și în dreaptă linie. După aceștia urmează călărașii și umblătorii cu vatavii lor și după dânșii caii domnești, mergându-le înainte două tuiuri care se dau Domnului dela Poarta Otomană. După aceștia vin fii Domnului și ceva mai depărtișor de dânșii urmează tatăl lor, drept în mijlocul liniei, înconjurat de Paici de pe amândouă părțile; pentru a cărora îmbrăcăminte și slujbă am arătat mai sus. Mai depărtișor de-a dreapta urmează Comisii și vatavii slugilor de curte, iar de-a stânga Postelnicul cel mare cu ceilalți postelnici.

În linia de a treia după Domn, merg Bulugbașii patru pe deamândouă părțile și adică cei mai vechi, mai aproape de Domn și mai pe urma cetei aceștii dântâiu, sunt Sigmenii sau ostașii cei cu leafă pe de amândouă părțile. Pentru care iau aminte Căușeii ce se înțeleg căprari după obiceiul Europei, ca să meargă în dreaptă linie și cu pas potrivit. Iară mai aproape în urma Domnului este locul Spătarului care duce armele domnești. După aceștia urmează boerii cei din lăuntru dupre cum se numesc, adică: Vistiernicii, Paharnicii, Ciohodarul, Medelnicerii; după aceștia vatavul de copii cu slugile, al doilea Paharniceii și al treilea Stolniceii.

După aceștia urmează Singeacul cel mare, adică steagul cel mare care are în vârf luna jumătate împreună cu alte două steaguri ce se dau Domnului când intră în stăpânire dela curtea Împărătească. După steaguri merge Tubulhanaua sau muzica Enicerilor, după care merg armașii pe deamândouă părțile; după aceștia, în linia dintâiu, sunt boerii cei mai mari; într'a doua cei din starea II-a și într'a treia cei din starea III-a, iară cei fără de slujbe, merg fiecarele după starea și boeria sa unul după altul.

Sfârșitul tuturor cetelor este o grămădire amestecată de slugi boerești, de orășeni și de neguțători.

Iară când este să meargă Domnul la vreun război, apoi urmează armele cele mari adică tunurile, sub purtarea de grije a Șertrarului celui mare și Căpitanul de Darabani cu pușcașii sau tunarii și cu toate cele trebuincioase ale unei tabere și zahereaua; iară dacă nu merg la război, apoi urmează și aceștia cu ceilalți boeri după boeria lor.

Și cu acest fel de orânduială ajungând Domnul la vreo biserică, sau mănăstire, rămâne toată călărimea stând la poartă și se închină la Domn când trece, iară pedestrimea câtă poate încăpea în ogradă, se tocmește în rând în cât este prin putință și ajungând Domnul la scară descalecă de pe cal strigând Ceaușii, să trăiască mulți ani! După aceia îi iese întru întâmpinare Mitropolitul cu sfânta cruce și cu diaconii săi cântând și sărutând Evanghelia intră în biserică cântând cântăreții: „Cade-sesă te fericim”. Și după ce se închină cu evlavie pe la sfintele icoane, pe dinaintea analogului pe unde numai preoții și el pot să treacă, merge în mijlocul bisericei și se însemnează cu semnul crucii și întorcându-să către strana să se sue într'însa, și heretisește cu plecarea capului întăi pe Mitropolitul și apoi pe boierii care sunt așezați pe la stranele lor. Și fiindcă facem arătarea pentru obiceiurile și țerimoniile curții, pentru aceia nu va fi de prisos să arătăm oaresce și pentru orânduiala stranelor din biserici.

La stâlpul cel de-a dreapta din biserică este scaunul sau strana domnească cu trei scări, săpată și poleită și amândoi pereții ei împodobiți cu stema Domnească și deasupra cu o coroană poleită, sub care este icoana sfântului aceluia pe care-l are Domnul păzitor. De cealaltă parte la stâlpul dela stânga, este altă strană pentru fii domnilor, asemenea ca și cea Domnească însă numai cu două scări.

De-a dreapta lângă Domn stă Spătarul cu spata domnească pe umăr și cu topuzul în mână; iar de-a stânga Postelnicul cel mare, și mai un rând de Postelnicei până la scaunul de-a stânga, cu toege în mâini. Dinapoia acestora sunt celelalte slugi ale curții, fiecare după starea sa.

De-a dreapta Domnului către altar este strana Mitropolitului și a unuia din Episcopi, după care urmează Arhimandriții și Egumenii mănăstirilor până la strana cântăreților; de-a stânga în dreptul Mitropolitului stau alți doi Archierei cu Egumeni cu asemenea rânduială, de-a dreapta mai întâi după bărbații bisericești este Visternicul cel mare și ține la îndemânâ banii pentru Leturghie, pe care obișnuește Domnul a-i da la anaforă și pentru aceasta are șederea sa așa aproape, pentru ca să nu aibă atuncea pricină să-l cheme mai de departe și prin aceia să risipească evlavia ascultătorilor; iară dincolo de-a stânga este secretarul sau logofătul al III-lea, pentrucă este purtătorul de grije pentru pricinele mănăstirilor și ale părței bisericești.

În unghiul stranei de-a stânga stau cântăreții Moldovenești, iar de-a stânga cântăreții Grecești care pe rând într'amândouă limbile cântă cântările bisericești.

În urma stranei Beizadelelor stau boierii din starea I-a în rând până la stâlpul cel din tinda bisericei; după aceștia urmează boierii cei fără de slujbe, și după dânșii căpitanii cei mari și ceilalți căpitani împreună cu toți ceilalți câți pot încăpea în biserică.

Iar în urma stranei Domnești, sunt jupânesele boierilor celor ce sunt în dregătorie fiecare în drept cu bărbatul său până la stâlpul cel de pe urmă de-a dreapta bisericei.

La acest stâlp este strana Doamnei asemenea cu trei scări, iară Domnițele stau între Doamnă și între jupânesele boierilor. De-a dreapta Doamnei, stau jupânesele cele din curte care sunt în slujba ei, iar de-a stânga o păzesc doi Vornici și o apără de îmbulzirea poporului. În tinda bisericei sunt jupânesele boierilor celor fără de dregătorie, fiecare în dreptul bărbatului ei.

Și măcar că în toate stranele acestea sunt scaune, dar nimenea nu cutează să șează pe dânsele fără numai la vecernie; și nimenea nu are voie

să fie cu capul acoperit, fără numai singur Domnul și numai la părțile cele mai mari ale sfintei Liturghii își ia de pe cap și la priciastnă merge întâi Mitropolitul și sărută icoanele și după dânsul merge Domnul; și când se pogoară din strana sa se depărtează și boierii puțin de pe la locurile lor, ca să i se închine lui la întoarcere și săvârșindu-se Dumnezeiasca Leturghie dă Mitropolitul anaforă Domnului, Doamnei și Beizadelelor, Domnițelor și împreună și la toți boierii cei ce sunt în dregătorie; însă acestora le o dă el șezând în strana sa. Mai pe urmă dă Logofătul al III-lea prinoasele preoților ca să guste dintru dânsele.

Și după acestea ies boierii înaintea Domnului din biserică și încălecând pe caii lor dinaintea bisericei se întocmesc în rând și stau cu capetele goale până ce trece Domnul și apoi urmează și ei după dânsul la curte, tot cu aceiași orânduială precum am zis mai sus. Și ajungând acolo, descalecă la scara cea din afară, pentru că nimenea nu cutează să meargă călare până la scara cea din lăuntru și se întocmesc rând pedestru și primesc pe Domn cu cinste la descălecarea sa. Și după ce sue el scările se întoarce către dânșii și le mulțumește cu capul gol; și după aceia se duce fiecarele la casa sa.

Masa domnească când nu este vreo veselie se pune mai totdeauna la amiazi în sofrageria cea mică dar de multe ori și în cea mare sau în sala Doamnei Ghinechion. Și totdeauna se opresc la masă doi boieri mari și alți doi mai mici și boieri de oaste dacă este loc și câte odată și ostașii vechi.

Iară la masa de seară, nu șade nimeni altul fără numai acela care este rudenie cu Domnul, sau carele este de către dânsul socotit mai mult decât ceilalți, sau carele îl poate zăbovi pe dânsul cu măguliri și vorbe dulci.

Uneori șade și Doamna cu dânsul la masa de amiazi; iară alteori se pune pentru dânsa masă osebită în Ghinechion sau harem, și are pentru slujba mesei pe unii din slugi și Medelniceri și pe cupari și fete alese din neam de boier.

Iară la zile mari de gală, se pune masa în divanul cel mic. Sunetul dobilor, a paucelor și a trâmbițelor dă semn pentru darea bucatelor pe care le duc din cuhne la masă stolniceii; mergându-le înainte vatavul lor și Stolnicul al II-lea și le dă Stolnicului celui mare ca să le așeze pe masă și viind Domnul, zice Mitropolitul rugăciunea mesei după obiceiu și

blagoslovește bucatele; iară Medelnicerul cel mare dă apă de spălat și așezându-se Domnul la locul său, se așează și ceilalți fiecarele după boieriea, sa; iară boierii cei de starea I-a, stau împrejurul lor și-și fac slujbele sale.

Stolnicul cel mare încrede întâi bucatele care sunt puse pe masă. înaintea Domnului și când începe Domnul a mânca, se slobod tunurile și se bate meterheneaua cea turcească și cea moldovenească.

Băutura cea dintâiu o dă Domnului paharnicul cel mare cu un pahar mic, care se zice „credința” în limba țării, turnând vinul într'însul din alt vas mai mare. Atuncea Mitropolitul și cu ceilalți Archierei (cari au dinaintea lor bucate de pește și de lapte fiindcă ei nu mănâncă carne după canoanele sfântului Vasile) se scoală pe picioare împreună cu toți boierii și se închină la Domn când bea, iară după aceia nu se mai scoală însă tot se pleacă uneori către dânsul când bea, măcar de și sunt beți.

Boierii cei mari stau la masă până la paharul al 3-lea, iar după aceia Spătarul cel mare dă spata la Spătarul al II-lea, și Paharnicul al II-lea drege cu paharul împreună, și ceilalți boieri din starea II-a fac slujbele celor mai mari. Și mai pe urmă le dă Domnul și lor la fiecare câte un blid cu bucate de pe masă, arătând semn pentru mila sa și sărutându-i mâna îl ia fiecarele și-l pune în odaia cea mai deaproape, în care se pune osebită masă pentru dânșii.

Asemenea cinste arată el și la ceealalți boieri mai mici care sunt de față; adecă Bulugbașilor și Căpitanilor. Și după ce au mâncat cu toții și au băut merg iarăși la masa domnească pe la scaunele lor și poartă grije ca să dea paharniceii vin pe la boieri și stolniceii să ridice bucatele de pe masă și să le ducă și slugile să schimbe talgirile și să păzească toate după orânduială.

Armașii stau la coada mesei cu buzdugane și străjuesc pe Domn și după ce au băut cu toții împrejur de vreo câteva ori, și au început capetele a-și înfierbânta, mai beau cu toți câte un pahar mare de vin, mulțămită pentru darul și mila Dumnezeiască, al doilea îl beau pentru Împăratul, însă fără de a mai pomeni vre un nume; pentrucă Moldovenilor li se pare a fi un lucru necurat și urât, a bea pentru sănătatea Turcilor, dar pentru sănătatea

Împăraților creștinii le este cu primejdie ca să închine. Paharul al 3-lea îl bea Mitropolitul după ce face puțin cuvânt pentru sănătatea Domnului, și când pomenește numele lui îndată se scoală toți boierii de pe la locurile sale și stau în mijlocul divanului în rând.

Și după săvârșirea rugăciunei, face Mitropolitul cruce în fața Domnului și-l blagoslovește, și puind Domnul paharul la gură, se slobod toate tunurile împrejur, și se bat meterhenelele. După Domn bea Mitropolitul un pahar ca de o sută de dramuri, însă nu se depărtează dela locul său, și numai cât se scoală; iară boierii care stau sau șed pe acolo deșartă toți doi câte doi paharele care li se dau. Și după aceia sărutând mâna Domnului, și țiindu-l Postelnicul cel mare de subțiori se așează iarăși pe la locurile lor cele de mai înainte.

După această băutură, se mai deșartă paharele pentru sănătatea Doamnei, a Beizadelelor și a Domnițelor și pentru alții; pentrucă Domnii nu obișnuesc a se scula mai nainte dela masă până când nu se aduc luminările, pe care le așează pe masă Medelnicerul cel mare; și apoi atuncea se scoală toți dela masă și se slobozesc de către Domn și când pune și el șervetul pe masă, este semn că s'a sfârșit ospățul. Și înțelegând de aceasta Postelnicul cel mare, lovește în pământ cu toiagul său cel de argint pe care îl poartă în mâini, și după acest semn îndată se scoală toți cari pot să mai stea pe picioare, iară acei cari sunt atâta de beți de nu se mai pot sluji de picioarele lor, îi ridică alții și-i duc de acolo.

Și sculându-se Domnul, îi aduce Medelnicerul apă de spălat și prosop de șters.

Și Mitropolitul săvârșind rugăciunea, își face Domnul trei închinăciuni, și se întoarce către boieri și cu capul gol își ia seara bună dela dânșii; și întorcându-se după aceia cu dosul cătră masă, cu mare grăbire iau slugile curții bucatele de pe masă, fieștecarele ce poate apuca; pentrucă ei își socotesc loru-și cinste ca să mănânce oareș-ce de pe masa Domnească; însă pentru ca să nu lipsească vre un vas de argint, le este oprit ca să scoață afară vre un vas cu bucate; sau dacă sunt câte mulți la un loc și fiecarele voește să mănânce deosebi, atuncea trebue să arate câte vase a luat, la cel ce este peste cămara cea cu arginterii și să i le aducă iarăși înapoi.

Iară muzica Domnească petrece pe boieri până la casele lor; și a doua zi să adună iarăși cu toții în divan și sărută mâna Domnului, și-i mulțemesc pentru cinstea care au avut-o și se roagă pentru ertare la greșalele care le-au făcut la beție.

CAP. IX. Despre vânatul Domnilor

Dupre cum toți Domnii pământului obișnuesc a iubi vânatul, asemenea îl iubesc și Domnii Moldovei foarte. Nu ca să se gândească, că ei, ca un popor ce este cu totul plecat la arme socotesc mai mult vânatul (pentru că este în chip de războiu) decât toate celelalte deprinderi trupești, ci numai pentru aducerea aminte că le-au dat prilej de ș'au aflat patriea lor și au luat-o iarăși în stăpânire.

Iară fiindcă Domnii mai în urmă, au pășit peste măsură și întru acest lucru și bieților țărani carii locuea în câmpii și în pădurele acele care era în îndemânare pentru vânat de abea le lăsa numai atâta vreme câtă le era de trebuință pentru agonisirea hranii lor, și pentru acea de multe ori s'au stârnit răscoale. Si osebit de aceasta, au mai luat seama oamenii cei înțelepți, cum că Domnii carii era cu totul plecați vânatului, lenevia și trebile țărei lăsându-le cu totul numai asupra sfetnicilor săi; și vremea care era rânduită pentru trebile aceste, o cheltuea numai la aceste zburdări. Pentru aceia Domnii cei din urmă, au socotit paguba aceasta și au pus măsură și vreme desfătării aceștia întru acest chip, încât nici țăranul nu este asuprit până întru atâta, nici Domnii nu sunt lipsiți de aceasă desfătare.

Ei au rânduit pentru acest lucru, zilele cele ce sunt aproape de posturile cele așezate de biserica răsăritului, la care vreme se adună la acest vânat Domnesc, toate breslele, boierii, ostașii, mazilii și neguțătorii împreună și vreo câteva mii de țărani din satele de prin prejur, carii intră prin codrii și gonesc fiarele; iară de către câmp despre toate părțile cuprind marginile pădurilor vânătorii, unii cu câinii, iară alții cu mreji și întru acest chip fără de osteneală mare, prind fiarele pe care le gonesc țăranii cu chiotele lor. Și pentru deșteptarea sârguinții vânătorilor au rânduit Domnii câte un bacșiș știut pentru fieștecare fiară vânată.

Celui ce vânează un iepure i să dă 25 de aspri, pentru o vulpe 60, pentru un râmător sălbatic un taler, pentru un urs, un galben și pentru o ciută 80 de aspri.

După isprăvirea vânatului, se aduc fiarele cele curate, o parte în cuhnea Domnească, iară cealaltă parte se împărțește pe la boieri și pe la dregătorii oștii, iară pe cele necurate, vulpi, lupi, urși, mâțe sălbatice și alte fiare care mai sunt prin codrii Moldovei, le lasă Paicilor, sau slugilor Domnești, carii nu își scot loruși puțin folos.

Osebit de aceste patru vremi ale anului ce sunt rânduite pentru vânat, poate Domnul de câteori voește, să strângă locuitori și să-i pue la vânat, căci niminea nu poate să'l oprească, sau să-i stea împotrivă, dupre cum am și zis mai sus, însă își pricinuește prin aceia nume rău și în urmă veșnică defăimare și nici nu poate să fie el bine încredințat că nu îl vor pârî boierii la Poartă pentru niște asupriri ca aceste.

Iară când îl îndeamnă pe dânsul o vreme frumoasă, sau gustul locului, ca să-și facă vreo desfătare ca aceasta, atuncea își orânduește el un vânat din adunarea curtenilor săi și a ostașilor, carii totdeauna au datorie să'l asculte; însă nici aceasta nu o fac așa des, încât să cheltuească vremea la vânat și să-și lenevească trebile țărei.

CAP. X. Despre îngroparea Domnilor când mor în scaun

Moldovenii nu cinstesc pe Domnii săi, numai când sunt în viață; ci încă și după ce mor; căci îndată după ce moare Domnul, dacă este vară îi bălsămuesc trupul și până atuncea rămâne ne îngropat în patul său, până când se adună toți boierii cei mari și cei mici, Arhiereii, Arhimandriții și Egumenii tutulor Mănăstirilor, cum și Monahii carii sunt vestiți pentru viețuirea cea sfântă și Preoții cei mai aleși.

În vremea aceasta îl îmbracă cu hainele și juvaerurile Domnești și boierii cei mari și cei mici și celelalte slugi stau împrejurul lui, cu asemenea smerenie, ca și în viața lui și tot poporul umblă în oraș cu capetele goale pentru jelire și în toate zilele până când îl îngroapă, trag toate clopotele ziua și noaptea; și'n ziua îngropării, se face alai asemenea ca și acela pe care îl face el în viața sa când merge undeva.

Partea bisericească merge înainte și cântă cântările îngropărei după obiceiul bisericii răsăritului; și pe amândouă părțile merg ostașii cu puștile și cu steagurile întoarse, arătând cu toții jelire în fețele și întru îmbrăcămintea lor, cu care împărtășesc încă și pe caii lor, făcându-le lăcrămarea ochilor cu must de ceapă.

Năsăliea o ia pe umere boierii din starea întâi și se schimbă pe rând, de către tovarășii lor cei din stările cele mai de jos, arătând că stau spre ascultarea poruncilor Domnului lor atât în viață, cât și după moartea lui.

Mai în urma alaiului este muzica ostășească amestecată cu dobe, care dau un sunet jalnic, fiind slăbănogite.

Și cu această rânduează îl duc pe dânsul la biserica cea mare și până când se cântă prohodul, îl pun jos lângă strana aceea întru care a șezut el în viață.

După aceasta se suie cuvântărețul în anvon și face pentru dânsul cuvânt pre larg, povestind faptele și năravurile lui cele bune și arătând paguba care s'a pricinuit țării cu moartea lui; iară mai pe urmă mângâie pe

ascultători pentru paguba aceea, dându-le nădejdi că iarăși vor afla faptele acele slăvite la fiiul următorul lui.

După săvârșirea cuvântului, se apropie de năsălie toți Arhiereii, Egumenii, boierii cei mari și cei mai mici și toți aceia carii au fost în slujbile lui și îi sărută mâna dreaptă și crucea care este în mâna aceea.

Și apoi după ce îi dau lui și această cinste mai de pe urmă; dacă a hotărât el mai dinainte să-l îngroape în oraș, îl duc la locul cel de îngropare, tot cu aceeași petrecere cu care l'au adus la biserica cea mare și boerii din starea întâi, îl slobod în mormânt cu năfrămi de mătasă și Mitropolitul aruncă întâi țărâna peste secriu; și isprăvindu-se aceasta, se slobod tunurile și se bat mehterhenelele, cu care este amestecat vuetul clopotelor și așa se face un vuet încurcat, care nu se sfârșește până când este mormântul acoperit deplin.

Iară dacă a poruncit el ca să-l îngroape în vreo Mănăstire depărtată de oraș, apoi se orânduesc numai vreo câțiva din boieri cu slugile curții și cu mare pompă îi duc trupul acolo, arătându-i asemenea cinste ca și în viață, căci dacă au să treacă prin vreun oraș, sau târg, îl ia din carâtă pe umerele lor și așa îl duc până ce trec de acea parte de oraș. Și dacă sosesc la Mănăstirea aceea care este rânduită pentru îngropare, îl îngroapă cu aceeași rânduеală precum am zis mai sus, și așează stema Domnească în păretele cel mai de aproape al bisericei.

CAP. XI. Despre legile țării Moldovei

Ce fel de pravele au fost în Daciea în vremele vechi, este neștiut, pentru tăcerea Istoricilor.

Însă dintru asemănarea obiceiului de pe la celelalte popoare barbare putem să prepunem, cum că voea Domnilor și dreptul firesc au avut putere ca și o lege scrisă.

Însă după aceia cu biruirea craiului Decebal, de Împăratul Nerva Traian, s'au gonit popoarele Dace din Daciea și țara s'a făcut ținut Romanesc, umplându-se cu popoare Romanești ș'au primit și legile

Romanești dela locuitorii ei cei noi și au ținut atâta cât a fost țara supt stăpânirea împăraților Romanești și Țarigradești.

Iară după ce a fost ea golită de locuitorii săi prin năpădirile barbarilor și împărații Țarigradului văzându-să siliți a o părăsi purtând grije numai pentru dânșii; au început apoi și legile Romanești între Daci până într'atâta a se strica și a se schimba, încât, după descălecarea cea norocoasă a lui Dragoș, mai că nu știea judecătorii să judece drept.

Și pentru aceea Alexandru Despotul cel dintâi al Moldovei, pe carele l-au numit locuitorii cel bun, pentru faptele lui cele mari; voind să vindece rana aceasta, a primit dela Împărații Țarigradului, cu coroana Crăească împreună și legile Grecești; care era cuprinse în cărțile lui Balsamon[23].

Și din cărțile acele prea largi, au scos numai aceea ce este acum Legea Moldovei.

Însă obiceiurile cele multe, pe care le-au fost luat ei de pe la popoarele cele învecinate cât au umblat ei rătăciți prin prejur, nu le-au putut aminti; precum la moștenirea în scaun, la obiceiul dieților și la împărțirea acareturilor de moștenire și a moșiilor, fiecare neam pe pământ are osebit obicei.

Pentru aceea și la Moldoveni s'a făcut două legi una scrisă, care este întemeeată pe canoanele împăraților Romanești și Țarigradești și pe canoanele soboarelor bisericești; iară alta nescrisă care se poate zice ivirea sau apucare a neamului căci să și zice în limba noastră, obicei, cu cuvânt slavonesc.

Însă pentrucă aceste obiceiuri nefiind scrise, de multe ori le călca și le schimonosea judecătorii cei strâmbi, pentru aceea Vasile Albanitul, carele a fost Domn în Moldova în veacul trecut, a pus oameni bine încuviințați și pricepuți la legi, de au adunat la un loc toate Legile țărei, cele scrise și cele nescrise, făcând dintru dânsele o carte osebită de Legi, cari și până în ziua de astăzi este pentru judecătorii Moldovei ața dreptății după care judecă drept.

CAP. XII. Despre Divanul de judecată al Domnilor și al boierilor

Anul deplin, osebitele zilele postului ce sunt oprite de biserică, se face judecată în Divan înaintea Domnului, pe toată săptămâna de trei sau patru ori. Divanul acesta, care cu cuvânt turcesc se înțelege sala cea de judecată, este totdeauna în mijlocul palatului Domnesc. Într'acesta este la peretele cel dinapoia scaunului Domnesc și deasupra lui chipul Domnului Iisus Hristos, carele se arată de față la judecată și dinaintea Sfântului Chip arde necontenit o făclie. În partea dea stânga, care și la Moldoveni se socotește partea cea mai cinstită, după obiceiul Turcesc, este șederea Mitropolitului și după dânsul sunt boierii cei ce sunt în slujbă, fiecarele după starea sa; iară dincolo dea dreapta la păretele Divanului, este șederea boierilor celor fără de slujbe. În mijloc deadreapta mai aproape de Domn, stă Spătarul cu Spata Domnească; și ceva mai depărtișor tot de această parte, sta Postelnicul cel mare c'un rând lung de postelnicei; iară ceilalți cari mai sunt de trebuință la Divan, aprozi și armași, stau drept dinaintea Domnului.

Și făcând Domnul puțină rugăciune către judecătorul Hristos, se așează în scaun și poruncindu-se fiecarele să tacă, aduc Aprozii înlăuntru după porunca păzitorilor dela perdea, pe doi trei dintru poporul cel jeluitor, care se află adunați la perdea. Și după isprăvirea jeluirii și după hotărârea ce li se face, se slobozesc iarăși afară pe altă ușă a Divanului, dacă nu este să-i ducă la temniță.

După aceștiea urmează alții, până când nu este nimenea altul să mai jeluească, iară bătând ceasul de amiazi, se pune celorlalți jeluitori altă zi cu vadea, ca să vie la Divan.

Această judecată este atâta de înfricoșată și nefățarnică, încât însuși Logofătul cel mare pârându-l măcar un țăran și auzind că se pomenește numele său, îndată trebue să se scoale de la locul său și să stea dea stânga pârâșului său până când își isprăvește jalova sa.

Pricinile cele mai mari le hotărește însuși Domnul; iară cele mai mici le lasă asupra boierilor și aceștea le cercetează pe la casele lor și le hotăresc; și dacă se împacă cu judecata lor amândouă părțile, pârâșul împreună cu cel pârât, apoi asemenea se ține în seamă ca și când s'ar fi curmat în Divanul Domnesc. Iară când vreunul dintr'amândoi gândește că i s'a făcut strâmbătate; atuncea poate să mai cerce la Divanul Domnesc și acolo să cerceteze pricina de al doilea; și dovedindu-se vreun boier c'a făcut judecată fățarnică,

luând mită, sau făcând părtinire, sau neavând măcar pricepere să judece, atuncea se pedepsește cumplit; iară de va cunoaște Domnul, că acelui carele a jeluit, i s'a fost făcut judecată dreaptă, apoi îl pedepsește pre acela cu bătae, pentru c'a defăimat judecata boierului și pentru că n'a ținut în seamă porunca stăpânească, îl globește Domniea cu ceeace socoate, plătind el îndoit și cheltueala celuilalt, pre care l'a tras el la judecată.

Când voește Domnul să asculte însuși jalovile și pricinile cele mari; atuncea chiamă înaintea sa în Divan pe pârâșul și pe cel pârât și dă voe la amândoi ca să spue toate ce au, pârâșul de pârât și cel pârât, pentru apărarea sa; și cercetându-se pricina, spune întâi Mitropolitul gândul său cu glas și după dânsul ceilalți boieri judecători, fieștecare precum socotește măcar de și știu că Domnul are alt gând; și hotărăsc pe cel pârât sau a fi slobod sau îl judecă a fi vinovat; iară boierii cei fără de slujbe nu cutează să zică nimica, nici să-și arate gândurile lor, fără numai atuncea când sunt întrebați de Domn. Și după ce s'au auzit gândurile tutulor, cunoscând pe unul a fi vinovat, întreabă Domnul pe Mitropolitul, de ce pedeapsă e acela vrednic după legile politicești și bisericești, iară Mitropolitul arată întâi hotărârea legilor și după aceea, pune înainte mila Domnească, căreia nu poate judecata să-i pue hotar și făcând și boierii asemenea, pe urmă arată și Domnul gândul său și hotărește pe cel pârât ori a fi slobod, sau îl judecă la moarte, sau la altă pedeapsă. Și aceia carii sunt pârâți pentru vre-o greșeală mare vrednică de chinuit, se dau pe mâna Armașului celui mare, ca să-i pue la prinsoare; iară aceia cari au fost aduși la judecată pentru vre-o datorie, se dau pe mâna Vătafului de aprozi.

Chinurile și pedepsile sunt de multe feluri pe tâlhari îi spânzură; pe prădătorii de biserici îi ard; boierilor care omoară pe cineva le tae capetele; iară pe țăranii cari fac vre-o ucidere de om, îi pun în țeapă, având moarte mai prelungită și mai cumplită; și acest fel de greșale, pre rare ori poate să aibă pedeapsa mai lină, de către stăpânitori, fără numai atuncea când se poate învoi ucigașul cu rudeniile celui ucis, împăcându-se de față înaintea Domnului, zicând, că ei îi iartă lui greșala și nu cer să se răsplătească sânge pentru sânge, sau moarte pentru moarte. Și dacă poate ucigașul să dobândească ertarea aceasta dela dânșii, atuncea poate el oareșce să se nădăjduească spre mila Domnească; însă pentru aceea tot nu poate el să fie bine încredințat că va rămânea cu viață; căci având Domnul știință pentru

purtările lui cele mai dinainte, că nici c'un fel de pedeapsă nu l'a putut face să înceteze dela răutățile sale; sau fiind măcar și alte pricini, pentru care nu voește el să-i dăruească viața; atuncea le dă el răspuns după obicei, zicând: că măcar că jăluitorii și rudeniile celui ucis, pot să-i erte greșala lui, însă el nu poate suferi ca să trăească în țara sa ucigași de oameni și răpitori de odihnă, ca să umple cu puroile lor și mădulările cele sănătoase ale țărei; și cu acest cuvânt hotărește el pe unii ca aceea să-i pedepsească cu moarte, sau să-i trimită la ocne.

Când ascunde vreun boier banii Domnești, sau face vre-o socoteală primejduitoare împotriva Domnului său, care de multe ori să și întâmplă, după cugetele cele nestatornice ale Moldovenilor; atuncea pe unii ca aceea poate Domnul să-i pe depsească cu moarte, fără de a se sfătui cu ceilalți boieri; iară dacă n'are frică că va avea pagubă din pricina prelungirii, sau n'are de a purta grijă, că vor pune acei sfătuiți în lucrare socoteala lor, văzând nevoea; atuncea el ca să-și arate dreptatea judecăței sale, și să înspăimânteze pe ceilalți; aduce pe acel vinovat înaintea Divanului și-l dovedește pe dânsul din scrisorile lui pe care le-au prins, (dacă are) sau cu alte temeiuri deale vicleșugului lui și îl pedepsește cu moarte sau cu altă pedeapsă și dacă este vinovat de moarte, nu poate să-l pedepsească cu altfel de moarte, fără numai cu tăerea capului; iară dacă este să-l pedepsească cu bătae, atuncea nimeni altul nu poate să-l bată, fără numai însuși Domnul cu mâna sa, adecă cu topuzul sau buzduganul care măcar că este bătaia cea mai cumplită, dară cinstea nu este vătămătoare, sau cu toege și cu bice, care este pedeapsa cea mai de ocară.

Alte pricini n'au zăbavă la Divan, ci o pricină ca aceea de judecată ia sfârșit într'o zi și mai ales în ziua cea dintâiu, sau dacă este prea încurcată, se hotărește în trei sau patru Divanuri; și când nu poate Domnul ca să vie în Divan, având împedecare de alte trebi, sau fiind bolnav ; atunci toți boierii se așează pe la locurile lor, șezând asemenea ca și când ar fi Domnul de față și judecă și hotărăsc pricinele jeluitorilor, trimițând înscris către Domn judecățile lor, împreună cu înștiințarea pentru toată curgerea pricinei.

Osebit de aceasta, mai este slobod fieștecăruia ca să dea jalova sa la Domn, când merge el la vreo biserică, sau când ese la preumblare și luându-le Spătarul al III-lea, le pune pe masa domnească, când se întorc la curte

înapoi, după aceia merge Logofătul cel de taină și le citește înaintea Domnului și scrie d'asupra lor hotărârea domnească.

Iară jalovele cele mincinoase, sau care cuprind vreo cerere fără dreptate le rumpe; și după aceea le dă Spătarul acela iarăși în mâinile jeluitorilor, și povățuitorul aprozilor are purtare de grijă ca să se plinească hotărârea domnească.

Niciodată nu s'a auzit povestind să se fi întors prin daruri judecata vreunui Domn, sau să se fi abătut dela dreptate făcând părtinire vreunei părți; măcar de este și știut că la boieri s'a întâmplat unele ca acestea câteodată; aceasta este orânduiala cu care ajung jalovele celor asupriți la judecătorii cei mai înalți ai Moldovei, adică la Domnii și cu care se judecă de către dânșii. Deci s'arătăm acum oarece și pentru judecățile cele mici; aceste sunt de două feluri, adecă judecăți de obște ale țării și judecăți deosebi ale unui ținut.

Toți sfetnicii domnești și boierii cei de divan din starea I-a îndată ce se află afară din Iași au putere în toată Moldavia să judece și să hotărască pricinele cele de judecată; însă Vornicii cei mari au amândoi mai multă putere în provinciile lor; căci de judecata lor, nu poate să se ferească nici unul carele este de sub stăpânirea lor; însă pe ceilalți boeri nu-i primesc atuncea ca să le fie judecători, ci calcă judecata lor și se întorc la divanul domnesc; dară și cu judecata Vornicului neîmpăcându-se o parte sau alta, are voie ca să dea jalovă la divanul domnesc și apoi acolea nu se mai cercetează pricina de al doilea, ci se caută numai să vază, de este judecata curmată drept după legea țărei, precum scrie în mărturia Vornicului care se dă după obiceiu la partea cea învingătoare; asemenea numai atuncia se cercetează și judecata altui boier, când nu se mulțumește vreo parte cu dânsa și dă jalovă la divan; iar când se află nedreaptă judecata vreunui boer, care se obișnuește să fie prea de multe ori, atuncea unul ca acela trebue să sufere pedepse grele; iar aflându-se la cercetare că s'a judecat drept și jeluitorul numai pentru gâlceavă a vătămat cu defăimare cinstea boierului, atunci acela se pedepsește cu bătae, plătind îndoit și cheltuiala aceluia cu care s'a judecat.

S'a mai îngăduit boerilor din starea I-a ca și în Iași să judece și să hotărască pricinile; însă dacă voesc amândouă părțile cele gâlcevitoare;

pentrucă nimeni nu poate să fie oprit dela divanul domnesc. Când a hotărât vreun boier în divanul domnesc o pricină de judecată care a fost dată în seama lui, atuncea trebue el judecata să împreună cu temeiurile hotărârei, să o dea la Logofătul cel mare, prin mâna unui Logofăt de divan, și văzând acesta că s'a făcut judecata după legea politicească și bisericească și după închipuirea pricinei, atuncia scrie cu mâna sa dedesubt: „S'a cercetat”. Și o dă Logofătului al III-lea, ca să o întărească cu pecetea divanului, făcând-o prin aceia neschimbătoare; iară dacă cunoaște el că boerul a făcut judecata nedreaptă, atuncea rumpe scrisoarea și îndreptează pe jeluitorul la divanul domnesc; însă afară din curte nu poate Logofătul cel mare, să cerceteze judecata altui boer, sau să o lepede.

Un boier de stare mai mică nici într'un chip nu poate să poticnească judecata unui boier mai mare, iară pentrucă boerii cei mari, trebue să fie la curte mai necontenit neputând căuta pentru toate pricinile în toată țara; pentru aceia în fiecare oraș și târg, s'au orânduit osebiți judecători, ca să judece pe locuitori.

Aceștia în vreo câteva locuri se chiamă Pârcălabi, iar într'altele Vornici și Cămărași; Pârcălabii sunt câte doi, la Hotin, la Cernăuți, la Suceava, la Neamț și la Soroca; și pentrucă cetățile acestea sunt cele mai alese, pentru aceia se și zic pe numele dregătoriei aceștia ale oblăduitorilor lor; și mai sunt câte doi și la Roman, la Botoșani (Tg. Doamnei), la Orchei, la Chișinău, la Lăpușna, la Fălcii, la Galați, la Tecuciu, la Tutova și la Putna; iar la celelalte târguri mai mici, precum este Bacăul, Tg. Frumos, Hârlăul și Covurluiul, au numai câte un Pârcălab; la Bârlad sunt doi vornici judecători, în locul Vornicului celui mare de țara de jos și asemenea sunt doi și la Dorohoi, în locul Vornicului de țara de sus; doi la C.-Lung și unul la Vasluiu; asupra ocnelor sunt osebit doi cămărași.

Aceștia toți, măcar că au putere să caute și să cerceteze toate pricinile, însă de a le hotărî, n'au voie, fără numai pe acele mai mici; iară pe cele mari, trebuie să le trimită către Vornicul cel mare al părței aceia, sau la divan. La această întâmplare, hotărăsc ei celor cu pricina o zi de vadea, întru care este să iasă amândoi înaintea Domniei; și aceasta se face într'acest chip, adică: Pârcălabul scrie o scrisoare întru care arată, că: „(N) și (N) având gâlceavă unul cu altul pentru această pricină, au dat jalovă și s'au

apucat că se vor afla la divan în cutare zi”, asemenea scrisoare se dă de către dânșii la amândouă părțile; și când nu se arată vre-unul în divan la vadeaoa însemnată, apoi acela trebue să plătească gloabă; un țăran 25 galbeni, un mazil 100 și un boier 600; neputând să facă la aceasta nici o îndreptare, fără numai atuncea când poate să arăte c'a fost împedecat de vreo boală sau de vreo slujbă domnească, sau cu altă treabă. poruncită de cei mai mari.

CAP. XIII. Despre veniturile cele vechi și cele deacum ale Moldovei

Cum că Moldova, după descălecarea lui Dragoș, a fost moșie moștenitoare, numai câte la un Domn singur, arată destul de luminat atât hronografiile noastre, cât și hrisoavele Domnilor celor vechi; căci locuitorii cei noi ai Moldaviei, n'au putut să-și aleagă moșiile anume și să le ia în stăpânire; ci după vitejia fiecăruia, le-a dat Domnii boierii, dăruindu-le și sate și moșii; și adevărul pricinii aceștia îl întăresc toate hrisoavele neamurilor celor vechi din Moldova, care le au pentru stăpânirea satelor și ale moșiilor lor; dintru care se vede că sunt numai danii, pentru care au să mulțămească dărniciei Domnilor.

Și pentru ca să se vază mai luminat, iată c'am adăogit a pune aicea și acest hrisov, pe care l'a dat Ștefan-Voevod cel mare, lui Teodor-Cantemir strămoșului nostru, care se cuprinde într'acest chip:

„Fiindcă Teodor Cantemir Pârcălabul de la Chilia și de la Smil, s'a arătat întru apărarea acestor cetăți ca o slugă credincioasă, și ca un ostaș viteaz al crucei lui Hs., împotriva năvălitorilor turcești și tătărăști; însă pe urmă cu voia lui D-zeu, pustiind și luând Turcii toate locurile acestea și el prin puterea lor fiind silit ca să-și părăsească moșiile părintești, care au fost dăruite moșului și strămoșului său, de Domnii care au fost mai înainte de noi, pentru slujbele lor cele credincioase; pentru aceia din mila și din dragostea creștinească dăruim mai sus numitului Teodor Cantemir, trei sate în ținutul Fălciilor cu toate ale lor, pădure, câmp, ape și pescării; și-l facem mai mare preste tot codrul Tigheciului și Căpitan mare preste călărimea de Tigheciu; (care era pe atuncea la opt mii de oameni precum arată istoricii)” .

Așijderea tot asemenea zic și hrisoavele care sunt date pe la alte familii.

Și pentru aceasta nici un neam boeresc nu este în Moldova, care să nu'și aibă numele său împrumutat după numele satului, pe care l-a făcut el întâiu, fiindu-i dăruit de domnie, precum s'a numit și Cantemir după aceia Siliștean, despre satul lui cel cu aseminea nume; Racovitză, de pe Racova; și Ureche depe Urechești.

Iară fiindcă în vremele aceste mai din urmă, s'a îmulțit prea tare numărul boerilor, în cât se părea că aceste danii vor împresura de tot venitul Domniei; pentru aceia Domnii au împărțit în osebită vistierie veniturile cele de trebuință pentru folosul obștei, care era mai înainte pentru cheltuelile Domnești, cât și pentru cheltuelile cele trebuincioase ale obștiei; și pentru cheltuiala curții lor, ș'au oprit toate orașele și târgurile din Moldova, împreună și 12 sate de pe aproape, încă și ocnele, vămile, și zeciuiala sau dajdiea oilor, a râmătorilor și a stupilor, de pe la țărani și dela mazili; pentrucă boierii tot au rămas slobozi până acum de dările aceste. Iară celelalte venituri, pe toate le-au lăsat pentru trebuințele obștei și pentru boieri; și au așezat cu întărire, ca fiecare casă țărănească, care se zice fumărit, să dea la vreme de pace, pentru trebuința republicei, câte 80 de aspri; (adecă 1 leu), iară la vremea deschiderei vreunui războiu să dea o rublă adică 120 de aspri, și la nevoe mai mare câte un galben 200 de aspri; adică 2 lei și 20 de parale, iară mărimea sumei care se făcea dintre aceștia, poate cetitorul s'o cunoască dintru aceasta, căci era cu îndestulare pentru cheltuială la 40 de mii de ostași Moldoveni și 14 mii de streini Nemți, Cazaci, Sârbi, Bulgari, Albaniți și Greci. Iară veniturile domnești, era pe an preste 900 de mii de lei și cum că dela C. Lung se aducea câte 24 de mii de oi, zăciuială, știm din catasticele cele de socoteală ce se pot vedea.

Iară acuma, vai! întru atâta sărăcie și ticăloșie s'a acufundat Moldova, încât abia poate să iasă a șeasa parte din veniturile cele mai dinainte, adică: din vămi ese ca la 45 mii de lei, din ocne 15 mii, din orașe și din târguri pe unde sunt Pârcălabi 22 de mii și cinci sute, din zeciuele 15 mii; iară în anul cel dintâiu la inceputul stăpânirei, când dau și boerii zeciuială, se cuprinde ca la 30 de mii din zeciuiala stupilor și a râmătorilor, 37 de mii și cinci sute,

de pe la curteni, sau boieri din starea cea mai mică, 22 de mii și cinci sute; care socotindu-se preste tot, se fac ceva mai mult decât 150 de mii de lei.

Aceste venituri pot Domnii după plăcerea lor să le cheltuiască pentru dânșii și pentru curtea lor.

Iară veniturile cele pentru obște, nu sunt așezate după putința locuitorilor, ci după măsura lăcomiei turcești; căci aceia ce cer ei, nu se poate a nu se primi; și Domnul nu este silit ca să dea și el din venitul său ajutor locuitorilor pentru ușurarea lor.

Purtarea de grije pentru venitul de obște, este asupra celor dintâiu șapte boieri de sfat; aceștia toți au voe ca să intre în vistierie, adică odaia întru care se face sfatul de obște și mai șade atuncea între dânșii și Visternicul cel mare; pentrucă este asupra visteriei și are și cheile dela cămara vistieriei.

Când vine vreo poruncă dela curtea turcească sau când este de trebuință pentru alte pricini ale obștei, atuncea poruncește Domnul prin scrisoare, ca să se adune acolea acești șapte boieri și să facă sfat asupra pricinei aceștia; și adunându-se ei în vistierie se sfătuesc, și trimit înștiințare la Domni cu Visternicul cel mare, după cum au socotit că cere trebuința ca să se urmeze; și dacă este plăcut Domnului sfatul lor, poruncește ca până într'atâtea zile să se pue pricina în lucrare.

Atuncea se trimit prin ținuturi doi, trei sau și mai mulți, după cum cere trebuința și aceștia adună banii, sau zahereaua sau și alta care le este lor poruncit și le dau în seama Visternicului, luând dela dânsul scrisoare de primire.

Tot acestora șapte boieri de sfat, are Visternicul datorie, pe tot cvertul anului să le dea seama pentru primiri și pentru cheltueli.

La vremile liniștite, se găsesc la cămara Visteriei, câte 45 până și la 60 mii de lei; iară când se trimite Domn nouă dela Poartă sau acel vechiu când se înoește în Domniea sa, cu vreun ferman de înoire; atuncea trebue să se adune ca vreo 75 mii de lei; care se iau de pe la bieții locuitori, ori cu ce chip, numai ca să potolească nesățioasa lăcomie de bani a Turcilor.

Pentru aceia, trebue să privim înaintea ochilor apunerea cea mai din afară, înmulțindu-se în toate zilele lipsa și ticăloșia.

CAP. XIV. Despre birul și darurile ce dă Moldova Porții Otomane

Din vremele întru care s'au ivit armele turcești la țărmurile Dunărei și până în zilele lui Ștefan Voevod cel mare, și-au apărat Moldovenii tot cu vitejie slobozenia, neplecându-și grumajii sub jug strein, fără ca să înșele nici prin măguliri nici prin promisiuni mari, dară nici prin pilda megieșilor săi a Muntenilor.

Iară cum că Domnii Moldovei de multe ori au dat bani la Turci, precum arată hronicele Patriei noastre, nici noi nu ne dăm în lături; pentrucă Domnii noștri cei înțălepți, când puteau să-și răscumpere cu bani strimtorările și nevoile lor, mai bucuroși își golea punga, decât să-și rănească țara și pe locuitori; urmând după pilda Senatului Veneției, cel slăvit pentru înțelepciunea ocârmuirei. Însă alt bir care să fi fost necontenit în toată vremea, nu a putut să li s'arunce lor dela nime, până după vremea lui Ștefan cel mare; căci atuncea fiul său Bogdan Chiorul, din porunca tatălui său după cum se zice, a închinat țara sa Turcilor, cu așezământ ca să le dea pe an câte 4 mii de galbeni, 40 de cai și 24 șoimi, însă nu bir, ci numai ca semn de închinăciune. Și când va merge însuși Împăratul la război, atuncia să trimeată și el la oastea turcească 4 mii de Moldoveni, ca să fie pentru deschisul drumurilor și pentru întocmirea podurilor; și această tocmeală cu așezământ a ținut mai un an[24] pentru că Turcii fiind mulțumiți că au pus numai funia în capul boului Moldovenesc n'au cutezat s'o scurteze până ce l-au înblânzit.

Iară mai pe urmă după răscoala lui Ioan Armeanul fiind scurse de tot puterile Moldovenilor, au făcut Turcii început ca să ceară dela Petru Voevod Schiopul, următorul lui Ioan, câte 12 mii de galbeni ca un bir, sau haraciu și măcar că boierii s'au învoit la aceasta, iară Petru nu a voit să primiască, pentru ca să nu-și pricinuiască în urmă defăimare, c'a pricinuit el întâiu bir Moldovei; ci părăsindu-și scaunul, s'a dus la Ardeal la moșiile sale și în locul lui au pus Turcii pe Iancul Sasul, un om crud (hain) și tiran, Sardanapalul Moldovenilor, carele s'a primit și a învoit Turcilor toate cele

ce cerea, numai ca să dobândească Domnia, căci el nu avea frică că'și va vătăma numele său cel bun; pentrucă nici l-a avut vreodată.

Iară apoi mai în urmă după aceia, ispitindu-se Domnii de multe ori ca să-și lepede jugul și mai ales când se întâmpla și alte tulburări în țară, au găsit Turcii vreme cu prilej de au mai mărit birul acela, în cât acei 12 mii de galbeni, adică 30 de mii de lei s'au suit la 97 de mii și cinci sute de lei, care se plătesc acum la Visteria curții turcești.

Și pentru ridicarea banilor acestora, când nu sunt Turcii încurcați în războiu cu alte stăpâniri din Europa, trimit ei la Moldova pe tot anul, câte o slugă de taină de a Împăratului, cu nume de Hasne-Agasi. Acesta după ce sosește și intră în oraș cu mare pompă, numără banii aceia ai haraciului și-i dă iarăși în seama Domniei ca să-i trimeată la Țarigrad; și pentru această osteneală, i se dăruesc 11.250 lei și o blană de samur și altele; ori i se dau bani mai mulți, mai ales când se poruncește în scrisoarea Vizirului, sau când este știut, că acel Hasne-Agasi are mare trecere la Împăratul.

Și după ce plătesc Capuchihaialele Domnului, banii aceia la visteria împărătească; primesc scrisoare la mână de la Hasne-Agasi și o dau apoi lui Meden-Calfasi (mai marele băilor) și acesta le mai dă și altă scrisoare, întru care zice: „Că s'a plătit haraciul pentru tot anul acesta”. Și după aceia aduc ei hârtiile aceste două la Mectubci-Efendi, Logofătul cel întâiu al Vizirului, sau la Logofătul Vizirului cel de taină; și luând acesta scrisorile celorlalți le dă altă scrisoare de la sine, „precum că s'au plătit banii”.

Și mergând Capuchihaialele la Vizirul cu scrisoarea aceasta mai de pe urmă, îi îmbracă el cu câte un caftan și scrie atât Vizirul, cât și Tefterdarul, o scrisoare către Domn într'acest chip.

„(După titlu), banii cari aveți să plătiți pe tot anul s'au adus și s'au plătit drept deplin cu trimisul nostru Hasne-Agasi și prin Chihaialele tale, care ne'ncetat slujesc la Poarta Otomană, deci foarte bine; să fii preste măsură binecuvântat întru toate lucrurile tale și să-ți fie cu pace pânea întru tot prea luminatului nostru Împărat și Domnului nostru celui sfânt; eu te voiu vedea, urmează tot asemenea și de acum înainte, cheltuindu-ți la slujbele Împăratului toată puterea cu poala ridicată și să te înfricoșezi de a face rău sau a te împotrivi poruncilor ce ți se vor trimite, și umblă în

credință cu picior statornic. Pace ție”. Osebit de haraciul acesta de peste an, pentru carele am arătat acum, mai dă Moldova încă și la Baeramul sau paștele turcesti ca un peșcheș Împăratului 8.750 de lei și două blane una de samur preț de 3.250 de lei și alta de râs; Validei Sultane adecă mumei Împăratului 7.500 de lei și o blană de râs; pentru ceară de făclii pentru curtea împărătească 9.000 lei; pentru seu de uns corăbiile cele de oaste 18.000 de lei; lui Chizlar-Agasi (mai mare peste fameni) 2.500 de lei și o blană de samur; Vizirului 7.500 de lei și o blană de mult preț, lui Chihaia 3.750 de lei și o blană de samur, Tefterdarului 500 lei și o blană de samur, lui Reis-Efendi 750 lei și o blană de samur. Celelalte daruri cari se împărțesc pe la slugile împăratului și ale Vizirului, postavuri, pânzuri de mătase și blane de samuri mai proaste cari se zic paicea pentru că sunt făcute din picioarele samurilor prea rare ori se coprind în bani mai puțin de 60.000 de lei.

Osebit de acestea când se face vre-un ră.zboi cu Leșii, sau cu Rușii, mai are țara datorie când poruncește Vizirul, să facă pod peste Dunăre, sau să dea cai pentru grajdul împărătesc sau pentru trăsurile tunurilor și să dea zaherea, însă cheltuiala acestora se scade din haraci.

La punerea Domnilor, nu se plătește totdeauna sumă potrivită, ci se hotărăște plata aceia, după lăcomia de bani a Vizirului și după ambiția candidatului adică a celui ce voește să ia domnia; măcar că obiceiul este ca să dea Împăratului 37.500 de lei, Validei Sultane 5.700, Vizirului 22.500, lui Chihaia 11.250, Tefterdarului 1.500, lui Reis-Efendi 750 de lei.

Darurile, ce se zic Bairam-peschiș, pentru celelalte slugi ale curții și boieri se sue la 60.000 de lei. Lui Sehimne-Agasi, carele aduce pe Domn în scaun, i se dă 10.000 de lei și prea de multe ori cuprind toate cheltuelile aceste încă și până la 300.000 de lei. Numai însă nu le dă Domnul de la camara sa, ci numai țara are datorie ca să le plătească pe toate.

Încă și înoirea sau întărirea Domnilor cere cheltuelile sale.

Aceasta este, ori cea mică, sau cea mare, precum am arătat mai sus, cea mică se face numai cu hiuchim ferman care se plătește numai cu 37.500 lei sau și mai puțin, mai ales când este Vizirul voitor de bine Domnului aceluia.

Iară înoirea cea mare, la care se înoește hrisovul Domniei, după trei ani ai stăpânirii, cere aseminea cheltuială ca și la punerea din nou a unui Domn.

Osebit de aceste când se trimite către Domn cu vreo poruncă, vreun Capigi-bașa sau altă slugă Împărătească, atuncea nici acela nu poate să rămâe ne dăruit.

CAP. XV. Despre neamul boieresc din Moldova

Cela ce voiește a cerceta pentru ivirea neamului boieresc, nu are trebuință după pilda altor popoare, să crează iscodirile cele neadevărate și întunecoase. Căci Istoricii Grecești și Latinești carii de toți învățații lumii sunt cunoscuți a fi adevărați, ne arată lumina cea mai curată la pricina aceasta și eu nici nu cred că va tăgădui cineva că n'au fost ostași și cetățeni Romani popoarele acelea, pe care le-au răsădit Traian în Dacia, după ce a biruit el pe Craiul Decebal, risipind toată Împărăția Dacilor și când ne-ar lipsi și mărturiea aceasta, adecă: cum că Adrian după moartea lui Traian, dând barbarilor multe țări din Asia, numai pentru aceia s'a oprit pe sineși a nu părăsi și Daciea, pentru că se temea să nu surpe atâtea mii de Romani, ce locuia într'însa; atuncea cetitoriul cel știutor de întâmplările vremilor celor vechi, voind ca să se încredințeze pentru adevărul pricinei aceștia, îi va fi din destul ca să-și aducă aminte numai de obiceiul cel necontenit al Romanilor, după care le era lor oprit a nu primi pe niminea în vreun legion de nu va fi din politic și de neam.

Deci socotim că nu va mai fi de trebuință să facem vreo adeverință de mărturie împotriva lui Enea Silvie, care zice: că Moldova a fost numai un loc de ocrotire pentru Romanii cei isgoniți, pentru că nici odinioară mărturiea unui istoric carele a fost pe vremile acelea, nu poate să se socotească mai puțin decât închipuirile și presupunerile cele de sine ale altuea, carele a fost cu o mie de ani mai târziu.

Iară chipul cu care s'a sădit înainte și s'a ținut în Dacia vița Romană așa multe sute de ani, de la Traian, până în vremile noastre; nu ne este voea ca să-l descoperim așa pre larg[25] ci numai singur adevărul acesta îl punem împotriva celor ce sunt cu îndoeală, adecă: limba Moldovenească care mai mult decât toate alte limbi se asemenează cu limba Romană, ne îndreptează la spița neamului nostru destul de luminat, încât nimenea nu poate să mai stea împotrivă cu nimic.

Însă noi cu toate acestea, tot nu îndrăznim a zice cu încredințare, cumcă neamurile boierești cele mai de frunte care sunt acum vestite în Moldova, a întrecut cu slava pre neamul acesta și mai înainte, supt

stăpânirea Romanilor când locuia în Daciea; căci prefacerea pământului nostru ne este cunoscută îndestul și știm prea bine, că Dragoș descălecătorul Moldovei, n'a dat boierii mai mari celor ce avea nume de neam, ci acelor carii întrecea pe alții cu vitejia și cu credința, puindu-i în dregătoriile cele politice și în cele ostășești și mai știm încă, că ei prin satele cele ce era pustiite de năvălirile Tătarilor, au așezat țărani goniți de prin țara Leșască; și ori că punea numile sale satelor acelora, mai ales care erau făcute de dânșii; sau după cum se vede a fi mai adevărat, li se da lor satele ca un semn pentru că s'au boierit.

Și prea știut este, că în vremile cele mai dincoace, prin puterea turcească răsăpindu-să crăiea Serbilor și crăiea Bulgarilor, împreună și scaunul Grecilor căzând sub stăpânire streină, multe neamuri boierești din cele mai de frunte ale popoarelor acestora, s'au tras la Moldova ca la locul cel de obștie pentru scăpare de pe vremea aceea și prin purtările lor cele cu credință, au dobândit slavă și boierie.

Aseminea s'a întâmplat și cu vreo câteva neamuri boierești de ale Tătarilor, care, sau c'au căzut în robie prin răsboaele cele necontenite ce avea Schiții cu Moldovenii, sau și pentru neunirile care cumva se întâmpla între dânșii, se pleca de bună-voe Domnilor Moldovei și creștini făcându-se se punea la slujbele țării, atât la cele politice cât și la cele de oaste.

Însă după aceea mai ales în veacul cest trecut, începându-se a se trimete de la Țarigrad Domni în Moldova și aceștia până când era țarigradeni, își cumpăra robi Cerchezești și Avasești și după ce'i slujea pe dânșii robii aceștia multă vreme cu credință îi punea pe la dregătoriile curții Domnești și după aceea încă și în starea boierească.

Și Domnii au mai primit în slujbele boierești și vreo câteva neamuri Leșești, mai ales care era plecate asupra țării, dupre cum și din Moldoveni, mulți au primit boerii Leșești.

Într'acest chip, înmulțindu-se prea tare numărul boierilor, au socotit Domnii și au deosebit boieriile în trei stări. În stare cea dintâi au așezat pe aceia, carii sau că au fost puși însuși de Domni prin dregătoriile cele mai mari ale țării, sau că era născuți dintr'același neam, ei au asemenea protie înaintea celor mai mici ca și boierii cei mari în Rusia[26].

În starea a doua, sunt curtenii, sau oamenii cei din curte, carii au dobândit un sat și altul prin moștenire.

În starea a treia sunt Călărașii, carii pentru folosul moșiilor ce le sunt lor dăruite de Domni totdeauna merg la război cu cheltuiala lor.

Cei mai de pe urmă sunt rezeșii, cari se asemenează cu odnodvorții Rusești și n'au vecini, ci locuesc câte mulți în sate și își lucrează moșiile lor însuși ei, sau cu slugile ce le au năimite.

Neamurile boierilor pe cari le arată dintru început istoriea Moldovenească, sunt încă și până acum toate și este de minune, că nici un neam boieresc din cele vechi, nu s'au stins de tot fără numai singur neamul lui Vasilie Albanitul, Domnul Moldovei, carele era mai mult la număr decât toate celelalte; iar acum s'au stins de tot și măcar că oarecare neamuri au scăpătat la atâta sărăcie încât, din câte cinci mii de case ce avea mai fiecare supt stăpânire, deabia au rămas câte cu cinci, însă tot a rămas măcar neamul.

Deci noi voim ca să arătăm aicea neamurile acestea fiecarele pe numele lor și fiindcă toate sunt deopotrivă încât pentru vrednicie, pentru aceea le-am pus după rânduiala alfabetică, adecă[27]:

- Abazeștii
- Arbureștii
- Azanii[28]
- Arăpești
- Bantoșeștii
- Bașotești
- Balșeștii, (două neamuri)
- Bogdăneștii
- Bouleștii
- Buhușeștii
- Burgheleștii
- Buțurenii
- Vârlăneștii
- Ganeștii

- Ghengeștii
- Goenești
- Darieștii
- Donicеștii
- Durăceștii sau Doneștii
- Dragoșeștii
- Joreștii
- Zorileștii
- Isaceștii
- Cantacuzenii[29]
- Cantimirești[30]
- Carabașeștii
- Carpeștii
- Catargieștii
- Clucereștii
- Costăchești, sau Gavrilițeștii
- Costineștii, Serbi
- Crupențscheștii, Leși
- Chiriaceștii
- Micleștii
- Mileștii
- Mireștii
- Mihuleștii
- Movileștii[31]
- Moțoceștii
- Murguleștii
- Naculeștii
- Niculeștii, Greci
- Paladeștii, Grecii
- Petralifii, Greci
- Pilateștii,
- Pisoscheștii Leși
- Prăjeștii
- Razii, Greci
- Racovițeștii
- Ropceneștii
- Roseteștii, Greci Sturzeștii

- Stăvăreștii
- Stărceștii
- Talpeștii
- Tanschii
- Totoeștii
- Tudureștii, Greci
- Turculețeștii
- Tălăbeștii
- Tămășeștii
- Tăutuleștii
- Urecheștii
- Frăticeștii
- Hinceștii
- Hăbășeștii
- Hăzareștii
- Hrisorvergi[32]
- Țibăneștii
- Țifeștii
- Cerchezeștii, Cerchezi
- Ciogoleștii
- Șepteliceștii
- Șipoteneștii
- Șoldăneștii.

Moldovenii avea[u] mai înainte obiceiu care prin lungimea vremei, s'a fost făcut ea și o lege de nu da boierie oamenilor celor tineri, măcar de era și din neamul cel mai de frunte, până când nu își arăta ei credința la alte slujbe mai proaste și se făcea iscusiți prin deprinderi, pentru aceea boierii cei mai mici, își da pe copii lor îndată după ce trecea anii copilăriei, de slujea pe la boierii cei mari; însă nu'i punea la altă slujbă fără numai cât slujea la masă și avea privighere pentru stăpânul lor într'altă casă mai aproape și după ce 'nvăța ei până 'n trei ani, obiceiurile curții și năravuri împodobite, atuncea stăpânul lor îi punea înaintea Domnului și prin rugămintea lui îi așeza între slugile divanului celui mare și după un an îi schimba în divanul cel mic și de acolea în spătărie și după ce da vreunul acolea probe de cugete bune și de năravuri cinstite, încât putea să aibă cineva vreo nădejde, atuncea să primea între slugile cămării celei mari și

mai trecând vreo câțiva ani, se făcea Postelnicel, prin rugămintea altor boieri, pentru că socotea lucru necinstit să vorbească însuși părinții cu Domnul pentru fii săi. De acești Postelnicei sunt 12 și toți poartă în mâini înaintea Domnului toege albe supțiri, de măsura statului lor.

Și după ce își arăta ei către Domnul și în slujba aceasta credința și iscusința sa, apoi îl punea și la alte dregătorii ale curții, încă și'n slujbile cele de taină; și așa după ce își petrecea tinerețile sale, îl ridica mai întâi în starea III-a a boieriei și mai pe urmă la starea cea dintâi, iară când cunoștea Domnul la vreunul o minte prea deosebită și înțeleaptă, atuncea în puțini ani putea să-l ridice la boieriea cea mai mare, măcar de ar fi fost și din starea cea mai proastă.

Însă în vremea de acum adăogându-se mândriea și sărăciea, socotesc boierii, că își vor necinsti starea lor, dacă vor sluji pre alți boieri mai mari; și fiindcă nici lăcomia cinstii nu le dă voe să trăească prostește, ci socotesc numai cu ce chipuri ar putea face prin mijlocirile rudeniilor sale ca să intre în rândul boierilor celor dinlăuntru ce se zic boiernași și să iasă deodată.

Și pentrucă starea aceasta, este ca și o răsadniță a ocârmuirei, din care obicinuește a să plini numărul boierilor celor mari, pentru aceia nici se poate spune ce fel de neoameni ajung la cele mai înalte trepte ale boieriei, și aceasta este pricina pentrucare de multe ori se află între boierii cei mari oameni trufași, sumeți și mânioși; și nu numai fără de nici o știință pentru ocârmuirea trebilor obștiei ci încă cu totul fără de năravuri bune și fără de viețuire cinstită, la carii nimic nu se găsește vrednic de laudă, fără numai acel fel de bunătate, ce este la vreunul dăruită din fire, care n'are ajutor pe dinafară nici c'un fel de creștere.

La această întâmplare socotesc că nu va fi rău ca să povestesc, în ce chip dau Domnii boierii pe la boierii Moldovei. La sfârșitul lui Decemvrie ce este ziua înaintea praznicului sfântului Vasile, toți boierii din porunca Spătarului celui mare își lasă semnele boieriilor sale în spătărie; sau în postelnicie, a doua zi, adecă ziua cea dintâi a lunei lui Ianuarie, cu trei sau patru ceasuri mai înainte de răvărsarea zilii se adună la curte toți boierii, atât cei ce sunt în slujbă, cât și cei fără de slujbă și merg cu Domnul la biserică fără de semnele boieriei asemenea ca când ar fi scoși de prin dregătorii; și săvârșindu-să utrenea es din biserică și se întorc la curte și

Domnul se așează în scaunul său în spătărie, iară boierii toți rămân stând afară în divanul cel mic, după aceea Domnul prin cămărașul cel de taină, chiamă la sineși pe Postelnicul cel mare, dacă voește să-l mai lase în dregătorie; iară dacă nu, apoi chiamă pe acela pe carele a socotit să-l pue în locul lui și intrând el înlăuntru, îi vorbește Domnul, făcându-i aducere aminte pentru slujbile care a făcut țării, însuși el sau părinții lui, arătându-i pricina pentru care voește să-l pue într'această dregătorie, sau să-l înoească întru dânsa și-l sfătuește să fie cu credință, dându-i bune făgăduinți și împreună lăudându-se; și spuindu-i ce are să urmeze; îi dă un toeag de argint, pe care luându-l el, sărută mâna Domnului și poala hainei lui; și pășind înapoi puțin, îl îmbracă Cămărașul cel mare cu un caftan.

Postelnicul cel mare primește întâi semnele dregătoriei, nu pentru că el se protimisește doară înaintea celorlalți, căci el este al cincilea după rând, precum am arătat mai sus; ci pentru că el are datorie să chieme înlăuntru pe ceilalți boieri, pentru aceea fiind el întărit desăvârșit, îndată chiamă înlăuntru, din porunca Domnului, pe acela pe care voește Domniea să-l cinstească cu dregătoriea Logofeției cei mari, acestuea după puțină sfătuire, îi dă Domnul un toeag aurit; iară Postelnicul cel mare îi pune caftan peste umere și luându-l cu blândețe de subsiori, îl apropie către Domn ca să-i sărute mâna și poala, asemenea slujbă face Postelnicul cel mare și celorlalți sfetnici și boierii de starea întâi.

Iară pe boierii de starea a doua, îi chiamă înlăuntru Postelnicul II-a și îi îmbracă cu caftan, iară pe cei din starea III-a, îi slujește la aceasta Postelnicul III-a, însă pe acești de pe urmă nu îi îmbracă cu caftan; ci din porunca Domnească se întăresc numai prin dregătoriile lor. Și după ce se isprăvește aceasta, merg toți cu Domnul iarăși înapoi la biserică, ca să asculte liturghia și boierii cei noi, se așează în biserică pe la locurile celor scoși din dregătorie, iară aceștia rămân în tinda bisericii, cu ceilalți boieri.

După săvârșirea liturghiei, chiamă Domnul la masă pe care voește el; iară mai de către seară, trimite dar fieștecăruia sfetnic și boier de starea I-a, câte două pahare de argint cari cuprind mai două oca.

Iară boierilor celor din starea II-a, fieștecăruia numai câte un pahar; și apoi toți le bea pline cu vin înaintea Domnului. Cucoanele boierilor celor mari, încă se dăruesc de către Doamnă, câte c'un pahar oareșce mai mic.

A doua zi iarăși se adună boierii la curte și mulțămesc Domnului pentru facerea de bine care i-a întâmpinat, aducându-i fieștecarele dar prin Postelnicul cel mare, câte un cal de mult preț, sau alt lucru frumos ce are, asemenea cinste arată și Doamnei, cucoanele boierilor întru aceiași zi în sala cea mare (Ginechion) adecă a haremului.

În cealaltă vreme a anului, prea rar obișnuesc Domnii să facă schimbare boierilor, măcar că nimic nu poate să-i împedice, ca ori și în care vreme când vor voi să schimbe pe boierii cei vechi și să pue pre alții noi. Însă pentru că s'au fost obișnuit ca să schimbe și să prefacă boieriile numai la începutul anului, pentru aceia poate că și ei urmând obiceiului celui vechiu, au ales pentru aceste țeremonii vremea aceia a anului, care obișnuiau și ceilalți Domni mai înainte de dânșii, a o socoti bună pentru treaba aceasta.

CAP. XVI. Despre ceilalți locuitori ai Moldovei

Eu nu cred că mai este altă țară de potriva Moldovei, intru care să se afle locuind așa multe feluri de noroade, căci osebit de Moldoveni, ai cărora moși s'au întors din Maramureș, mai locuesc întru dânsa și Grecii, Albaniți, Sârbi, Bulgari, Leși, Cazaci, Ruși, Unguri, Nemți, Armeni, Evrei și Tiganii cei plodoși.

Grecii, Albaniții, Sârbii și Bulgarii trăiesc întru dânsa slobozi și alții se îndeletnicesc cu neguțătoria, iar alții slujesc cu leafă la Domnie. Nemți, Leși și Cazacii sunt puțini și unii sunt ostași, eară alții slujesc în curte, însă din Leși s'au ridicat vreo câțiva și în starea boieriei. Iar Armenii sunt supuși ca și ceilalți neguțători și târgoveți și sunt prin orașele Moldovei și plătesc asemenea bir la Domnie și bisericile lor sunt ca și ale papistașilor și nici sunt mai mici nici mai puțin împodobite decât ale pravoslavnicilor și sunt slobozi de a-și păzi legea lor. Evreii încă sunt supuși și plătesc pre an mai mare bir decât cel de obște și cu alt nu se îndeletnicesc, decât numai cu neguțătoria și cu cârciumăritul și unde voesc acolo pot să-și facă sinagogă însă numai de lemn, eară de piatră n'au voe. Ruși și Ungurii totdeauna au fost țărani boierești ai Moldovei. Țiganii sunt împrăștieți prin toată Moldova și nici un boier nu este carele să nu aibă robi vreo câteva salașe de dânșii. Iară de unde și când a venit acest neam în Moldova, nici ei singuri

nu știu și nici în hronicile noastre nu se găsește nimic pentru dânși, și toți vorbesc un grai amestecat cu multe cuvinte grecești și persienești și nimic alta nu lucrează decât meșteșugul zlătăriei și al ferăriei și asemenea sunt închipuiți ca și ceilalți țigani de prin alte țări, au asemenea năravuri ca și aceia; și faptele lor cele mai mari și semnele cele pentru deosebire, le este trândăvirea și furtișagul.

Se mai zăbovesc pentru neguțătorie și Turci mulți în Iași și prin alte târguri, însă nu le este slobod să-și cumpere moșii nici într'un loc, cu cât mai puțin măcar să-și facă casă la târg sau la vreun sat, sau să-și zidească moschee adecă casă de rugăciune, sau să-și facă la vedere rugăciunile și închinăciunile. Măcar că nici Poarta n'a silit ca să li se dea voe nici la unile de acestea și măcar de ar da Dumnezeu, ca să aibă pentru acest lucru tăcere deapururea.

Cei ce sunt adevărați Moldoveni, osebit de stările boierești, pentru care am pomenit mai sus, unii sunt târgoveți, eară alții țărani; târgoveții sunt aceia, carii se află cu locuința prin orașe și prin târguri, iară țăranii sunt aceia cari locuesc prin sate; cei de pe la târguri, nu sunt supuși nimărui fără numai Domniei la care își plătesc dăjdiile lor și se îndeletnicesc la toate lucrurile, iară neguțătorii sunt prea puțini din Moldoveni; pentrucă Moldovanului din fire este născută mândriea, sau să zic mai bine lenea, căci ei ori ce neguțătorie, socotesc că este lucru de rușine, osebit numai de neguțătoria cu pâinea care o fac ei pe moșiile lor. Și eu socotesc, că aceasta este pricina cea mai mare, de se găsesc prea puțini din Moldoveni târgoveți bogați și căci este în țară necontenit lipsă de bani, măcar de și se trec preste hotar afară mai multe lucruri, decât cele ce se aduc în läuntru, căci neguțătorii, cei streini, Turci, Jidovi, Armeni și Greci, carii se zic țeleni, au apucat în mâini toată neguțătoria Moldovei, din pricina lenevirei patrioților noștri și turme întregi de dobitoace mici și mari, pre care le cumpără din Moldova cu puțin preț, le duc pe la Stambul și pre la alte cetăți și acolo le vând cu preț îndoit și întreit. Însă fiindcă aceștia sunt cei mai bogați, nu au voie să fie cu moșii și cu case statorniciți în Moldova, pentru aceasta banii cei mai mulți se petrec afară din țară, iară preste Dunăre înapoi vin prea puțini și de abia sunt cu îndestulare pentru plătirea birului și ale altor cheltueli Turcești.

Țăranii nici nu sunt drepți Moldoveni, ci aceia cari se află țărani, se trag sau din Ruși, sau din Ardeleni cărora le zic Moldovenii Ungureni și adevărat că în veacul cel dintâi după descălecarea Moldovei, cu totul a împărțit Dragoș celor ce venise cu dânsul, toată țara cea nouă care a fost găsită golită de locuitori. Iară mai pre urmă văzând ei că nu este bine ca să lucreze și să muncească boieri la boieri, pentru că toți care era din neamul Romanilor se socoteau că sunt boieri și pentrucă neamul acesta fiind deprins numai cu armele, se socotea a fi mai vrednic, decât a se pune tocma să lucreze pământul; pentru aceia următorii lui Dragoș, au fost siliți să-și caute cu învoeala Domnilor, prin alte țări de prin prejur și să-și aducă oa-menii carii era deprinși cu munca și să-i așeze pre la moșiile lor.

Adevărul la pricina aceasta îl întărește singur numele țăranului, care se zice la Moldoveni vecin, pentru adeverință, precum că aceia au fost întâi țăranii, carii au fost siliți la această muncă de armele cele cu noroc ale Moldovenilor. Și pentru aceia în țara de sus, unde a început Dragoșești[i] a locui, sunt mai multe sate țărănești, iară în țara de jos, unde au locuit ei mai în urmă, nu sunt alți țărani, fără numai aceia, pre carii i'au cumpărat cu bani boierii dela cei din țara de sus și i'au pus pe la moșiile lor, sau aceia pre carii i'au cumpărat ei dintre răzeșii aceia, carii pentru sărăcie ș'au vândut moșiile lor cele părintești și i'au silit cu strâmbătate ca să primească jugul supunerei.

Pentru aceea când trage un boier pre vre unul ca să-l supue cu judecată, lesne se poate veadea din ce stare este, căci dacă poate jăluitorul să adevereze, cum că neamul său ar fi stăpânit vreo moșie, (măcar de au și pierdut-o apoi din pricina sărăciei, sau a vremilor celor turburate), sau că ar fi fost în ciata călărașilor, sau a curtenilor, sau a aprozilor, atuncea îndată îl hotărăște judecata a fi slobod. Pentrucă la slujbele acestea, nimenea nu poate să încapă, fără numai oamenii cei slobozi. Iară dacă n'are cu ce să adevereze aceasta, apoi unul ca acela rămâne subt stăpânirea boierului.

Cei ce au fost aduși din țara Leșească și au fost așezați în mijlocul Moldovei, ș'au uitat limba lor, pentru îndelungarea vremii și au deprins pe această Moldovenească. Iară Ungurii, pentru c'au rămas nesmintiți în legea lor cea papistășească, își țin împreună și limba lor, măcar că și pre această Moldovenească toți o înțeleg.

Acești țărani toți ori și din ce limbă ar fi, sunt foarte aspru asupriți, cu munca stăpânilor lor. Căci lucrul nu le este lor așezat cu hotărâre, ci numai singur în voia stăpânului stă câte zile să-i lucreze ei. Iară banii sau dobitoacele lor, nu poate el să le ieie cu sila și agonisindu-și țăranul cât de multă bogăție, stăpânul său nu poate să ieie nici o parte dintr'însa; iară luând-o el cu sila, atuncea judecata îl silește ca să i-o dea înapoi. Însă voind el să-i facă strâmbătate, îl bate atâta de mult, până când țăranul de bună voia sa îi dă ceeace cere el, iară ca să'l omoare, îl oprește legea și întâmplându-se cu vre un chip ca să-l omoare, atuncea nu numai că stăpânul acela să judecă la moarte, ci încă și femeia și copii celui ucis se slobod cu pace. Pentrucă nici nu are putere asupra vieții sau a morții unui Moldovean, fără numai singură Domnia. Iară să vânză vreun boier pre țăranul său, are voie, însă nu afară din satul întru care s'a născut și dacă voește să-și vânză toată moșia împreună cu țăranii, i să dă voie.

Mărimea birului lor eate la voia Domniei și n'are nici nume, nici vreme hotărâtă și într'adevăr zic, că eu ași socoti pre țăranii Moldovenești, că sunt cei mai bicisnici decât toți locuitorii de sub soare, dacă împotriva voinței lor, nu i-ar scoate din sărăcie rodirea pământului și săcerișurile cele bogate. Căci ei sunt foarte leneși și trândavi pentru lucru, ară puțin, samănă puțin și totuși seceră mult și nu se nevoesc ca să-și agonisească cu munca, aceea ce ar putea ei să aibă, și se mulțumesc ca să adune în jătnițele lor, numai atâta cât socotesc că le va fi deajuns într'un an pentru hrana lor, sau până la pâinea cea nouă, dupre cum obișnuesc să și zică. Pentru aceea când se întâmplă vreun an neroditor, sau când îi împedică dela seceriș vre-o năpădire a protivnicilor, sunt în primejdie să moară de foame, și dacă au vreo vacă sau două, socotesc că le este destul pentru hrana lor și a copiilor, pentru că unele dintre dânsele dau pe zi câte 40 sau cel mai puțin 24 oca[33] de lapte și dacă are unul 20 de stupi prea lesne poate din venitul lor să-și plătească birul pe tot anul. Căci când este și timpul dupre pofta prisăcarilor, atuncea fiește care stup dă pre an câte șeapte roi. Apoi socotește, că la retezat din toți se scoate câte două sau și mai multe oca de miere și ocaua se vinde câte o rublă.

Cei ce locuesc la munte, au oi, miere și poame cu îndestulare și cei dela câmp au pâine, boi și cai. Iară la cei ce sunt megieși cu Tatarii, le merge mai rău decât la toți. Căci Tătarii nu numai că fură dela dânșii toate

cele ce pot să apuce, ci cu chip că merg cu războiu asupra Leșilor, răzbat în Moldova și fac prăzile cele mai mari, prind pre toți locuitorii de prin sate și ducându-i cu dânșii, îi vând la Țarigrad cu chip că sunt Ruși, măcar că acest fel de năpădire de mult s'a oprit de multe ori prin poruncile împărătești, însă la aceasta cine poate să se păzească așa bine, de șeretlicurile Tătarilor? Și pre cei ce îi duce întâmplarea la Țarigrad sunt mai norociți; căci acolo dacă găsesc Capuchihaielile Domniei, pre vreun Moldovan robit, unde îl găsesc de acolo îl iau fără de plată și îl slobozesc cu pace.

Cele ce am pomenit mai sus pentru țăranii Moldovei, numai cu locuitorii din trei ținuturi nu se urmează asemenea. Căci ei măcar că nu sunt din starea boierească, însă nu sunt supuși nici la un boier și sunt de sine ca o republică, adecă cel dintâiu este: Câmpul lung în ținutul Sucevei și este ocolit cu cele mai înalte vârfuri de munți și sunt într'însul ca vreo cincisprezece sate și fieștecare au obiceiuri și judecăți ale lor deosebite. Uneori primesc și dela Domnie doi Vornici, însă de multe ori îi și gonesc afară din ținut, când întărâtă cugetele locuitorilor asupra lor și se lasă în nădejdea cetăților ce au făcute din fire. Ei nu pricep lucrul pământului, pentru că nici au țarini prin munții lor, ci tot lucrul lor este numai păstoriea oilor și împreună plătesc și ei bir pre tot anul, însă nu atâta cât li se cere lor dela Domnie, ci numai cât făgăduesc ei Domnilor la intrarea în scaun și așezământul acesta totdeauna îl înoesc ei prin trimișii lor, când se pune stăpânitor nou în Moldova și când voește vre un Domn să urmeze mai aspru cu dânșii și să le arunce alte sarcini noui, atuncea ei nu stau îndelung la tocmeală, ci cu toții nu voesc să le primească și fug prin părțile cele nerăsbătute ale munților. Pentru aceasta și Domnii, nici odată n'au cerut dela dânșii mai mult, fără numai atâta cât s'au îndatorit să dee.

Uneori prin îndemnările unor capete răscolnice, au eșit ei de supt stăpânirea Domnilor și s'au dat supt paza Leșilor, care întâmplare a și dat pricină unora din istoricii Leșești, de au zis, că Moldova a plătit dajdie la Leși.

Însă aceasta este știut de fiește carele: că Moldova mai înainte până a nu cădea supt stăpânirea turcească, avea așezământ de pace cu Leșii, după cum mărturisește însuși vlădica Piazițius, măcar că'i stă împotrivă Dlugoș, Sarnițius și Oricovius. Iară după aceea începând a plăti haraciu la Turci, nici

n'au avut Leșii gând ca să o silească să fie supt ascultarea lor, ci mai ales unii din Craii lor umbla să le dea ajutor, ca să se pue iarăși în slobozenia ce avea mai înainte.

Al doilea republică mai mică, este Vrancea în ținutul Putnei, la hotarul țărei Românești din toate părțile încunjurat cu munți strașnici și sunt întru dânsul 12 sate cu două mii de case și nici locuitorii aceștia n'au știință pentru plugărit. Pentru că și ei se îndeletnicesc cu păstoriea oilor, ca și Câmpulungenii, și plătesc pre an la Domnie o dajdie știută și hotărâtă și se țin cu legile sau obiceiurile lor iară porunci și judecători dela Domnie nu primesc.

Al treilea, este Tigheciul, în ținutul Fălciilor adică un codru ce este despre hotarul Tătarilor de Bugeag și este pieptul Moldovei cel mai tare între Prut și între Basarabia. Locuitorii plătesc la Domnie pre tot anul o dajdie mică și sunt toți călăreți și mai nainte era ei la număr opt mii de oameni, iară acum deabia sunt două mii pentru oaste și întrec cu vitejiea pre toți ceilalți Moldoveni, încât se obișnuește a se zice pentru dânșii acest proverb „Cinci Tătari de Crăm, plătesc mai mult decât zece de Bugeag și cinci Moldoveni, biruesc pre zece Tătari de Crăm. lară cinci Codreni adecă, Tigheceni, bat pre zece Moldoveni”. Pentru dânșii am vorbit mai mult la partea întâea.

CAP. XVII. Despre năravurile Moldovenilor

Fiindcă ne-am apucat să arătăm năravurile Moldovenilor, pentru care lucru nici unii din cei străini, sau prea puțini au știință adevărată, dragostea ce avem asupra patriei noastre, și neamul dintru care suntem născuți, ne îndeamnă ca să lăudăm și să închinăm pre locuitorii țării, cărora avem să le mulțămim pentru iubirea noastră, ne stă însă și dragostea adevărului în cale, ca să lăudăm aceia, care cu dreptate ar fi să se hulească. Căci mai de mântuire le va fi lor, când li se vor așterne slobode înaintea ochilor greșalele care le fac, decât să fie înșelați și amăgiți cu vreo măgulire mângăioasa și apărare iscusită și prin aceia să creadă că urmează bine întru greșalele acele, pentru care toată lumea cea cu năravuri bune îi hulește. Deci noi din pricina aceasta voim să zicem curat, că noi la năravurile Moldovenilor nu putem să

aflăm nimic lesne ca să putem lăuda, osebit de credința cea adevărată și primire de oaspeți.

Din toate greșalele care sunt obișnuite și pre la alți oameni, au și Moldovenii de nu prea multe, încă nu prea puține.

Năravuri bune sunt rari la dânșii, pentru că nu au nici creștere cum se cuvine, nici deprindere la năravurile cele bune și pentru aceia cu greu se va găsi vreunul mai împodobit cu năravuri bune decât alții, de nu va avea vreo fire bună spre ajutor.

Dârziea și semețiea este maica și sora lor, căci dacă are vreunul cal bun și arme bune, atuncea gândește că nici un om nu poate să-l întreacă și nu s'ar feri, de ar fi cu putință însuși cu Dumnezeu să se lupte. Și toți de obște sunt îndrăzneți și semeți, foarte înținați de a începe gâlceavă, însă prea lesne să liniștesc și se împacă iarăși. Luptă cu sabia câte doi numai, nu obișnuesc; și țărănimea încă prea rar se întoarce la arme, numai din vorbe, ci cu bețe, cu ciomege și cu pumnii astupă gura cea fără de omenire a protivnicului lor și asemenea fac și ostașii, rar săr cu sabia unul la altul numai din sfadă și când se întâmpla aceasta vreodată, trebue aciea sa sufere pedepsele cele mai cumplite. Ei cu toții sunt șegalnici și veseli și inima nu le este departe de gură; însă dupre cum uită degrab mânia, asemenea și prieteșugul nu țin îndelung și de băutură n'au greață prea mare, însă și prea tare plecați asupra ei încă nu sunt. Desfătarea lor cea mai mare este uneori a petrece în ospețe dela 12 ceasuri până la 9 după miazănoapte și alteori și până la revărsarea zilei și beau până ce varsă. Dar aceasta încă nu se obișnuește în toate zilele, ci numai pe la sărbători mari și earna când este vreme rea, și silește frigul pre oameni ca să șează pre la casele lor și să-și încălzească mădulările cu vin. Rachiu nimenea nu iubește, fără numai ostașii, iară ceialalți beau numai câte un pahar înainte de masă. Cei ce locuesc în țara de jos și pe lângă hotarul țărei românești, iubesc vinul mai mult decât ceilalți.

Odineoară s'au apucat pre rămas un Moldovean cu un Muntean, să vază carii sunt mai bețivi, Moldovenii sau Muntenii, ș'au mers pe podul din Focșani, care este hotar între Moldova și între țara Românească și atâta sau gâlcevit amândoi cu paharele, până când a căzut Munteanul de multă băutură de vin. Iar pre Moldovean pentru învingere, l-au dăruit Domnia cu boerie.

Arcul îl întind ei foarte bine, și se pricep a purta și sulița. Iar cu sabia totdeauna fac ei mai multă izbândă, iar puște poartă numai vânătorii, pentru că zic că este lucru cu rușine, să se lupte la oaste cu acest fel de arme, cu care nu poate să se cunoască nici meșteșugul războiului nici vitejia.

Ei la începutul războiului totdeauna sunt foarte vitezi și de al doilea mai slabi de inimă.

Iar dacă îi înfrâng protivnicii înapoi, atuncea prea rar au bărbăție să înceapă de a treia oară, însă au învățat dela Tătari de se întorc iarăși înapoi din fugă și prin această apucare cu meșteșug, au smuls biruința de multe ori din mâinile protivnicilor.

Către cei robiți se arată acum cu blândețe și acum cu tiranie, după cugetul lor cel nestatornic și să ucigă pre vreun Turc, sau vreun Tătar, socotesc drept datorie creștinească și pre cel ce se arată cu blândețe către aceste neamuri, îl socotesc că nu este creștin bun; și această urmare au adeverit-o ei prea cu îndestulare la pustiirea aceasta mai de pre urmă a Bugeagului, când a năvălit Petriceicu asupra Basarabiei, după războiul Austriececesc.

Ei nu au măsuri în cugetile lor, când le merge bine sunt semeți, iar de le merge rău părăsesc bărbățiea și la vederea dintâiu nimic nu li se pare cu greu. Iar dacă li se întâmplă la aceia cât de puțină sminteală împotrivitoare, atuncea cad în uimire și nu știe ce să facă și la urmă, dacă văd că ostenelile lor sunt zădarnice, se căesc că s'au apucat însă prea târziu.

Deci dar nu putem zice alt nimic, fără numai că. din prea osebită și nemărginită provedință a lui Dumnezeu, o împărăție așa mare și înfricoșată a Otomanilor, biruind cu armele sale pre toată puterea romanilor în Asia și o bucată nu prea mică în Europa și pre Unguri, Sârbi, Bulgari și alte stăpâniri nenumărate, aducând cu sila sub stăpânirea sa și pre Greci norodul cel mai înțelept. Iar pre un norod așa prost și fără de putere, n'a fost vrednică ca să-l silească cu război, ca să i se plece sub stăpânire și mai pre urmă umblând de atâtea ori să lepede jugul cel primit de bunăvoe, totuși a rămas neatins și nesmintit, atât la obiceiurile lui cele politicești cât și la orânduelile cele bisericești.

De alta, nu numai că Moldovenii nu sunt iubitori de științi, ci mai la toți le sunt și urâte. Și așa nici numele științelor și ale meșteșugurilor frumoase nu le sunt lor cunoscute; și zic, că oamenii cei învățați își perd mințea și când voesc să laude învățătura cuiva zic că este nebun de știința cea multă și cel mai de ocară lucru este pentru că zic, că numai preoților se cuvine să, învețe, iar pentru mireni este destul să citească și să scrie și să-și iscălească numele și să știe cum își vor pune la isbod boii, caii, oile, stupii și altele de acestea; iar celealte toate sunt netrebuitoare.

Femeile lor măcar că nu le ascund de bărbați așa cu băgare de seamă ca Turcii, însă totuși obișnuesc prea rar a se depărta de pe la casele lor, dacă sunt măcar de puțină ceva stare.

Cucoanele boierilor sunt bine închipuite, iar pentru frumusețe cu mult mai în urma celor proaste. Căci acestea sunt cu chip mai frumos, iar cele mai multe sunt desfrănate unele beau pe acasă vin mult, iar la adunare prea rar se arată vreuna beată. Pentrucă un obraz femeesc se socotește a fi mai cinstit cu cât mănâncă și bea mai puțin pe la ospețe, și pentru aceia prea rar poate cineva să o vază aducând câte o bucățică la gură, sau să-și deschiză buzele până întru atâta, ca să i se vază dinții, ci așa de tăinuit vâră bucatele în gură, cu cât îi este prin putință, și nimic nu socotesc mai de rușine, decât a se vedea părul capului la vreo femee cu bărbat sau văduvă și este cea mai mare greșală, a descoperi la vedere capul vreunei femei. Însă fecioarele socotesc rușine să-și acopere capul măcar cu cât de subțire pânză, pentrucă goliciunea capului, o înțeleg semn de feciorie.

Celelalte obiceiuri atâta sunt deosebite, ca și aerul în cele mai multe părți ale țării. Locuitorii din țara de jos, care sunt obișnuiți de mult să trăiască în răsboiu cu Tătarii, sunt ostași mai buni și oameni mai sălbatici decât ceialalți și mai mult sunt rescolnici și nestatornici și dacă n'au niciun protivnic străin să bată războiu, atuncea de trândăvire prea lesne se amăgesc și stârnesc zurba asupra mai marilor săi, însă și însuși asupra Domniei. Pentru Dumnezeiasca slujbă au puțină știință și mulți dintre dânșii, mai ales oamenii cei proști, cu toții zic: că fieștecăruea om este hotărâtă dela Dumnezeu ziua morții sale și mai înainte de ziua aceea nu poate nimenea să moară, nici să piară la războiu[34], și aceasta le dă lor atât de mare bărbăție, încât, uneori orbește se slobod asupra protivnicilor lor. A ucide, sau a prăda

pre Turci, pre Tătari și pre Evrei, nu socotesc că este păcat nici ucidere, și cei ce locuesc aproape de Tătari, fură și ucig cu sirguință și când fac vreo pradă în țara Tătărască, zic că n'au prădat, ci ș'au întors numai al lor înapoi, pentru că zic că Tătarii n'ar fi având acum alt nimic, fără numai aceia ce au apucat cu sila dela strămoșii lor. Prea curviea este rară la dânșii. Iară cei tineri nu numai că socotesc a nu fi păcat, ci încă le este cinste ca să iubească pre ascuns curviea până ce sunt holtei, asemenea ca când ar fi slobozi de toate legile. Pentru aceia de multeori se aude la dânșii vorba aceasta:

„Fătul meu! ferește-te de furtișag și de ucidere, că eu nu te voi putea scăpa de spânzurătoare, iară pentru că te vei culca cu cineva, n'ai să porți frică de peire, numai să plătești banii pezevenchiului”.

Primirea lor de oaspezi, care o arată către cei nemernici și drumeți este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sunt prea săraci din pricină că se află megieși cu Tătarii, însă niciodată nu este să nu dee oaspețului sălaș și mâncare, țiindu-l în dar trei zile împreună cu dobitocul său și pre cel nemernic îl primesc cu fețe vesele, ca când ar fi frate, sau altă rudenie a lor și unii așteaptă cu masă până la 7 ceasuri din zi și ca să nu mănânce singuri trimit pre slugi pe la căi, ca să cheme la masă pe câți drumeți îi vor întâmpina. Numai singuri Vasluenii n'au lauda aceasta, că ei nu numai că își închid casele și cămările de către oaspeți și când zăresc pre vreunul că vine atuncea se tăinuesc, îmbracă haine sparte, și vin înapoi în chip de calici, și cer milostenie însuși dela cei străini.

Locuitorii de țara de sus, au mai puțină pricepere la războiu și nici sunt deprinși așa bine cu armele, căci ei mai bucuroși își agonisesc pâinea în sudoarea fețelor sale ș'o mănâncă cu liniște și în odihnă.

Asupra religiei sunt plecați mai până la Eres și nu numai în ținutul Sucevei sunt vreo 60 de biserici de piatră și în toată țara de sus mai mult de 200 mănăstiri mari de piatră, ci încă și munții sunt plini de monahi și de sahastri, carii acolo în liniște își jertfesc lui Dumnezeu viața cea cuvioasă și singuratecă.

Furtișag este între dânșii prea puțin, sau nici ca cum și totdeauna s'au aflat buni credincioși Domniei și măcar de s'a și întâmplat între dânșii vreo turburare, însă și aceea a fost numai din pricina boierilor de țara de jos și

mai înainte de a se căsători sunt curați și sunt oameni prea încuviințați cu cari prea rar se află asemenea vreunul din țara de jos.

În slujbele țării sunt mai harnici decât ceilalți și trebile gospodăriei le fac foarte bine și poruncile le plinesc cu cea mai mare râvnă și la primirea oaspeților, se îndeletnicesc mai mult decât ceilalți locuitori din țara de jos.

Jocurile Moldovenilor au cu totul altă închipuire, decât pre la alte popoare, căci ei nu joacă doi cu doi, sau patru cu patru, ca Franțezii, sau ca Leșii, ci joacă mai multe obraze deodată, împrejur sau în rând și altădată nu joacă bucuroși, fără numai la nunte, când se țin toți de mână și joacă împrejur cu pas potrivit după cântare, mergând despre dreapta spre stânga, atuncea se chiamă horă, iară când stau în rând și se țin de mână, însă fruntea și coada slobodă, atuncea se chiamă danț cu cuvânt Leșesc.

La nunte sunt obișnuiți să joace mai înainte de cununie în ogradă, sau și în drum și adecă cu două rânduri, unul de bărbați și altul de femei și la amândouă rândurile pun câte un povățuitor, om bătrân și cinstit, carele poartă în mâini toiag de lemn poleit și legat la capăt cu naframă cusută și unul dintre dânșii trage după sineși pre ceilalți din rândul său, despre dreapta spre stânga și iarăși despre stânga, așa încât să stea față în față. După aceia îndărăpt spate la spate și apoi se întoarce fieștecare rând cu încordare atâta de încet ca să nu se încurce, încât abia se poate zări vreo mișcare și întru amândouă rândurile își alege loc fieștecarele după cinstea sa Cocoanele și fecioarele boierilor, își iau loc dupre starea bărbatului, sau a tatălui lor, însă locul cel dintâi, este pentru povățuitor, al doilea, pentru Nun și al treilea pentru Mire. Asemenea și în rândul femeilor este întâi povățuitorul; apoi nuna, după dânsa mireasa, măcar de sunt și de stare mai proastă decât ceilalți iară la urmă se amestecă amândouă rândurile și joacă ocol împrejur, avându-și fieștecarele femeia sa din dreapta, iar holteii câte o fată de starea lor și uneori obișnuește hora să se întoarcă în trei părți sau patru, sau și într'unul, dupre voia și iscusința povățuitorului.

Osebit de jocurile acestea ce se obicinuese pre la veselii, mai sunt și alte jocuri cu eres, alcătuite cu număr nepotrivit adică 7, 9, 11 și jucăușii se chiamă călușeri și se adună odată într'un an, se îmbracă în haine femeești și pun pe cap cunună de pelin împletită și împodobită cu alte flori, vorbesc cu glas femeesc și ca să nu se cunoască, își învelesc fața cu pânză albă și in

mâini poartă sabie goală, ca să taie cu dânsa ori și pre cine ar cuteza să le descopere fața, căci puterea aceasta le-au dat-o lor un obiceiu vechi, așa încât nimenea nu-i poate trage la judecată când fac vreo ucidere întru acel chip.

Povățuitorul cetei se chiamă Starețǎ și cel de al doilea Primicer și are datorie să întrebe ce fel de joc poftește Starețа și apoi să spue celorlalți în taină, ca să nu auză norodul numele jocului, până când nu-l va vedea cu ochii, pentrucă ei au mai mult de o sută de sărituri și unele așa de potrivite, încât aceia cari joacă se pare că nu se ating de pământ ci se poartă în văzduh și cu acest fel de urmări, cu jocuri și cu săltări, prin toate târgurile și satele se petrec acele zece zile, ce sunt între praznicul înălțărei, și a coborârei Sfântului Duh, și într'această vreme nu se culcă ei nicăeri, fără numai sub strașinile bisericilor și zic: că de se vor culca la alt loc, ar fi căzniți de strigoaice și când se întâlnesc pre drum două cete de călușări, bat război una cu alta și ceata cea biruită face loc celeilalte și după ce fac învoiala de pace, apoi ceata cea biruită este supusă celeilalte nouă ani și întâmplându-se să se omoare vreunul la acest fel de bătălie, atuncea nu se încape judecată și nici judecătorul nu întreabă pre cel ce a făcut ucidere și cel ce intră în vreo ceată de acestea, trebue nouă ani în tot anul să se afle adunat dimpreună, iar întâmplându-se să nu se arate vreodată, atuncea zic ceilalți că este căznit de duhuri rele și de strigoaice și prostimea cea eretică crede, cum că ei au putere să gonească acel fel de boale. Căci ei fac vindecare într'acest chip, adecă: aștern la pământ pre acel bolnav și încep a sări și la o notă anume a cântării îl calcă fieștecarele dela cap până la călcâie și mai pre urmă îi zic la urechi niște cuvinte alcătuite de dânșii într'adins și poruncesc beteșugului să se depărteze și după ce fac ei aceasta de trei ori în trei zile, apoi urmează lucrarea care o nădăjduea ei; și așa într'acest chip cu prea puțină osteneală se pot vindeca boalele cele mai grele cari se împotrivesc meșteșugului doftoresc. Asemenea lucrare are nădăjduirea și în farmece.

CAP. XVIII. Despre obiceiurile logodnelor și a nuntelor în Moldova

Fiindcă am arătat pentru purtările și năravurile Moldovenilor, socotesc că cititorul cel iubitor de știință nu va fi nemulțumitor ca să-i descoperim în scurt și obiceiurile ce au ei pe la logodne și pe la nunți.

Ei căsătoresc pre copiii lor la vârsta care este hotărâtă de biserică și este rușine ca să-și ceară fecioara bărbat, căci obiceiul țării este ca să-și aleagă holteii loru-și neveste, iară nu părinții fecioarelor să-și caute gineri. Drept aceia plăcând unui holtei o fecioară, trimite la părinții aceia starosti, cari se chiamă pețitori, cu cuvânt Latinesc, care este stricat din cuvântul petitores și aceștia ispitesc pre departe cugetele părinților fecioarei, ca să nu le fie atuncea rușine, când n'ar voi părinții și cunoscând că le este lor voia ca să o deie, apoi merg starostii în casa fecioarei cu toate rudeniile mirelui și cel mai de frunte dintre starosti începe să aducă cuvânt, pre care l'am pus și noi aice, pentrucă mai în tot locul obișnuește, să se facă cu aceste cuvinte, adecă:

„Moșii și strămoșii părinților noștri celor mai dinainte umblând la vânat prin codrii, au aflat această țară, întru care ne aflăm și noi acum și ne hrănim și ne desmierdăm cu mierea și cu laptele dintr'însa. Deci prin pilda aceasta fiind îndemnat și slăvitul boer (N), a mers la vânat prin câmpi, prin codrii și prin munți și a dat preste o fiară, care fiind rușinoasă și cinstită, nu a stătut față cu dânsul, ci a fugit și s'a ascuns și viind noi pe urma ei, ne-a adus într'această casă. Deci, D-voastră trebue să ne-o dați sau să ne arătați unde a fugit fiara aceasta pre care noi cu atâta osteneală și sudoare am gonit-o din pustie”. Și mai adaogă încă și zice și alte alegorii și metafore după cum se pricepe.

Iară părinții zic dintâi, cumcă acest fel de fiară n'a venit în casa lor, ci poate că ei i-au rătăcit urma și ea se va fi ascuns aiurea, la vre-un megieș. Însă dacă silesc starostii ca numai decât să le-o arate, atuncea scot părinții înaintea lor, o fată urâtă și bătrână, îmbrăcată cu strae sdrențuroase, și întreabă ei pe starosti de este această fiara aceia pe care o caută ei. Atuncea starostii zic, că nu este aceia. „Căci fiara lor este cu părul galben ca aurul, cu ochii ca de șoim, dinții săi stau ca mărgeaua, cu buzele roșii ca cireșile, la trup ca o leoaică și la piept ca o gâscă, cu grumajii ca de lebădă, degetele mai gingașe decât ceara, și fața mai strălucitoare decât soarele și luna”. Și dacă tăgăduesc părinții dealdoilea precumcă nu au văzut de acel fel de fiară, atuncea starostii dau răspuns, zicând: „Că câinii lor atâta sunt de adulmecatori încât niciodată nu i-au înșelat și acum le-au dat semnele cele mai adevărate, cumcă fiara aceia pe care o caută ei ar fi ascunsă acolea”. După aceea lăudându-li-se și cu arme și cu silă scot apoi părinții pre fiica lor,

împodobită dupre putința și averea lor și văzând-o starostii zic, că aceasta este fiara pre care o caută ei și atuncea chiamă pre un preot, sau dacă acesta este împedicat cu alte trebi, apoi chiamă pre cei mai bătrâni din megieși și înaintea acestora își schimbă mirii inelele și după aceea îndată iarăși tăinuesc părinții pre fiica lor și așează masă și în vreme când șed la masă, hotărăsc ziua aceia întru care va să fie nunta.

Iară dacă sunt mirii feciori de boieri, atuncea fără de învoeala Domniei și fără de mărturia arhiereului nu poate să fie nici logodna nici cununia, căci cu pecetluitul sau mărturia arhiereului se ia aminte ca să nu se facă vreo nuntă în potriva așezământurilor bisericei, și cu învoiala și știrea Domniei, pentru ca să nu se unească mai deaproape prin legătura aceasta multe neamuri boierești fără de voia Domniei.

Și după ce se hotărăște ziua întru care va să fie nunta, atuncea în Lunea cea dinainte merg rudeniile dimpreună atât la casa mirelui cât și la casa miresei și aduc muzicanți, cari rar pot să fie alții de cât numai țiganii și se ospetează unii cu alții și după ce se râdică masa, apoi fetele și alte femei cern făina cară este ca să fie pentru nuntă, pentru aceia să și zice, ziua cernutului, și dacă sunt tot într'un târg sau întru'un sat, sau măcar dacă nu sunt tocma cale de 2 sau 3 zile depărtate una de alta, apoi atuncea se începe veselia nunței de Joi, la amândouă părțile și ține până Duminică. Iară Duminică se gătesc toți prietenii și rudeniile mirelui ca să aducă mireasa, și trimit înainte conăcarii să spue de venirea mirelui și cei ce sunt adunați la mireasă, străjuesc la drum și caută să-i prinză până a nu sosi ei la casa miresei și ei pentru ca să nu li se întâmple aceasta își caută cai foarte ageri, iară de se întâmplă să se prinză, apoi la oamenii cei proști îi leagă pre dânșii foarte vârtos și îi pun îndărăpt pre cai, iară la cei mai de frunte, numai cât îi încunjiură rudeniile miresei, și luându-i între dânșii îi duc la casa ei ca când i-ar fi robit și după ce sosesc acolo, îi întreabă pre dânșii ce caută? Iară ei dau răspuns că ar fi trimeși să vestească război și oastea încă îndată va sosi, ca să ia cetatea. Și după ce zic ei cuvintele acestea îi poftesc înlăuntru și îi silesc de bea vreo câteva pahare de vin și după aceia îi trimet earăși înapoi cu vreo câțiva din oaspeții miresei și după ce văd oamenii miresei, că se apropie mirele, dau drumul conăcarilor cu ocări și degrab să întorc iarăși înapoi și dacă pot petrecătorii mirelui ca să-i ajungă pre dânșii, apoi asemenea îi leagă și ei și iau împreună cu sine și după aceia adunându-se

amândouă părțile de oaspeți la casa miresei, fac întrecere cu alergarea cailor, dându-se bacșiș celui ce se arată mai cu vitejie. Adică la cei mai proști o năframă, iară la cei mai cinstiți postav de bun preț, sau vreo pânză de mătasă, și după ce se trimet oamenii înainte ca să puie semne unde să alerge și dând unul prin chiot semn ca să alerge, atuncea cei ce socotesc că au cai mai buni dau pinteni și cela ce ajunge întâi ia acel bacșiș singur din mâna miresei și calului său i se pune cunună de flori împodobită.

Seara după vecernie merg mirii la biserică cu toată slava câtă le este lor prin putință și primesc cununia. În mijlocul bisericei se așterne un covor, pe care stă mirele deadreapta și mireasa deastânga și sub dânsul pun galbeni, atât sub picioarele mirelui cât și sub ale miresei, iară la oameni cei mai proști pun taleri, un semn care se înțelege că ei nu caută la lume, ci toată mărirea sa o calcă în picioare. Lângă dânșii stau nunii cu două făclii potrivite și așa le citește preotul slujba cununiei și le schimbă inelele câte de trei ori și împodobindu-i pre amândoi cu cununi îi poartă pre la icoane ca un danț, cântând cântăreții obișnuita cântare.

În vremea aceasta aruncă rudeniile pre la cei ce stau împrejur arginți mărunți (parale), nuci și hamei uscat, ca să arate că cer de la Dumnezeu dătătorul de viață numai timpurile cele roditoare de nuci și de hamei, iară cealaltă bogăție și însumuțare a lumei aceștia, pre toată trebue să o lepede. Pre urmă dă preotul la amândoi tinerii pâine întinsă în miere și gustă de trei ori ca un semn de iubire și de unire nedespărțită. Și pentru ca să dea preotul pricină privitorilor să râză la această prăznuire de veselie, îi amăgește de trei ori cu această îmbucătură, și luând sfârșit și obiceiurile acestea să întorc apoi cu toții iarăși la casa miresei cu aceiași orânduială cu care au venit înhobotând fața miresei cu o pânză prea subțire de mătase roșie, priponind-o cu două săgeți pe care apoi le bat în perete la capul tinerilor, frații sau rudeniile miresei atuncea când este să se aducă mireasa la cămară.

Și apoi mănâncă și bea alte ori până la nouă ceasuri dimineața și după al noulea ceas să aduce pre masă un cocoș fript cu pene cu tot, iară unul dintre oaspeți intră sub masă și cântând ca cocoșul vestește revărsarea zilei și după aceia dând toți oaspeții câte un bacșis bucătarului, să ridică de la masă, iară mirele cu mireasa, ținându-se de mână stau în mijlocul casei și un scriitor citește cu glas izvodul cel de zestre și apoi zestrea aceasta care era

mai înainte pusă într'o casă deosebit ca să o vază toți oamenii, se încarcă toată într'un car și se aduce la casa mirelui. După aceia povățuitorul sau vătășelul miresei cere în numele ei ertăciune dela părinții sei, adică: face pomenire pentru nașterea, pentru creșterea și pentru alte faceri de bine care a avut ea de la dânșii și le mulțumește pentru dânsele și își cere blagoslovenie de la dânșii și această blagoslovenie i se dă ei sau însuși prin gura părinților săi sau și prin alții în numele părinților și pentru amândoi rugând pe Dumnezeu și pe îngerul lor cel păzitor ca să-i păzească și să le dee dragoste deplin și pat nespurcat și apoi le dau la amândoi să bea câte un pahar de vin, care se chiamă băutura căii cei înțelepte; și așa îi slobod dela sine și când voiesc să iasă pe ușa casei, atuncea le stau înainte la ușă cu sabia scoasă, frații miresei sau dacă nu are frați apoi frații părinților ei și îi propesc stând în ușă cu sabia curmeziș ; iară mirele se rescumpără pe sine dela dânșii cu un cal bun sau cu alt dar ce are la îndemână și eșind să suie mireasa numai singură într'o trăsură dimpreună cu maica sau o soră a mirelui, pentrucă din casa părintească nu poate să ia cu sine nici slugă nici slujnică și așa merge după bărbatul său carele merge înainte. Și după ce sosesc la casa mirelui mai deșartă vreo câteva pahare de vin și după aceia duce nuna pe tineri la cămară iară mirele să ia aminte ca să poată înțelege a doua zi oarece părinții nevestii pentru fiica lor, căci ei a treia zi după nuntă vin la dânsa cu toate rudeniile lor ca să o vază, care se chiamă cale prea mare, pentrucă întru acea călătorie, dupre cum să întâmplă, sau se împărtășesc părinții de cinste multă sau de rușine multă, căci dacă se află fiica lor fecioară, atuncea nu numai că sunt toate bune, ci încă îi și ospătează cu masă frumoasă, la care se aduce după aceia și cămașa miresei pe un blid cu semnele fecioriei și o arată pe la toți, la care obișnuește să arunce fiește carele câte un bacșiș mic însă aceasta se face numai între oamenii cei proști, iară la cei cinstiți să arată numai la socri.

Iară dacă fiica lor și-a fost stricat fecioria mai dinnainte, atuncea a doua zi după mâncare, chiamă mirele la sine pe toate rudeniile sale și le arată că nu ș'a găsit mireasa fecioară, deci ei caută căruțele cele mai rele și cu curele rupte înhamă pe părinți în loc de cai, după ce vin și Pe fiica lor o pun în căruță, iară pe dânșii îi silesc cu bătăi ca să o tragă singuri până la casa lor; și așa o ia înapoi ca pe o curvă și nimeni nu poate să le facă sminteală la drum. Iară îndrăsnind cineva săi sloboază pe dânșii, atuncia

unul ca acela osebit de alte bătăi se mai pedepsește și de către judecătorul locului ca un călcător de legile și de obiceiurile țării.

Iar zestrea miresei toată o oprește bărbatul ei și toată cheltueiala care a făcut-o el la nuntă o plinește cu porunca judecătorilor de la părinții aceia care nu și-au păzit pre copilul lor.

Și așa urmează între țărani cu bieții oameni aceia; iară cei mai de frunte își păzesc mai de aproape pe fetele lor, încât nu poate așa lesne să se întâmple unele ca acelea; iară de se și întâmplă să nu fie vre una fecioară, atuncea plinesc părinții fecioria prin zestre mai mare, cu sate și cu bani și nemulțumindu-se ginerele lor nici cu aceia, apoi părinții iau pe fiica lor iarăși înapoi și lui îi dau voie ca să ia pe alta.

Când cunună Domniea, atuncea se pune masă în curtea domnească și mirelui se dă asemenea gugiuman ca și cel domnesc, împreună și un cal și la masă șade deadreapta Domnului cu gugiumanul pre cap și toate slugile curței domnești îl slujesc asemenea ca și pre Domnul lor și când merge la biserică, sau la casa sa, i se face alai ca și cel domnesc, cu muzica Moldovenească și Turcească.

A treia zi merge împreună cu mireasa, cu daruri la Domn și la Doamna, și mulțămesc pentru o cinste așa mare.

CAP. XIX. Despre obiceiurile îngropărei în Moldova

Moldovenii îngroapă pe morți cu orânduiala aceea care este așezată de biserică; căci îndată după ce moare cineva îl spală cu apă caldă și până a nu amorți trupul mortului îl îmbracă cu hainele cele mai noi și mai bune pre care le-a avut; și după aceia îl pun pre o năsălie în mijlocul casei sau a tinzii. Însă nu-l îngroapă îndată în ziua aceia dintâi ci așteaptă până a treia zi; ca nu cumva să se întâmple să îngroape de viu pre vre un bolnav carele numai a fost leșinat. După ce aud clopotele se adună megieșii și se tânguesc și ei împreună cu rudeniile mortului, și în ziua îngropărei încă vin cu toții și petrec pe mort la biserică, mergând preoții înainte și rudeniile în urmă și după săvârșirea prohodului, îl îngroapă în țintirimul bisericei. Iară, când moare vreun boier de oaste, atuncia caii lui se îmbracă cu postav negru și

deasupra lor pun hainele cele mai de preț și înaintea năsăliei duc o suliță, întru care este spânzurată o sabie cu mănuchiul în jos; și deamândouă părțile merg vreo câțiva ostași înzăoați și încoifați; și în ochii cailor pun must de ceapă sau praf de pușcă, ca să se arate ca când ar plânge și caii asemenea ca oamenii pentru moartea stăpânului lor.

Trupul unui boier îl petrece însuși Domnul înpreună cu tot alaiul și dacă a fost el unul din cei mai mari, atuncea merg înaintea lui cu semnul cel de boierie până la groapă și după aceia duc semnul iarăși înapoi și îl pun în spătărie, sau în divan și locul boieriei lui rămâne deșert cel mai puțin trei zile.

Jelirea nu este la toți de o potrivă, când moare vreun țăran, trebue feciorii lui să umble șase luni cu capul gol, măcar de este și la mijlocul ernei și să-și lase părul și barba și cât dedeparte să aibă a merge nu cutează să-și învelească capul cu nimica. Asemenea și cei mai de frunte obișnuia mai înainte să urmeze patruzeci de zile; iară acum au părăsit acest fel de eres și numai cât îmbracă haine cernite și-și lasă părul capului să crească.

Iară când moare fratele vreunei fecioare de țăran atuncea ea după obicei taie din părul capului său și leagă la crucea care se pune la mormântul frăține-său și ia aminte într'un an ca să nu lipsească de acolo sau să cază jos, iară întâmplându-se se lipsească atuncea mai pune iarăși deal doilea altă legătură de păr.

Ei de obște un an de zile în toate Duminicele merg cu toții la mormânturi și plâng pe morții lor și cei mai bogați năimesc femei care știu a cânta osebite versuri de jale, în care arată ele mișelia și ticăloșia vieței aceștia, dupre cum se poate vedea dintr'un acest vers care mai toate au începeri asemenea: „Plâng și mă tâguesc, pentru viața cea rea a lumii aceștiea ce se rumpe ca și ața, și celelalte”.

După aceia, ca când ar fi mortul viu așa îl întreabă pentru multe lucruri și zic că s'a supărat pe lumea aceasta și nu voește să le dea răspuns: iar mai pe urmă zic; că pentru atâta rugăminte a rudeniilor lui, se umilește și începe să vorbească, și învață pre dânșii ceeace au să facă și ceea ce trebue să părăsească și zice cât de acum înainte nici va mai vorbi cu dânșii nici se va mai întoarce înapoi, pentrucă a început a gusta din desfătările raiului, care

le-a gătit Dumnezeu slugilor sale celor credincioase și alte multe de aceste bârfituri femeești.

Partea eclesiastică și literară

CAP. I. Despre religiea Moldovenilor

Lenevirea celor mai nainte de noi, este singură pricina, de nu putem să spunem acum, ce fel de religie au avut locuitorii Moldovei mai nainte până a nu răsări soarele dreptății în părțile noastre, iară de vom voi să credem cum că Dacii cei vechi, s'au tras din Schiți, dupre cum zic împreună și toți istoricii cei ce ne sunt nouă cunoscuți; atuncea gândesc că și prepusul acesta, va fi adevărat, adecă cumcă și ei s'au închinat tot la aceiași idoli, de cari mărturisea hronicile Rusești că s'au închinat și Schiții, adecă la Perun, zeul tunetului; Volos, al dobitoacelor; Pohvist, al văzduhului; Lado al veseliei; Cupalo, al săcerișului, și la alți idoli ca aceștia, precum: Osliado, Corza, Dașuba, Striba, Semargle și Mocoza.

Și se vede că și Romanii, pe cari nici un popor nu i-au întrecut cu eresurile, nu numai că n'au părăsit slujba cea veche a idolilor, ci încă au mai înmulțit-o și cu de ai lor. Și aceasta va crede prea lesne fieștecarele, numai de își va aduce aminte pentru Romani, cumcă ei ori și când biruia vreo țară, jertfea atât la idolii neamului celui biruit, cât și la ai lor, ba încă și când au biruit ei Egipetul adecă pre Maica cea roditoare a idolilor, au și luat cu sine mulți idoli de acolo și aducându-i la Roma au jertfit împreună și acelora.

La aceasta se mai adaugă și această credință, care avea toți cei ce era plecați cu totul asupra slujbei idolești; încât nu numai fiecare țară, ci încă și fiecarele casnic avea idol de casă păzitor vieței sale și credea că poartă grije osebită pentru dânșii și cela ce nu se înpăca cu dânșii nici țara sa nu putea să și-o stăpânească cu norocire, nici în casa sa nu putea să trăească cu pace.

Însă în vremea în care a secat în Moldova eresul păgânesc și s'a primit legea creștinească, nu arată istoricii nici c'o mărturie luminată; ci se socotește cu părere, că întâi sub stăpânirea marelui Constantin s'au început în Dacia la vedere deprinderea religiei creștinești; pentrucă în vremea lui Constantie fiul marelui Constantin, avea amândouă Daciile arhiereii săi, după cum adeverează Tipicul soborului de la Sardiea. Și se poate ca și în

vremea de mai nainte să vor fi plecat mulți a urma steagului lui Hs.; prin învățăturile cele sângerate ale Mucenicilor.

Iară acum tot neamul se ține de biserica răsăritului și nu are cugete streine nici pentru o închietură a credinții și nu părăsește nimic din cele ce sunt poruncite de biserică și nu face nimica ce este oprit de dânsa.

Vre un eres sau vre un eretic nu s'a arătat nici odinioară în Moldova, cu cât mai puțin să se poată încuiba. Poate că este și din pricina aceasta pentrucă poporul niciodată n'a primit teologie sholastică și meșteșugurile cele amăgitoare ale celor îmbolditori; ci a crezut că învățătura Evangheliei și a sfinților părinți și fără de școale este îndestul pentru mântuirea sufletelor.

Nici o religie nu este urâtă Moldovenilor ca acea papistășească, măcar de și țin de biserica apusului mulțime de locuitori Unguri cari au și episcop la Bacău. Ei zic, că toate celelalte religii eretice sunt cunoscute și prea lesne se înțelege depărtarea lor dela biserica cea pravoslavnică; însă papistașii ascund chipul lor cel de lup sub cojoc de oaie, căci ei uneori numesc pe pravoslavnici frați și uneori shismatici și achefalon, adecă fără de cap, pentrucă nu cinstesc pe Papa ca pe un cap al bisericii; iară alteori îi numesc eretici și pentru aceia prostimea nu poate să deosebească binele de rău, ca să se poată păzi de veninul lor.

Deci iată că neînduplecarea Moldovenilor la nici un fel de erez, se vede c'a fost statornică, rămâind dea pururea sub biserica răsăritului, căci fiecarele ce știe istoria bisericei, prea bine va fi știind, că Ungaria și Ardealul unde au fost locuit patrioții noștri mai înainte de descălecarea lui Dragoș, niciodată n'au fost supuse scaunului Țarigrădesc și grecesc; ci totdeauna au fost sub scaunul Romei; drept aceia și locuitorii lor au fost fii ai bisericii apusului, până a nu răzbate într'însele eresurile lui Luter și ale lui Calvin; și fiindcă următorii lui Dragoș totdeauna și-au ținut religia care au fost avut-o ei mai înainte acolo, căci nicăieri nu se zice c'ar fi părăsit ei biserica apusului și s'ar fi lipit de biserica răsăritului; pentru aceia este ve-derat că tot aceiași învățătură a fost întru acea vreme și la biserica apusului pe care o are acum numai biserica răsăritului, pentru aceia se vede că în urma apusului au căzut din credința cea adevărată creștinească, însă nu răsăritul. Dar să lăsăm aceasta și să venim la pricina noastră.

Moldovenii țin mărturisirea credinței dupre cum au alcătuit-o sfinții părinți, la soborul dela Niceea și adăogirea papistășească o leapădă adecă: „Și dela fiul” și pentru purcederea sfântului Duh, cred asemenea, precum zice Hs., la evanghelia dela Ioan; și dupre cum nu primesc purcederea dela fiul, asemenea nu primesc nici adăogirea lui Palama, care zice: „Dela Tatăl singur”. Au șeapte taine și cina cea de taină o țin dupre așezarea sfinților părinți, a lui Vasile celui mare și a lui Ion Hrisostomului și o și săvârșesc cu pâine dospită și se împărtășesc sub amândouă formele a pâinii și a vinului.

Icoanele sfinților le cinstesc, însă nu cioplite ci numai zugrăvite, dar zic că numai lui Dumnezeu singur se cuvine slujbă și cred că drepții încă n'a[u] ajuns desăvârșit desfătarea raiului, ci o așteaptă până la ziua judecății împreună cu Pavel; și au întru sufletele lor nădejde fără de îndoiaiă, care le pricinuește lor bucurie nespusă, încât nu le lipsește nimic pentru vredniciile lor. Iară pentru purgatorium, nu cred, însă adeverează, că păcatele cele mici se pot erta și după moarte, prin rugăciunile bisericei și prin milostenii.

Sfânta scriptură o citesc în biserică dupre tălmăcirea celor 70 de dascăli; iar Vulgatele și toate alte tălmăciri le leapădă.

Osebit de Miercuri și de Vineri, postesc de două ori într'un an, la vremile orânduite și în postul mare și în postul prea curatei fecioarei, se înfrânează încă și de pește; și mai sunt unii carii din eres mare ce au, nici Lunea nu mănâncă carne și singuri ei își mai fac încă și alte posturi, precum la praznicul sfântului Atanasie, Grigorie și Dimitrie; și unele din femei măcar de nu se și îmbracă cu haine monahicești, se hotărăsc din bunăvoință ca să nu mănânce carne întru toată viața.

Osebit de acestea, prostimea și în Moldova ca și întru alte țări, care încă n'are știință pentru învățături, este foarte plecată asupra eresurilor și nu este încă desăvârșit spălată de tina sa cea veche; încât și la nunți, la îngropări și la alte în tâmplări știute de dânșii, cinstesc prin versuri și cântări, niște dumnezeiri necunoscute și duhluitoare de idoli. Deci, adecă: Lado și Mano[35], Dzina[36], Dragaica[37], Doina[38], Stahiea[39], Dracul din tău[40], Ursitele[41], Frumoasele[42], Simzienele[43], Joimarțele[44], Papaluga[45], Chiraleica[46], Colinda[47], Turca[48], Zburătorul[49], Miază-

noapte[50], Striga[51], Tricoliciul[52], Legătura[53], Deslegătura[54], Farmecul[55], Descântecul[56], Vergelatul[57]. Și altele de acestea.

CAP. II. Despre stăpânirea Bisericească

Povățuirea cea pre dinafară a Bisericii este numai a Domniei, care ia aminte cu sârguință și cu purtare de grijă, ca urmările și învățăturile bărbaților bisericești, să fie întocmai după așezământul credinței și ca nici unul dintre dânșii să nu se abată din drumul adevărului și să tăinuiască inimă de lup sub cojoc de oaie, nici păstorul să nu fie leneș pentru turma sa, sau să-i dee vreo sminteală prin pildă rea. Iară purtarea de grije cea din lăuntru pentru suflete, cum să le îndrepteze pre calea cea cerească, este încredințată Mitropolitului, care ca un păstor credincios și ca o slugă privighetor al Domnului, cercetează bisericele sale și le așează lor Arhierei carii de și nu are vreo înțelegere pentru știință, însă sunt plini de Duh sfânt; și nimic nu părăsește din cele ce socotește el că sunt de trebuință pentru pășiunea și pentru mântuirea oilor sale. Însă fiindcă după ce s'a înmulțit la număr locuitorii Moldovei, s'au prea îngreuiat lucrul acesta, încât un om singur nu era puternic ca să-l săvârșească, pentru aceea spre ușurința sa, s'au mai așezat în Moldova încă și alte trei scaune Arhierești, adecă: la Roman, la Rădăuți și al treilea la Huși, însă celui dela Rădăuți și celui dela Huși, numai cât li s'a dat nume de Episcopi, iar cel dela Roman este Episcop desăvârșit și i s'a dat voie ca să puie mitră pe cap, însă asupra tovarășilor săi celor doi, nu are el putere, ci numai protie înaintea lor.

Mitropolitul Moldovei a luat blagoslovenie sau întărire la hirotonia sa, dela Patriarhul de Țarigrad, de când s'a așezat în Moldova scaun Mitropolesc și până pe vremea soborului dela Florenția; iară atuncea la acest sobor, fiind Mitropolitul acel de atuncea al Moldovei, om prost și puțin învățat la Sfânta Scriptură, a iscălit și el toate așezământurile cele mincinoase și amăgitoare ale soborului, (împotriva solului ce l'a fost trimis cu dânsul Alexandru cel bun, Domnul Moldovei), numai ca să dobândească scaunul al șeaptelea ce i s'a fost făgăduit de către Papa, împreună și alte măriri; însă după ce s'a spart soborul nu a cutezat să se întoarcă iarăși înapoi în Moldova. Pentru aceea, Marco Arhiepiscopul dela Efes, a trimis Mitropolit în Moldova pe Arhidiaconul său, bulgar de neam, care a fost foarte vestit pentru cuvioșia și pentru credința cea bună și fiindcă și Patriar-

hul de Țarigrad s'a fost plecat în partea celor cu dușmănie, i-a poruncit lui ca să-și caute blagoslovenia sa totdeauna la Arhiepiscopul de la Ohrida și dintr'acea vreme, obișnuia Mitropoliții Moldovei să-și ceară blagoslovenia lor necontenit dela Ohrideanul până la începutul veacului trecut.

Iară apoi după ce a luat Domnia Vasile Albanitul și căutând el ca să puie iar la întemeiere lucrurile cele ce ajunsese la neorânduială, prin lenevirea Domnilor celor ce au fost mai înainte de dânsul și prin alte turburări din lăuntru; pentru aceea i-a scris lui o carte Partenie, care era pre atuncea Patriarh la Țarigrad într'acest chip: „Facem înștiințare Măriei tale, ca să știi, cum că biserica moldovenească totdeauna a fost supusă bisericii răsăritului la Maica cea adevărată și voitoare de bine tuturor creștinilor și Mitropoliții săi ca și toți ceilalți primea blagoslovenia lor dela scaunul cel de obște al Țarigradului și a fost sub această ascultare vreo câteva sute de ani, până pe vremea împărăției lui Ioan Paleologului, când s'a iscălit la soborul de la Florenția Mitrofan Patriarhul cel rău și a adus prin aceia prepus asupra scaunului celui de obște și cel mai dintâi al Țarigradului, la toți iubitorii de credința cea adevărată. Însă după turburările acestea, curățindu-se îndată din cale uneltele și urzitorii beteșugului celui rău și Biserica cea sfântă a lui Dumnezeu mireasa Mielului celui fără de prihană, s'a întemeiat iarăși în odihna sa cea mai dinainte și în cinstea sa cea veche, rădicându-se împreună și toate prilegiurile de vreun prepus rău.

Deci se vede a fi lucru necinstit și cu necuviință, ca Biserica moldovenească, care totdeauna a fost mădularea cea mai aleasă și mai de frunte a Bisericii cei mari, să-și caute blagoslovenia sa, la scaunul cel mai mic și nu la cel mai mare. Pentru aceia te rugăm pre Măriea ta, smerenia noastră, împreună cu tot sfințitul sobor, ca să bine voești a întrupa iarăși la alt scaun mai vrednic, mădularea această cinstită a Bisericii și să poruncești ca Mitropoliții Moldovlahiei (așa numesc grecii Moldova) să-și caute blagoslovenie ca și mai nainte la scaunul nostru cel de obște al Patriarhiei și cu adevărat va fi spre cinstea lui Dumnezeu și spre slavă maicii noastre a Bisericii și nouă ne va fi pricină de bucurie veșnică.”

Deci Domnul Vasilie, îndemnat fiind cu această scrisoare a Patriarhului și a soborului, a poruncit îndată, ca de acolea înainte, să nu-și mai caute

Mitropolitul Moldovei blagoslovenie aiurea, fără numai la Patriarhul de Țarigrad.

Și mai pe urmă tot sub stăpânirea acestui Domn, adunându-se în Iași sobor din țară asupra Iconoclastrilor și alți eretici din vremea aceia, a întărit și această poruncă împreună cu învoiala și iscălitura tutulor Patriarhilor încă și cu a Ohridianului.

Mitropolitul Moldovei are cu totul osebită cinste la Biserica răsăritului, care alți Mitropoliți n'au și măcar că n'are nume de Patriarh, dar nu este supus nici la unii, căci măcar că-și caută întărire și blagoslovenie la Patriarhul de Țarigrad; însă acela nici îl poate scoate pre dânsul din scaun, nici poate să-l aleagă și nici este el îndatorit ca alți Mitropoliți, să aștepte psiful dela Biserica cea mare a Țarigradului, ci dacă dobândește întărire dela Domnie, săvârșesc punerea mâinei trei Arhierei din Moldova și trimit scrisoare cătră Patriarhul, cu înștiințare cumcă „s'a ales (N) prin chemarea Duhului Sfânt, iară nu din altă pricină omenească și este om învățat și cuvios și temător de Dumnezeu”.

Asemenea scrie și Domniea cătră Patriarhul, altă scrisoare osebită și-l roagă pre dânsul, ca și cu blagosloveniea sa, să întărească pre acel nou hirotonit. Iară Patriarhul nu poate cumva să nu priimească, ci trebue la toate să urmeze dupre cererea Domniei.

El este slobod și de dajdiea aceia ce se dă Patriarhului cu nume de κοινότητος καὶ βοηθείας[58] și nicio lege nu-l îndatorește pre dânsul ca să întrebe pre Patriarhul, ori și pentru care pricină ce este să se facă în Biserica Moldovei, căci el are putere asupra Bisericii sale asemene ca și Ohrideanul. Însă măcar că el este așa puternic în dregătoriea sa, nu poate nici să puie nici să scoată pe vreunul din Episcopii săi, căci numai Domniea are să cerceteze pentru purtările și pentru învățătura celor ce se fac Arhierei și pentru pricinile acele pentru care ar fi să-i scoată, avănd putere ca să-i și scoată, pentrucă aceste toate le-au oprit Domnii asupra sa și Mitropoliților au lăsat numai punerea mâinilor, dupre așezământul Apostolicesc. Însă și Domniea măcar c'are stăpânire nemărginită asupra supușilor săi, fără de voia Mitropolitului nu poate nimic să schimbe, să adaoge sau să lepede. Dar

și legea această oprește numai pre Domnii cei cuvioși, iară când este vreunul călcător de lege, nu poate să-l oprească nicio lege.

Mai este datoria Mitropolitului, când va hotărî Domniea pre cineva ca să-l pedepsească cu moarte atuncea să stea înaintea Divanului, sau să întărească judecata Domnească, sau să o îndrepteze, dupre hotărârea legilor. Și Domnii încă primesc aceasta ca niște creștini și iubitori de dreptate.

Episcopii încă fără de zătihnire își săvârșesc datoriea chemării lor prin eparhiile lor, și așează preoți, pe carii aflăndu-i cu vreo greșală mare, îi și lipsesc pre dânșii de darul preoției, fără de nicio milostivire și nimine nu stă la această împotriva judecății lor, însă ca să puie ei sau să scoată pe vreun Egumen, sau vreun Arhimandrit, nu li s'a dat acest fel de putere; și aceștia stau numai sub Divanul domnesc și când fac vreo greșală mai mică, atuncea se pedepsește fieștecarele, cel mai mic de cătră cel mai mare, adică pre Diacon îl pedepsește Preotul său, pre Preot, Protopopul; pre Ieromonah sau pre Monah, îl pedepsește Egumenul sau Arhimandritul său; pre Protopop, pre Egumen și pre Arhimandrit, Episcopul; și pre Episcop, Mitropolitul; iară pre Mitropolit îl pedepsește Domniea. Însă Domniea se pedepsește numai singură de conștiința sa și de Dumnezeu, carele a pus pre Sultan ca să îndrepteze și să pedepsească uneori pre Domni.

Iar la greșalele cele mai mari, care sunt vrednice de a se pedepsi cu moartea, sau cu lipsirea darului hirotoniei, stau sub judecata Episcopilor săi, numai Preoții, Ieromonahii și Monahii; iară Egumenii, Arhimandriții și Episcopii, se pot pedepsi numai de către Domnie. Însă și datoria Episcopilor este, când vre unul dintre aceștia face oareșce împotriva canoanelor bisericești, sau altele, să înștiințeze cu scrisoare pre Mitropolit și atuncea el arată pricina la Domnie.

Mitropolitul are pe an dela fieștecarele preot din Eparhiea sa, câte două sute de aspri și o piele de vulpe, sau de jder, iară alta nu poate să mai ieie nimic. Și dela Episcopi încă n'are nicio dajdie, fără numai cele ce îi dăruesc ei lui de bună voia lor. Așijderea și Episcopii au asemenea venit de prin Eparhiile lor.

CAP. III. Despre Mănăstirile din Moldova

Toate mănăstirile din Moldova sunt așezate întocmai și urmează canoanelor acelora care sunt scrise pentru Monahi, de sfântul Vasile.

Mănăstiri mari cu Arhimandriți, sunt numai patru, iară mai mici cu Egumeni, sunt mai mult de două sute și mai pre atâtea și schituri, pe care le au sub stăpânire mănăstirile acestea.

Acestea sunt unele închinate și altele slobode. Acelea sunt închinate la Ierusalim, sau la Sinai, sau la sfântul Munte.

Căci, în Moldova s'a făcut obiceiu, când cineva din Domni sau din boieri face vreo mănăstire, atuncea își împărțește toată averea sa întocmai copiilor săi și mănăstirii, adecă, pre câtă parte la fieștecarele din copii, pre atâta dă el și mănăstirii și dacă se teme ca nu cumva după moartea sa să se strice și să se răsipească mănăstirea, atuncea o închina el la o mânăstire mai mare, la care socotește el din părțile ce am arătat și atuncea Arhimandriții mănăstirilor acelora, se îndatoresc ca să iee asupră-le purtarea de grijă pentru mănăstirea aceia și să privigheze, ca să aibă monahii purtări bune și cinstite, dar și din venitul mănăstirei numai atâta lasă în urmă cât socotesc că este de trebuință pentru hrana fraților, iară pre celălalt venit îl ia pentru trebuința mănăstirei celei mari și-l trimit acolo pre tot anul.

La mănăstirile cele slobode trebue frații singuri să-și are și să secere și în ceasurile care sunt slobode de trebile cele Duhovnicești, trebue să muncească cu mâinile la cele ce li se poruncește de către Egumenul, adecă la vii, la țarini și la grădini și să strângă rodurile acestora pentru folosul mănăstirei.

Toate mănăstirile dau pe an dajdie la Domnie, după mărimea moșiilor, ce au sub stăpânire, iară Mitropolitul și Episcopii, nu dau nimic și Monahii toți atâta sunt de ascultători la canoanele sfântului Vasile, încât mai bucuroși ar muri de o sută de ori, decât să bage în gura lor carne măcar odată fiind chiar sfătuiți și de vre-un doctor și din mânăstire afară nu ies nici odinioară, fără numai atuncea când sunt trimeși de Egumenii săi, sau cu altă trebuință

a sa, însă cu blagoslovenie. Economia casii e asupra celor mai bătrâni și mai vechi și primirea oaspeților care se păzește pre la toate mănăstirile este foarte de lăudat, căci nemernicind orice strein, creștin, jidov, turc, sau armean, nu numai că au datorie să-l primească cu bucurie, ci încă și un an deplin, dacă voește să șează, trebue să-l hrănească după putința mănăstirei, cu cinste și fără de cârtire, împreună și pre toți cei ce sunt cu dânsul și dobitoacele sale.

CAP. IV. Despre limba sau graiul Moldovenilor

Istoricii arată osebite cugete pentru alcătuirea limbii Moldovenești, mulți dintre dânșii zic că este alcătuită cu schimbare din limba latinească, fără de a fi împrumutată și dela alte limbi; iară alții zic, că este din cea italienească. Însă noi vom arăta temeiul despre amândouă părțile, ca să poată cetitorul să înțeleagă adevărul mai cu amăruntul.

Aceia cari zic că limba Latinească este maica cea adevărată a limbei Moldovenești, se razimă pe aceste temeiuri; adecă zic:

I. Că bejenarii Romanești, au venit în Dacia cel mult mai nainte până a nu se strica limba Romanilor în Italia, prin năvălirile Goților și ale Vandalilor; și cumcă nici unii din istorici nu arată că s'ar fi întors ei iarăși înapoi la Italia în vremea când stăpânea barbarii și pentru aceia locuitorii din Dacia n'au avut de unde să-și schimbe limba lor cea veche.

II. Cumcă Moldovenii nici odinioară nu s'au chemat Italieni, precum s'au chemat alți Romani în multe locuri după aceea, ci totdeauna ș'au ținut numele său cel vechiu, pe care îl avea toți Romanii, când era Roma cetatea a toată lumea, măcar că aceasta nu stă împotrivă, căci Ungurii și Leșii îi numesc pe dânșii Vlah; care nume obișnuesc neamurile acestea să-l dea și Italienilor.

Iară eu mai bucuros cred, că neamurile acestea fiind învecinate și mai cunoscute cu Moldovenii, întâi Moldovenilor au dat acest nume Vlah și apoi mai pe urmă la Italia; însă nu l'au luat dela Italia ca să-l dea Moldovenilor.

III. Că. adeverința cea mai cu temeiu pentru zisul acesta, sunt cuvintele cele multe curat Latinești, care încă tot se obișnuesc în limba Moldovenească, care în cea Italienească nici odinioară nu se află; iară cuvintele acelea pe care le au adăogit în limba Italienească, Goții, Vandalii și Longobarzii, nici cum nu se află la Moldoveni.

Și pentru ca să arătăm mai luminat am pus aicea aceste cuvinte:

Latinește	Italienește	Moldovinește
Incipio	Comincio	Încep
Albus	Bianco	Albu
Civitas	Cita	Cetate
Dominus	Signore	Domn
Mensa	Tavola	Masa
Verbum	Parola	Vorba
Caput	Testa	Capul
Venatio	Caccia	Vânat

Iară cei ce mărturisesc cum că limba Moldovenească este alcătuită din cea Italienească zic așa:

I. Că are tot aceleași vorbe ajutătoare am, ai, are, ca și cea Italienească.

II. Că articulii ei, sunt asemenea ca și la aceea.

III. Că oarecare cuvinte sunt cu totul Italienești, adecă: schiop, italienește schiopo; iară latinește claudus, precum și cerc, italienește cerco, iară latinește quaero și fiindcă cuvintele acestea sunt necunoscute în limba latinească, pentru aceea, nu pot să fie aiurea, decât din cea italienească.

Însă cei ce cugetă precum am arătat dintru întâi, zic împotrivă așa:

I. Că Moldovenii au adevărat vorbele acelea ajutătoare, însă nu italienești ce însuși ale lor.

II. Că asemenea aceasta este și cu articulile cuvintelor, căci nici cu o parte din graiu, nu se depărtează mai mult limba Moldovenească de către

cea italienească decât cu acestea, pentrucă Italianul pune articulul înaintea cuvântului, iară Moldoveanul îl pune pe urma cuvântului; adecă italienește l'uomo, la moglie și moldovenește, omul, femeia.

Și Italianul are numai un articul bărbătesc adecă singuratic; il, și î[n]mulțit gli sau i și femeesc singuratic la înmulțit le; iară Moldovenii au două articule singuratice, ul și le, pe cel dintâi îl pun la cuvintele cele ce se încep cu literă glasnică; iară pe celălalt, la cuvintele, ce se încep cu literă neglasnică; adecă omul, latinește homo; calul, latinește equus; scaunul, scamnum; vasul, vaso; șarpele, serpens; cânele, canis și altele.

Iară la număr înmulțit pun articolul ii, pe urma cuvintelor celor ce însemnează lucru viu; precum caii, oamenii, latinește equi, homines; iară lucrurile cele moarte se sfârșesc cu articulele, precum ca scaunele; vasele, ș. c. l.

Articule femeești încă au două singuratice adecă, ea și a, precum: muerea, găina; latinește mulier, galina, iară cuvintele care se sfărșeșc cu e, dobândesc la înmulțire articula ile; adecă găina, găinile.

III. Cumcă poate să se prepue cu adevărat, că cuvintele acelea, care se asemenează mai mult cu limba Italienească decât cu cea veche a Romanilor, să fie rămas în limba noastră dela Genovezi, din pricina însoțirii cei multe ce avea Moldovenii cu dânșii, când stăpânea ei schelile mării Negre, căci într'acest chip au împrumutat Moldovenii cuvinte și dela Greci, dela Turci și dela Leși, după ce au început a face neguțătorie cu dânșii, adecă, dela Greci, pedeapsa, παίδευσις; chivernisirea, κυβέρνησις; snopire[59] προκοπή[60]; azima, ἄζυμον; drum, δρόμος; pizma, πεῖσμα.

Deci fiind c'am arătat zisele despre amândouă părțile, noi nu putem hotărî care dintre amândouă să fie mai adevărate, pentrucă ne este frică ca nu cumva din dragostea patriei să ni se întunece ochii și să prisosim oarece și apoi să cunoască alți mai bine; pentru aceia lăsăm asupra cititorului, ca să judece însuși, iară noi ne îndestulăm ca să arătăm aicea numai zisul lui Cavatie carele zice, adecă:

„Este de minune că limba Moldovenească are mai multe cuvinte Latinești decât Italienești, măcar de și locuiesc acum Italieni, unde au locuit

mai înainte Romanii”, însă poate să nu fie până întru atât de mirat, pentrucă Italienii și-au schimbat limba cu mult mai în urmă; după ce a venit neamul Moldovenesc în Dacia.

Și fiindcă în limba Moldovenească să află oarecare cuvinte, care nu sunt nici latinești nici de pe la alte limbi de prin prejur, pentru aceia se vede că sunt rămășițe de pe la Dacii cei vechi, căci nimic nu poate să ne împedice pe noi a nu crede cumcă bejenarii Romanești după ce au venit în Dacia, și-au năimit loruși slugi din Daci, sau poate că rămâind vreunul fără de femei, s'a și însurat luându-și femei dela Daci și cu acest chip lesne și-au putut amesteca în limba lor cuvinte streine; precum stejar, pădure, hlășteu[61], cărare, grăesc, privesc, nemeresc.

De alta și limba Moldovenească are ale sale răspicări sau rosturi ca și toate alte limbi.

Vorba cea mai împodobită este împrejurul Iașului în mijlocul țării; pentrucă oamenii cei ce sunt în partea aceasta se mai supțiează, fiindcă sunt aproape de curtea Domnească.

Cei ce locuesc la Nistru, amestecă multe cuvinte leșești; și vasele pentru care au trebuință în casă, încă le numesc cu nume Leșești, încât de abia pot să înțeleagă ceilalți Moldoveni.

Și ceice locuesc în partea muntelui despre Ardeal obișnuesc adese ori cuvintele Unguresti.

Iară Fălcenii amestecă limba cu cea Tătărească și Galațienii cu cea Grecească și cu cea Turcească.

Iară partea femeească din Moldova are cu totul altă vorbă decât partea bărbătească; căci ele schimbă silaba bi și vi în ghi și hi adică în loc de bine, zic ghine; vie, hie și silaba pi o schimbă în chi; precum pizma, chisma, piatră chiatră; încă și un bărbat când se deprinde cu vorba aceasta cu greu poate să se desvețe și se vădește singur pe sine zicând, c'au șezut prea mult în brațele maicăsa; pentru aceia și ocăresc ceilalți pe unii ca aceia, zicându-le feciori de babă.

Muntenii și Ardelenii, au tot o limbă cu Moldovenii, numai cât le este vorba puțin mai groasă, precum giur, Românul jur, Dumnezeu, Dumnezău, acum, acuma, acela, ahăla și mai au ei și alte cuvinte care nici sunt cunoscute Moldovenilor, iară la scrisoare nu le obișnuesc ci urmează întocmai după ortografia graiului Moldovenesc și cu aceia cunosc ei într'adevăr, că vorba Moldovenească este mai curată decât a lor, măcar de și nu o mărturisesc fiind opriți de antipatiea ce este între Moldoveni și între Munteni.

Și cu mult mai prost vorbesc Cuțovlahii, care locuesc în Rumele pe hotarul Macedoniei, căci ei își amestecă limba foarte ciudat cu cea grecească și albaneză, amestecând în cuvintele Românești uneori câte un vers întreg grecesc și alteori câte unul arnăuțesc, și ei înțeleg între sine destul de bine limba aceasta încurcată; iară un Grec, sau Albanit, sau Moldovean nu este puternic să înțeleagă nimic; însă când ar fi câte trei aceștia la un loc și auzind vre un Coțovlah vorbind, ar putea să înțeleagă ceeace zice el, când își vor tălmăci fiecarele versul limbei sale unul la altul.

CAP. V. Despre literile Moldovenilor

Mai nainte de soborul dela Florenția avea Moldovenii litere Latinești, după pilda tuturor celorlalte popoare, a căror limbă încă este alcătuită din limba cea Romană, iară apoi după aceia unindu-să la acest sobor Mitropolitul Moldovei cu Latinii; și diadohul său Teoctist Bulgarul, diaconul lui Marco Efesanul, pentruca se lipsească aluatul Latinilor din biserica moldovenească, ca să rădice prilejul să nu poată ceti amăgiturile lor oamenii cei tineri, au îndemnat pe Domnul Alexandru cel bun, ca nu numai pe oamenii cei ce avea cugete străine la credința pravoslavnică, ci încă și literile latine să le lipsească din țara sa și să primească în locul lor pe cele slavone și cu râvna aceasta prea mare și fără de vreme, s'a făcut el urzitoriul cel dintâi al celui dintâi al barbariei întru care se află Moldova acum.

Iară fiindcă literile slavonești n'au fost deajuns pentru rostul tuturor cuvintelor acelora pe care le-au schimbat neamul Moldovenesc din limba latină, cât și pentru acelea pe care le-au împrumutat ei de pe la neamurile cele învecinate; pentru aceia a fost ei nevoiți ca să mai afle și alte litere pricinuind cu aceasta limbii Moldovenești mai multe litere decât la toate

celelalte limbi din Europa adecă 47 împreună cu alte semne prosodicești și ortograficești.[62][63]

Literile capitale ale Moldovenilor, sunt asemenea ca ale Grecilor și ale Slavonilor și amândouă soiurile obișnuesc ei întocmai.

În răvașe și în catastive se obicinuește scrisoarea Moldovenească; iară în cărțile cele bisericești și în hrisoavele Domnești în isvoadele visteriei și alte scrisori ale curții, de două sute de ani, nu se obișnuește altă scrisoare afară numai cea Slavonă, pentru aceia și feciorii boierilor, altă limbă nu învăța fără numai cea Slavonă întru care nu poate să învețe alte științe și învățături, ci după ce deprinde a ceti, trebuia să învețe de rost ceaslovul și psaltirea, și după aceea li se tâlcuea evangheliea, faptele apostolilor și cele cinci cărți ale lui Moisi; iară celelalte scripturi din legea veche prea rar; asemenea aceasta învăța și fetele boierilor, pentru că mai bine să poată a ceti și a scrie în limba sa, iară ca să învețe gramatica Slavonească, prea rar se afla cineva; pentrucă în limba aceia era prea puține gramatici și mai ales numai aceia pe care a făcut-o Macsim dela Candiea carele s'a sfințit și aceea încă numai odată s'a tipărit în Moldova.

Însă în veacul trecut sub stăpânirea Domnului Vasilie Albanitul, întorcându-se Moldova iarăși sub ascultarea scaunului Țarigradului, au început ei iarăși să se deștepte și să vie la lumină dintru întunericul cel adânc al barbariei, care se lățise asupra țării, căci întâiași dată prin economia Domnului acestuea, s'a așezat în Iași școala grecească și a poruncit ca să se primească Monahi greci pe la toate Monastirile cele mari, ca să învețe pe feciorii boierilor științi și învățături în limba grecească și a rânduit ca să fie în biserica cea mare o strană de cântăreți grecești și Liturghiea să se slujească jumătate grecește și jumătate slavonește, după cum urmează și până acum întocmai.

Și au făcut împreună și tipografie Grecească și Moldovenească și a poruncit de a tipărit cărți bisericești și legi și cu acestea a dat el prilej de s'a obișnuit a se ceti în limba Moldovenească, întâi numai Evanghelia și faptele Apostolilor, iară mai pre urmă și toată liturghiea; iară pe urmă după vreo zece ani, a urmat aceștii rânduele frumoase și Șerban Cantacuzino Domnul

țării Românești și a așezat în țara sa și el școale grecești, împreună și tipografie Grecească și Românească.

Iară la sfârșitul anului trecut[64] a început unii din Moldoveni să învețe și latinește și la acest lucru vrednic de laudă a făcut întâi început și pildă celorlalți un Miron Logofăt și istoric mai adevărat al Moldovenilor, trimițându-și feciorii săi în țara leșească ca să învețe limba latinească și meșteșugurile slobode.

După aceea a adus în Moldova și Domnul Duca, pe un Monah Engal și pe un tânăr anume Ioan Papie (care după aceea la Moscova i s'a dat nume Comnen și a fost pe urmă și Mitropolit la Drista) și i'au pus pe dânșii dascăli Beizadelelor sale.

Și mai pe urmă a adus în Moldova și tatăl nostru Constantin Cantemir, pe un Monah foarte iscusit anume Ieremiea Cacavela născut la Candiea și a învățat pe fii lui și pe alți feciori de boieri; și dintr'acea vreme a început mulți din Moldoveni să învețe grecește, latinește și italienește.

Sfârșit

Note

[1]↑ Vezi în istoria lui cea turcească la viața lui Mohamet II, fața 143 și 144.

[2]↑ Vezi adunarea Istoriilor rusești, cartea a III-a, fața 256.

[3]↑ Adică Români albi, în opozițiune cu Kara Iflak (Vlach) Români negri care sunt locuitorii țării românești.

[4]↑ Se cheamă rutean, pentrucă odinioară a fost al Rutenilor supuși ai regatului Poloniei.

[5]↑ Și mai cu seamă: sare, miere, unt, ceară și mult lemn, care se transportă nu numai la Constantinopol, dar până și 'n Egipt și'n Africa Turcilor, pentru a construi năvi și case.

[6]↑ La Ptolomeu Gerasus, sau Ammiann Porota, la Grecii vechi Pyretus.

[7]↑ Odinioară Tyras, Grecii moderni îi zic Dinastris, Turcii Turla.

[8]↑ Pare a se trage din vechiul nume Brythologi. (Bonfiniu).

[9]↑ Nu numai Moldovenii, țin că acest lac se numește așa dela poetul Ovidiu. dar și vecinii Poloni sunt de această părere și anume Saroniciu în descrierea Poloniei, zice că, „Lacul lui Ovidiu este între Hypanu și Nistru, aproape de gurile acestuia”. Acolo se vede un zid legat cu plumb, care se întinde până la mare, cale de o jumătate milă. (Vezi Cap. IV).

[10]↑ Cum că Ovidiu a fost exilat în Sarmația și urbea Tomi; spune el însuși când zice: „Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum”. Iar în satul Isaccea se găsește o lespede de mormânt pusă pesemne de către un leah:

„Hic situs est vates, quem diri Caesaris ira
Augusti patria cedere iussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed rustra; hunc illi fata dedere locum.”

Sarnicius, Annal. 1. 2. cap. IV și ultimul.

[11]↑ Se vede urmele unui vechiu târg cu acest nume, tot în partea unde se pune Poloda Daciei antice.

[12]↑ *Textul inscripției avea greșeli în ediția din 1825 (1851?) așa încât aici a fost redat după originalul în limba latină.*

[13]↑ Pe malul apusan al lacului se văd în mijlocul pădurilor celor dese urmele unei vechi cetăți, pe care locuitorii o numesc Orchii. Judecând după pozițiunea locului ea corespunde cu Petrodava vechei Dacii.

[14]↑ După pozițiunea lacului și oarecare asemănare a numelui, se crede a fi Sandava vechei Dacii.

[15]↑ Bugeac se înțelege în limba Turcească unghi, și se numește așa, pentrucă pământul între Nistru și între Dunăre asupra Mării Negre se întinde dealungul și face un unghiu ascuțit; și se vede că această numire ar fi asemenea cu numele cel vechiu Besis, care nume l-au pus acestui ținut Istoricii și Geografii cei vechi, și poate că dintru aceasta s'a și izvodit numele Basarabia după cum se vede dela Ovidiu carele zice cu glas trist: Trăesc cu ticlăloșie în părțile Besoskai. Și Ptolomeu scrie zicând: Din sus de Dacia locuesc Peucinii și Bastarnii. Cum că Bastarnii sunt una cu Besis, zice între alții și Matei Pretorul zicând: Sunt o sumă cari cred că Bastarnii ar fi tot aceleași popoare, cari odinioară se chema Besis, și acum se zic Basarabieni.

[16]↑ Moldovenii și Turcii zic Chilia, Grecii de astăzi Lycostomon. Bonfiniu cu unii vrea s'o cheme Achillea.

[17]↑ Bielski, p. 239 zice, că Pacinații și Comanii ar fi Litvani, cari după ce au eșit din părțile Bosforului Cimmerianu mai întâi legară amiciție cu Genuesii cari ținea Bosforul și că aceștia, împreună cu Moldovenii și Bassarabenii ar fi zidit cetățile: Mancob, Kerkel *(notă: acest oraș (Kerci) nu apare în ediția din 1825 (1851?) și a fost adăugat aici potrivit textului original în limba latină)*, Krimu, Azov. Caffa, Chilia, Moncastru și Târgoviștea, ș. c.

[18]↑ *Cuvântul apare ca „bordam” în ediția din 1825 (1851?) și a fost corectat după textul original în limba latină.*

[19]↑ Pentru acest domn a mărturisit Dlugoș în Istoria Leșească zicând: O, ce domn vrednic de minune, întocmai de mare ca și Voevozii Eroicești, de care ne minunăm atâta, carele pe vremea noastră a fost cel întâi între stăpânitorii lumii de a lucrat biruințe așa slăvite împotriva Turcilor. El, după judecata mea, a fost cel mai vrednic să i se fi încredințat domnia și stăpânirea peste tot pământul; și mai vârtos dregătoria de Voevod și Arhistratig împotriva Turcilor cu sfatul cel de obște, cu învoiala și cu hotărârea creștinilor.

La alt loc anul 1774, foaea 531, numește el pe acest Ștefan luptător și domn treaz, mare și de frunte. Și multe alte laude să găsesc pentru dânsul la acest scriitor.

[20]↑ *Primul cuvânt corectat după originalul în limba latină.*

[21]↑ Se numește așa, pentrucă spata Domnească este totdeauna pe masa întru aceea odaie; și nimeni nu intră acolo, fără numai cei șeapte boieri mari.

[22]↑ Aceasta este o zicere la Turci, care se înțelege o gătire spre a face o slujbă cuiva.

[23]↑ *Mai corect, „cărțile numite Basilice”.*

[24]↑ Aici este iară o greșală căci acest așezământ s'a păzit o lungă vreme (Ed.). Originalul în limba latină spune că „a durat aproape un secol întreg”.

[25]↑ *În ediția din 1825 (1851?) lipsește nota pe care o dăm după originalul latin: „Căci aceasta avem să o arătăm în Hronicul romano-moldovlahilor”.*

[26]↑ Numiți Boiarski rod.

[27]↑ *Ediția din 1825 a fost tipărită cu litere chirilice, și deci urmărește ordinea literelor în alfabetul chirilic.*

[28]↑ Carii se trag de la Azan un frate al lui Ioan carele a fost Domn în țara Românească pentru carele pominește Honieat.

[29]↑ Greci, ce se trag de la Ioan Cantacuzino Împăratul Țarigradului.

[30]↑ Tătari de Crăm.

[31]↑ Din neamul acesta au fost cinci Domni.

[32]↑ Greci, neam de împărat.

[33]↑ *În manuscrisul original în limba latină este vorba despre „livre”.*

[34]↑ Fatalismul există și până astăzi între Români (Ed.).

[35]↑ Numele aceste le cântă mai ales la nuntă și pentru aceia se vede că se înțeleg a fi Venera și Cupidon.

[36]↑ Alcătuirea acestui cuvânt, se poate socoti că este din numele Diana; însă ei obișnuesc a-l numi cu număr înmulțit, adecă: Dzinele, și iscodesc zicând că sunt niscai fecioare frumoase și dăruesc frumusețe.

[37]↑ Aceasta se înțelege Ceres, cum se vede; căci la acea vreme a anului pe când încep a se coace semănăturile se adună la un loc toate fetele țăranilor de prin satele ce sunt pre aproape și aleg pe cea mai frumoasă dintre dânsele și-i pun numele Drăgaica și cu mare tovărășie merg cu dânsa prin țarini, împodobind-o cu cunună împletită de spice și basmale multe și-i dau în mâinile sale cheile de pe la șurile (sau grajdurile) lor; și Dragaica aceasta într'acest chip împodobită, cu mâinile întinse și cu basmalele legate asupra vântului ca când ar zbura, merge acasă dela țarini și umblă prin toate satele tovarășilor săi, cântând și săltând împreună cu toate tovarășile sale, cari de multe ori o numesc pe dânsa soră și stăpână și toate felele țăranilor din Moldova cu mare poftă se străduesc după cinstea aceasta măcar de și

sunt ele obișnuite să cânte totdeauna cumcă aceia care se face în chip de Drăgaică, nu poate să se mărite până după trei ani.

[38]↑ Se vede că aceasta a fost la Dacia numele lui Mars sau Belona, pentrucă se pune la începutul cântărilor celor de război.

[39]↑ Zic că este o femeie cu chip de uriaș și străjuește pe la casele cele vechi părăsite și mai vârtos pe la zidurile cele ce sunt în pământ și pe la comori.

[40]↑ Așa numesc ei pe duhurile cele ce zic că locuesc în apă.

[41]↑ Zic că sunt două femei care se află de față la nașterea copiilor și le împărțesc darurile sufletești și trupești, precum le este lor vrerea și hotărăsc mai nainte toată norocirea și nenorocirea ce este să întâmpine pe copil în toată viața sa.

[42]↑ Aceste zic ei că sunt neveste de văzduh și îndrăgesc de multe ori pe feciorii cei tineri și frumoși; și pentru aceia când lovește de năprazná pre vre un om tânăr, slăbănogire sau dambla, atuncea dau ei vina boalelor acestora numai singur frumoaselor acelora și zic că acela schimbându-și dragostea în urâciune și umblând cu dânsele în pizmuire, își răsplătesc ele întru acest chip.

[43]↑ Acesta este numele sfântului Ioan Botezătorului și zic ei că soarele săltează în ziua praznicului acestui sfânt; și pentru aceia toți țăranii se scoală mai nainte de lumina zilei și privesc la ivirea soarelui cu ochii sticliți; și fiindcă ochiul nu poate suferi îndelung lumina aceasta, ci începe a sălta, pentru aceea ei socotesc că săltarea aceea este a soarelui. Și după ce fac ispita aceasta, se duc iarăși pe la casele lor cu bucurie.

[44]↑ Așa numesc ei pre niște femei, care zic că umblă pe la toate casele dimineața în joia patimilor, la care vreme pe la toate casele se face foc; și zic că aceste femei dacă găsesc atuncea pe vreo femee din casă dormind, o fac de acilea înainte de este leneșe la tot lucrul preste an.

[45]↑ Vara când este secetă cu primejdie pentru semănături atuncea îmbracă țăranii câte o copilă mai tânără de 10 ani, cu cămeși de frunze de

copaci și de buruiene și cu toate celelalte copile și copii de vârsta ei umblă jucând și cântând și cum sosesc la fiecare casă, obișnuesc babele să le toarne pe cap apă rece; iară cuvintele pe care le cântă ele sunt mai întru acestaș chip adecă: Papalugo sui-te la cer și deschide porțile sale și ne trimite ploaie de sus, ca să crească grâul și păpușoiul, mălaiul și altele.

[46]↑ Se asemănează cu rugăciunea creștinilor chirie eleison; de unde și este alcătuită, căci fiecare casnic obișnuește la botezul Domnului, de face o cruce de lemn și o împodobește fiecare după putința sa, cu pânză albă, sau cu o materie de mătase; și după vecernie o poartă ca o Litanie, prin toate casele în tovărășie de o mulțime de copii, care de multe ori strigă cuvântul acesta: Chiraleica.

[47]↑ Aceasta se potrivește cu cuvântul Calenda al Romanilor și se obișnuește în multe chipuri, la începutul fiecăruia an nou, atât la prostime cât și la cei mari.

[48]↑ Este o joacă, care s'a iscodit în vremile cele bătrâne din pricina urâciunei ce avea Moldovenii asupra Turcilor; adecă în ziua de Crăciun, îmbracă pe unul c'un sac de pânză la care leagă un cap de bou și preste acela încalecă altul, însă tocmit ca când ar fi ghebos și așa merg pe la toate casele și ulițele, cu jocuri și cu cântări.

[49]↑ Zic și cred, c'ar fi o nălucă de om tânăr și frumos și se apropie noaptea de fecioare, mai vârtos de neveste tinere și toată noaptea face cu dânsele lucru necuviincios și nu se poate vedea de către cei ce'l pândesc. Iară noi am auzit, că oare carii bărbați mai cu inimă au prins zburători de aceștia și aflându-i cu trup ca și alte făpturi, i-au pedepsit precum li s'au căzut.

[50]↑ Zic că este o nălucă, care umblă pe la răspântiile căilor dela apunerea soarelui și până la miazănoapte și se preface în tot chipul.

[51]↑ Aceasta este alcătuită din cuvântul grecesc „strigli” și la Moldoveni încă are asemenea înțelegere ca și la Romani, adecă zic c'ar fi o babă bătrână și omoară pe copiii cei de curând născuți, cu meșteșug diavolesc. Însă acest eres stăpânește mai mult pe Ardeleni; pentrucă ei zic, când începe a umbla striga, găsesc atunci pe copii morți în leagăn, fără de a

fi ei ceva bolnavi și pentru aceia având ei prepus preo femeie bătrână, o leagă de mâini și de picioare și o aruncă în apă; și dacă se afundă zic că este nevinovată iară dacă plutește pe deasupra apei apoi zic că este vinovată și scoțând-o din apă o ard de vie fără de a mai face cercetare, măcar de și strigă ea în zadar până la sfârșitul său, cum că nu este vinovată.

[52]↑ Se înțelege asemenea ca și la Franțezi, lugaru [loup garou] și zic că cu vrăji se pot preface oamenii în chip de lup și de altă feară stricătoare și pot să le ia firea lor întocmai și cum că dau năvălire asupra oamenilor și asupra dobitoacelor și fac vătămare.

[53]↑ Aceasta zic ei, că ar fi un fel de vrajă, cu care se poate zătihni mirele de a se împreuna cu mireasa și mai zic că pot să oprească cu dânsa și pe lupi și pe alte fiare sălbatice ca să nu poată face stricăciune la oi și la alte dobitoace.

[54]↑ Este vindecarea de mai sus, care poate să se facă prin alte mijlociri de acestea mai puternice precum zic ei.

[55]↑ Se obișnuește la prostime și zic că femeile pot cu această mijlocire să facă pe ai săi iubiți ca să fie plecați asupra lor; sau pe cei ce le sunt lor urâti, să-i facă să î[n]nebunească.

[56]↑ Acesta este un fel de vraje, cu care zic ei, că se pot vindeca de toate boalele care nu sunt de moarte și eu voesc despre această pricină să povestesc oarece aice, precum am văzut însumi în patria mea, adică: Cămărașul cel mare al tatălui meu avea un cal foarte scump și fiind mușcat de un șarpe la câmp, atâta s'a umflat în cât se zicea că nu este prin putință, ca să se poată vindeca; și chemând el pe o femee bătrână ca să vază pe cal, i'a zis lui femeia ca să caute un izvor și să aducă apă negustată de nimenea cât de îngrabă, și umblând el ca să-și trimită pe sluga sa ca să aducă apă, i'a zis lui bătrâna ca să meargă însuși el, dacă voește să-i trăiască calul; atuncea a ascultat-o pe dânsa boerul și i'a adus un vas cu apă, pe care a descântat-o ea cu niște cuvinte vrăjești și apai i'a dat-o lui ca să o bea; și după ce a băut-o cam cu greu, pentrucă a fost adus prea multă apă, îndată a văzut că a început calul să-și vie în fire, carele zăcea la pământ mai mort; iar el a început a se umfla și a dobândit dureri nesuferite și mai descântând baba de al doilea, s'a făcut calul sănătos până într'un sfert de ceas; iar boierul a

vărsat apa din sine fără a-i rămânea lui înnapoi vreo durere, sau vreo bubă din pricina aceia. Și altă babă iarăși, un grajd plin de cai cu râie, asemenea cu descântec în puține zile i'a vindecat desăvârșit, măcar de au și fost caii cale de trei zile depărtați de dânsa și numai cât a zis cuvintele acele vrăjești preste păr de cal, și aceasta încă o știu însumi.

[57]↑ Aceasta zic Moldovenii, că este un fel de minune, cu care pot ei să-și cunoască mai înainte tot norocul și nenorocul, care îi va întâmpina peste an, că ei în noaptea care este spre ziua cea dintâi a lui Ianuarie, pun vergi, dupre cum știu ei, la care mai au trebuință și de linte și de bob, și de oale, pe care le așează între o laltă după obiceiul lor.

[58]↑ Adică, de împărtășire și ajutor.

[59]↑ *În manuscrisul original în limba latină este vorba despre „procopie”, nu „snopire”.*

[60]↑ *În ediția din 1825 (1851?) lipsește exemplul „blestem, βλασφημῶ”.*

[61]↑ Halesteu este corupt din ungurește, halastó, cuvânt compus din hal pește și tó lac, adecă lac de pește, baltă cu pește (Nota Trad. rom.).

[62]↑ Cu încetul toate aceste adaosuri și iznoave s'au alungat (Ed.).

[63]↑ *În manuscrisul original în limba latină sunt enumerate și literele, după cum urmează:*

„acest ier era mereu la coada cuvintelor care se sfârșeau în consoană, astăzi însă Moldovenii pun în locul lui un semn deasupra, ca în cuvântul iert”

Az	Ije	Tferd
Buchi	I	Uc
Vede	Kako	U
Glagol	Liude	Ferta
Dobro	Mislete	Fita
Iest	Naș	Chier

E	On	Hier
Jivete	Pokoi	Ier
Dzealo	Râți	Ieri
Zemle	Slovo	Ier [mic]
Ot	Ștea	Iu
O	Iat	Xi
Ți	Ie	Psi
Cerv	Înea	Titla
Șa	Iako	Ge

[64]↑ *În manuscrisul original în limba latină este vorba despre „secolul trecut”, adică al XVII-lea.*